

6 AYLIK HAKEMLİ DERGİDİR.

AVRASYA DOSYASI

Haziran 2024

Cilt: 15

Sayı: 1

200 ₺

Afet Zararlarının Azaltılması Bağlamında Avrupa Konseyinin Türkiye’de Yerel Yönetimler Hakkındaki İzleme Komitesi Raporu Üzerine Düşünceler

Prof. Dr. Adem Esen

Türkiye ve Altı Batı Balkan Ülkesinin 2010-2023 Yılları Arasında CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle Makroekonomik Performanslarının Karşılaştırması ve Türkiye-Sırbistan Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi

Prof. Dr. Dilek Demirbaş

Uluslararası Ticaretin Öğretilmesi ve Verimliliğinin Arttırılması Konusu: Türkiye’deki Eğitim Kurumları İçin Öneriler

Doç. Dr. Hasan Bardakçı

Milletleşme Sürecinde Edebi Konuların, Üslupların, Akımların ve Türlerin Rolü

Doç. Dr. Aybeniz Rahimova

Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Muhammed Fuzuli Yazmalar Enstitüsü
Kıdemli Araştırmacısı

Güvenlik Mimarisinin Yenilenme İhtiyacı ve Kavramsal Temeli

Dr. Mustafa Altınpınar

Beylikdüzü Kaymakamı

Bankaların E-İhracata Yönelik Çalışmaları

Dr. Hale Nur Güler

Çevreleme Politikasından Yeşil Kuşak Projesi’ne ABD’nin ‘Müslüman’ Savaşçıları

Mehmet Sevim

AVRASYA DOSYASI

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

- Haziran 2024 -

AVRASYA ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

tarafından hazırlanan

AVRASYA DOSYASI AVRASYA BİR VAKFINİN YAYIN ORGANIDIR

AVRASYA DOSYASI

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Haziran 2024 Cilt: 15 Sayı: 1

Sahibi : Şaban GÜLBAHAR

AVRASYA BİR VAKFI ADINA

AVRASYA DOSYASI

ASAM'ın Yayın Organıdır.

Editörler : Dr. Ömer MURAT
Dr.Tuğçenur EKİNCİ FURTANA

Danışma Kurulu : Prof. Dr. Ö. Alparslan AKSU (Hakem Kurulu Başkanı)
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN - Prof. Dr. Ahad ANDİCAN - Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA
Prof. Dr. Çağrı ERHAN - Prof. Dr. Enis ÖKSÜZ - Prof. Dr. Erhun EYÜBOĞLU
Prof. Dr. Erdal KEREY - Prof. Dr. İ. Hakkı AYDIN - Prof. Dr. Mahmut ARSLAN
Prof. Dr. Ömer ÖZKAN - Prof. Dr. Salih AYNURAL - Prof. Dr. Yedigâr İZMİRLİ
Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR, Doç. Dr. Cihat YAYCI - Dr. Mustafa YENİGÜN -
Doç. Dr. Furkan KAYA - Faruk SEZGİN - Oğuzhan SEZGİN

Yayın Kurulu : Eray GÜÇLÜER (ASAM Başkanı)
Dr. Ömer MURAT - Dr. Tuğçenur EKİNCİ FURTANA - Çağrı Batuhan BUDAK

Yazı İşleri Müdürü : Özcan ÜNLÜ

Reklam ve Halkla İlişkiler Müdürü : Cengiz BAYRAM

İrtibat

AVRASYA BİR VAKFI - ASAM : Fatih Mah. Kızılay Sk. No: 19/A Küçükçekmece-İstanbul
Tel: 0212 580 08 53 - Faks: 0212 541 99 44
avrasyabirvakfi@gmail.com

web: www.asam.org.tr

e-posta: asam@asam.org.tr

Tasarım & Uygulama : Selçuk ESER

Basım & Cilt : Aktif Matbaa ve Reklam Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.

Matbaa Sertifika No : 47477

ISSN : 1302-5678

DergiPark

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyadosyasi>

Altı Ayda Bir Yayınlanan Hakemli Dergidir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Şaban GÜLBAHAR IV

EDİTÖRÜN ÖNSÖZÜ

Dr. Ömer MURAT - Dr. Tuğçenur EKİNCİ FURTANA VII

AFET ZARARLARININ AZALTILMASI BAĞLAMINDA AVRUPA KONSEYİNİN TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMLER HAKKINDAKİ İZLEME KOMİTESİ RAPORU ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Adem ESEN 9

TÜRKİYE VE ALTI BATI BALKAN ÜLKESİNİN 2010-2023 YILLARI ARASINDA CRITIC VE MAIRCA YÖNTEMLERİYLE MAKROEKONOMİK PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRMASI VE TÜRKİYE-SIRBİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ 38

ULUSLARARASI TİCARETİN ÖĞRETİLMESİ VE VERİMLİLİĞİNİN ARTTIRILMASI KONUSU: TÜRKİYE’DEKİ EĞİTİM KURUMLARI İÇİN ÖNERİLER

Doç. Dr. Hasan BARDAKÇI, İbrahim KARAKAŞ, Ferit AKÇALI, Canan KARAKAŞ, Leyla AKÇALI 62

“MİLLETLEŞME SÜRECİ”NDE EDEBİ KONULARIN, ÜSLUPLARIN, AKIMLARIN VE TÜRLERİN ROLÜ

Doç. Dr. Aybeniz RAHİMOVA 77

GÜVENLİK MİMARİSİNİN YENİLENME İHTİYACI VE KAVRAMSAL TEMELİ

Dr. Mustafa ALTINPINAR 87

BANKALARIN E-İHRACATA YÖNELİK ÇALIŞMALARI

Dr. Hale Nur GÜLER 119

ÇEVRELEME POLİTİKASINDAN YEŞİL KUŞAK PROJESİ’NE ABD’NİN ‘MÜSLÜMAN’ SAVAŞÇILARI

Mehmet SEVİM 139

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin en uzun süren ve en büyük can kaybının yaşandığı Covid-19 (Koronavirüs) salgını geride tamiri imkânsız hasarlar bıraktı. Bu yaygın bulaşıcı hastalığa sebep olan virüsün doğal yollardan mı yoksa laboratuvar kaynaklı mı olduğu soruları cevabını bulabilmiş değil. Fakat günümüz dünyasında yaşanan hadiseler, bu virüsün bir ‘fabrika işi’ olduğu izlenimi doğuruyor. Bu iddiayı kanıtlayacak onlarca siyasi, ekonomik ve sosyal sebep sıralanabilir.

İkinci Dünya Savaşı’nın üzerinden 85 yıl geçti. Bütün dünyayı kasıp kavuran bu barbarlık çağının ardından yaşanan silahlanma yarışı bölgesel çatışmalar ve kardeş kavgaları ile başladığı yeni barbarlık dönemini bugün yeni bir dünya savaşına evirmek üzere... Doğudan batıya, güneyden kuzeye baktığımızda, Rusya-Ukrayna savaşı, Kafkas bölgesindeki siyasi ısınma, Çin-Tayvan gerginliği, Suriye’deki kaos, ülkemiz ile Yunanistan veya bazı bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar, ısınan Latin Amerika ülkeleri, Avrupa’da yükselen aşırı ırkçı siyaset, Yemen ve diğer körfez bölgelerindeki mezhep çatışmalarına bağlı kaotik ortam ve elbette İsrail’in Hamas bahanesiyle Filistin topraklarının tamamını işgal operasyonu...

Günümüzün en büyük soykırımcı iki gücünden biri olan İsrail, diğeri ise Doğu Türkistan’ı boğmak için şiddetin dozunu her geçen gün arttıran Çin’dir. İsrail 7 Ekim 2023 tarihinde başlattığı Gazze operasyonu/soykırımı ile çocuklar ve kadınlar ilk sırada olmak üzere yaklaşık 40 bin Filistinliyi katletti. Bütün dünyanın gözü önünde ya-

şanan bu büyük insanlık felaketine karşı Türkiye dışında hiçbir İslam ülkesinin karşı duruş sergilememesini tarih elbette kayıt altına almaktadır. İsrail karşıtı gösterilerin, yine bu katliamcı ülkeye en büyük desteği veren ülkelerden gelmesi de ayrıca manidardır. İsrail'in Filistin'e karşı uyguladığı topyekûn soykırım hareketi silah taciri ülkelerin yöneticileri dışında bütün dünyanın vicdanını ayağa kaldırmış durumdadır. Fakat bu uyanışın bir sivil toplum hareketinden pratik bir karşı duruşa geçmemesi de üzerinde durulması gereken bir husustur. Ayrıca Uluslararası Adalet Divanı'nın, Güney Afrika'nın, Gazze'de soykırım yaptığı suçlamasıyla İsrail'e karşı açtığı davaya müdahil olan ülke sayısının gün geçtikçe artması da dünyada artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını ve olmayacağını gösteren önemli gelişmelerdir.

Temennimiz, Filistin bölgesindeki soykırımın bir an önce bitmesi ve bu toprakların asıl sahiplerinin artık evlerine dönmesi yönündedir.

Bununla birlikte, Doğu Türkistan'ı bir açık hava hapisanesine çevirip orada yaşayan Uygurlara insanlık dışı muamele yapan Çin'e karşı da aynı bilincin bütün dünyaya yayılması gerekiyor. Elinde bulundurduğu bütün imkânları yeni bir emperyalist güç olma yolunda kullanan Çin'in hem siyaseten hem de ekonomik olarak terbiye edilmesi Doğu Türkistan üzerindeki baskıyı azaltacak ve soykırımı durduracaktır.

Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren komşularımız olan Suriye, Irak ve İran'daki gelişmeleri de yakından takip etmek durumundayız. Bu konuda Türkiye'nin büyük bir hassasiyet içerisinde politika geliştirdiğini biliyoruz. Ülkemizin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğü birinci hassasiyetimizdir. Fakat bununla beraber, komşularımızın da aynı şekilde bölünüp parçalanmasına, bu topraklar üzerinde ameliyat

yapmak isteyenlerin emellerine karşı da uyanık olmak zorundayız. Her ne kadar kendi güvenliğimiz başta olmak üzere komşularımızın huzuru için çalışsak da bu ülkelerle olan meselelerimizi de aynı kararlılık ve istekle çözüme kavuşturmak durumundayız. Doğu Akdeniz, Ege adaları, terör örgütü yapılanmaları gibi sorunlar her zaman gündem maddelerimizin arasında bulunmalıdır. Ukrayna-Rusya savaşı ve İsrail'in Gazze'de başlattığı soykırım hareketi umarız büyük bir dünya savaşının kapılarını aralamaz.

Bütün bu gelişmeler gösteriyor ki, Avrasya Bir Vakfı ve ASAM olarak doğru bir zemin üzerinde yürüyor ve politikalar geliştiriyoruz. Düzenlediğimiz toplantılar, hazırladığımız raporlar, yaptığımız yayınlarla bir bilinç uyanışına vesile oluyoruz. Siz kıymetli okurlarımızın da desteğiyle bu yeni geçiş sürecini doğru anlamak ve anlatabilmek adına büyük bir sorumluluk yüklendiğimizin farkında olarak faaliyetlerimizi yürütüyoruz.

Bu cümleden olarak, dosya konuları ve yazarları ile gündem belirleyen ülkemizin en önemli hakemli dergilerinden “Avrasya Dosyası” yeni sayısı ile işte bu yeni dönemi anlamak ve yeni politikalar geliştirmek adına önemli konulara sayfalarını açıyor. Makaleleri ile dergimizin yeni sayısına katkı sunan Prof. Dr. Adem Esen, Doç. Dr. Hasan Bardakçı, Prof. Dr. Dilek Demirbaş, Doç. Dr. Aybeniz Rahimova, Dr. Mustafa Altınpınar, Dr. Hale Nur Güler ve Mehmet Sevim'e çok teşekkür ediyoruz.

Güzel, huzurlu ve mutlu günler dileğiyle...

Şaban GÜLBAHAR

Avrasya Bir Vakfı ve ASAM Genel Başkanı

EDITÖRÜN ÖNSÖZÜ

Değerli Okuyucular,

Avrasya Dosyası Dergisinin 2024 Haziran sayısıyla bir kez daha huzurlarımızdayız. Bu sayımız her zaman olduğu gibi, günümüzün karmaşık ve çok yönlü dünyasında önemli ve güncel konuları ele alan yedi değerli makaleyi içermektedir. Her biri kendi alanında uzman olan yazarlarımızın katkıları, bilgi dağarcığımıza yeni perspektifler kazandıracak niteliktedir.

Prof. Dr. Adem Esen, Avrupa Konseyi'nin Türkiye'de yerel yönetimler hakkındaki izleme komitesi raporu üzerine yaptığı değerlendirmelerde, afet zararlarının azaltılması bağlamında yerel yönetimlerin rolüne dikkat çekmektedir. Sayın Esen'in görüşleri, yerel yönetimlerin afet yönetiminde üstlenmesi gereken sorumlulukları yeniden düşünmemize olanak tanımaktadır.

Prof. Dr. Dilek Demirbaş, Türkiye ve altı Batı Balkan ülkesinin 2010-2023 yılları arasındaki makroekonomik performanslarını CRITIC ve MAIRCA yöntemleriyle karşılaştırarak, Türkiye-Sırbistan ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesine dair stratejik öneriler sunmaktadır. Sayın Demirbaş'ın bu çalışması, bölgesel ekonomik işbirliğinin artırılması açısından önemli bir kaynak niteliğindedir.

Doç. Dr. Hasan Bardakçı ve arkadaşları, uluslararası ticaretin öğretilmesi ve verimliliğinin artırılması konusuna dair önerilerini Türkiye'deki eğitim kurumları bağlamında sunmaktadır. Sayın Bardakçı'nın önerileri, eğitim sistemimizin uluslararası ticaret alanında daha etkili hale gelmesi için önemli ipuçları sağlamaktadır.

Doç. Dr. Aybeniz Rahimova, milletleşme sürecinde edebi konuların, üslupların, akımların ve türlerin rolünü ele alarak, edebiyatın toplumsal değişim ve kimlik inşasındaki etkilerini gözler önüne sermektedir. Sayın Rahimova'nın çalışması, edebiyat ve toplum ilişkisini anlamamıza yardımcı olacak değerli bilgiler sunmaktadır.

Dr. Mustafa Altınpınar'ın, güvenlik mimarisinin yenilenme ihtiyacını ve kavramsal temelini irdeleyen makalesi; güvenlik politikaları ve stratejilerine dair yeni açılımlar sunmaktadır. Güvenlik konusunun önemi, değişen dünya düzeniyle birlikte her zamankinden daha da artmış durumda ve Sayın Altınpınar'ın çalışması bu alanda derinlemesine bir analiz sunmaktadır.

Dr. Hale Nur Güler, bankaların e-ihracata yönelik çalışmalarını inceleyerek, finans sektörünün dijital dönüşüm sürecindeki rolüne dair önemli tespitlerde bulunmaktadır. Sayın Güler'in makalesi, e-ihracatın finansal boyutlarını anlamak ve bu alanda stratejik adımlar atmak isteyenler için bir rehber niteliğindedir.

Son olarak, Sayın Mehmet Sevim, ABD'nin Müslüman savaşçıları üzerinden çevreleme politikası ve Yeşil Kuşak Projesi'ni analiz etmektedir. Sayın Sevim'in çalışması, Soğuk Savaş döneminden günümüze uzanan jeopolitik stratejilerin tarihsel ve güncel boyutlarını anlamamıza katkı sağlamaktadır.

Okuyucularımıza geniş bir perspektif sunmayı amaçladığımız her sayımızda, farklı disiplinlerden gelen bu çalışmalar hem akademik hem de pratik düzeyde değerli bilgiler içermektedir.

Keyifli ve verimli okumalar dileğiyle,

Saygılarımızla.

Avrasya Dosyası Dergisi Editörleri

Dr. Ömer MURAT & Dr.Tuğçenur EKİNCİ FURTANA

AFET ZARARLARININ AZALTILMASI BAĞLAMINDA AVRUPA KONSEYİNİN TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMLER HAKKINDAKİ İZLEME KOMİTESİ RAPORU ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Adem ESEN*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Konseyi’nin Türkiye’de yerel yönetimler hakkında izleme komitesi raporunun afet zararlarının azaltılmasına dair kısımların incelemesidir. Doğal afetlere karşı koymak mümkün olmadığından afet öncesinde bunların zararlarını azaltıcı önlemlerin alınması üzerinde durmak oldukça önemlidir. Afet zararlarının azaltılması konusunun Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile ilişkisine temas edilen bu çalışmada, Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi’nin Doğal afetlere ve iklim tehlikelerine karşı yerel ve bölgesel müdahaleler: riske hazırlıktan dayanıklılığa” adlı bir raporu ele alınmıştır. Raporda üç örnek olay olarak Belçika, İspanya ve Türkiye’deki doğal afetlerle ilgili konular yer almaktadır. Afetlerdeki hasar, afet öncesi hazırlığa ve yapıların sağlamlığına göre ortaya çıkmaktadır. Krizlerdeki çalışmaların önce temel nedenlerinin sistematik olarak ele alınması ve dayanıklılığın geliştirilmesinde kentsel planlama ve tasarıma raporda ayrı bir yer verilmiştir. Afet ve sonrası süreçler raporda ele alınmak birlikte, yazıda yer verilmeyecektir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Hasar, Avrupa Konseyi, Türkiye, Yerel Yönetimler.

*İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi
adem.esen@istanbul.edu.tr

<http://ORCID: 0000-0001-9720-6096>

1999-2009 yılları Konya Selçuklu Belediye Başkanı, 2004-2009 yılları Türkiye Belediyeler Birliği Encümen üyesi ve Kongre Türk delegesi.

Makale Geliş Teslim Tarihi: 04.07.2024

Makale Kabul Tarihi: 14.07.2023

EVALUATIONS ON THE REPORT OF THE MONITORING COMMITTEE OF THE COUNCIL OF EUROPE ON LOCAL GOVERNMENTS IN TURKEY IN THE CONTEXT OF DISASTER DAMAGE REDUCTION

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the sections of the Council of Europe’s monitoring committee report on local governments in Turkey regarding disaster damage reduction. Since it is not possible to resist natural disasters, it is very important to focus on taking measures to reduce their damage before a disaster occurs. In this study, which touches upon the relationship between the subject of disaster damage reduction and the European Charter of Local Self-Government, a report titled “Local and regional responses to natural disasters and climate hazards: from risk preparedness to resilience” by the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe is examined. The report includes three case studies on natural disasters in Belgium, Spain and Turkey. Damage in disasters occurs according to pre-disaster preparation and the robustness of structures. The report gives a separate place to urban planning and design in the systematic consideration of the root causes of crises and the development of resilience. Although the disaster and post-disaster processes are discussed in the report, they will not be included in this article.

Keywords: Disaster, Damage, European Council, Türkiye, Local Governments.

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the sections of the Council of Europe's monitoring committee report on local governments in Turkey on disaster damage reduction. Since it is not possible to resist natural disasters, it is very important to focus on taking measures to reduce their damage before a disaster. In this study, which touches upon the relationship between the subject of disaster damage reduction and the European Charter of Local Self-Government, a report titled "Local and regional responses to natural disasters and climate hazards: from risk preparedness to resilience" by the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe is examined. The report includes three case studies on natural disasters in Belgium, Spain and Turkey. The damage in disasters occurs according to pre-disaster preparation and the strength of the structures.

Earthquakes, floods, avalanches, forest fires, industrial facility accidents, etc., which cause serious losses in Turkey, occur frequently. Legal and administrative regulations and inspections play an important role in reducing the damage of these disasters in pre-disaster preparation efforts.

When urbanization in Turkey is examined, the most important problems are the shanty houses and their construction without complying with zoning and technical rules after the 1960s when rapid urbanization began. These shanty areas later turned into multi-storey buildings. Again, the materials and workmanship used in the construction process of these buildings were not sufficient and ground surveys were not carried out. Thus, since the necessary arrangements were delayed in the urbanization process or sufficient arrangements were not made, the problems grew and became difficult to solve. There are also serious problems in the usage forms of the buildings currently in use.

Since it is not possible to resist natural disasters, it is necessary to focus on taking precautions to reduce their damages before the disaster. For this purpose, the roles of three issues in reducing disaster damages, namely the preparation of zoning plans, construction process and building management regulated in the Condominium Law, which are among the duties of municipalities in the Municipality and Zoning Laws, will be discussed below. First, the relationship of these issues with the European Charter of Local Self-Government will be discussed. Because it is necessary to compare the recommendations in the Monitoring Committee Reports of the Congress (Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe) regarding the implementation of this Charter on local governments with the realities in our country. In fact, the Congress recently published a report titled “Local and regional responses to natural disasters and climate hazards: from risk preparedness to resilience” dated 28 March 2024, numbered CG(2024)46-17. The report includes issues related to natural disasters in Belgium, Spain and Turkey as three case studies. The report addresses the processes before the crisis, during and after the natural disaster in the context of the Council’s three principles; human rights, democracy and law. The emphasis was on creating resilient structures and the durability of buildings in the pre-disaster preparation phase. However, no relationship was established with the previous reports of the Congress Monitoring Committees. The rapporteurs emphasized that the issue should not be “postponed” due to political inaction and desire. However, it was stated that coercive measures against citizens during the transition period should not be considered as punishment. The report gives a separate place to urban planning and design in the systematic consideration of the root causes of crises and the development of resilience. Disaster and post-disaster processes are covered in the report, but will not be included in the article.

GİRİŞ

Türkiye’de ciddi kayıplara neden olan depremler, seller, çığlar, orman yangınları, sanayi tesisleri kazaları vs. sıklıkla olmaktadır. Bu afetlerin zararlarının azaltılmasında afet öncesi hazırlık çalışmalarında yasal ve idari düzenlemeler ile denetimler önemli yer tutmaktadır.

Türkiye’deki şehirleşme incelendiğinde hızlı şehirleşmenin başladığı 1960’lı yıllardan sonra gecekondulaşma ve bunların imar ve teknik kurallarına uyulmadan yapılması en önemli sorunlardır. Bu gecekondular alanları daha sonraları çok katlı binalara dönüşmüştür. Yine bu binaların yapım sürecindeki kullanılan malzeme, işçilik yeterli değildir ve zemin etütleri yapılmamıştır. Böylece şehirleşme sürecinde gerekli düzenlemeler geciktiğinden veya yeterli düzenleme yapılamadığından sorunlar giderek büyümüş, çözümü zor hale gelmiştir. Halen kullanılan binaların kullanım biçimlerinde de ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır.

Doğal afetlere karşı koymak mümkün olmadığından afet öncesinde bunların zararlarını azaltıcı önlemlerin alınması üzerinde durmak gerekir. Bunun için aşağıda, Belediye ve İmar Kanunlarında belediyelerin görevleri arasında sayılan imar planlarının yapılması, inşaat yapımı süreci ile Kat Mülkiyeti Kanununda düzenlenen bina yöneticiliği olmak üzere üç konunun afet zararlarını azaltmadaki yerleri ele alınacaktır. Önce bu konuların Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile ilişkisine temas edilecektir. Çünkü yerel yönetimler konusunda bu Şartın uygulanmasıyla ilgili Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi İzleme Komitesi Raporlarındaki

öneriler ile ülkemizdeki gerçeklerin karşılaştırılması gereği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kongre son olarak 28 Mart 2024 CG (2024) 46-17 sayılı “Doğal afetlere ve iklim tehlikelerine karşı yerel ve bölgesel müdahaleler: riske hazırlıktan dayanıklılığa” adlı bir rapor yayınlamıştır. Raporunda üç örnek olay olarak Belçika, İspanya ve Türkiye’deki doğal afetlerle ilgili konular yer almaktadır (www.coe.int, 2024).

Raporunda kriz öncesi, tabii afet olduğu sırada ve sonrasındaki süreçler Konsey’in üç ilkesi olan; insan hakları, demokrasi ve hukuk bağlamında ele alınmıştır¹. Afet öncesi hazırlık aşamasında dirençli yapılar oluşturma ve binaların sağlamlığı üzerinde durulmuştur. Ancak Kongre İzleme Komitelerinin daha önceki raporları ile herhangi bir ilişki kurulmamıştır. Raportörler, siyasi eylemsizlik ve istek ile konunun “ertelenmemesi” üzerinde durmuştur. Bununa birlikte geçiş döneminde vatandaşlara yönelik zorlayıcı önlemlerin ceza olarak değerlendirilmemesi belirtilmiştir.

Raporun son paragrafı şöyle bitmektedir: “Aynı zamanda, bir risk kültürünün geliştirilmesi uzun vadeli dayanıklılık için çok önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kültür, riskler konusunda ortak bir farkındalık ve anlayış aşılama, sürekli uyum sağlama ve krize hazırlıklı olma konusunda kolektif bir vizyon geliştirmeyi içerir. Dayanıklılık ve risk kültürü arasındaki bu ortak ilişki, bireysel olayları aşan kapsamlı ve proaktif bir zihniyeti teşvik ederek krizlere yönelik dönüştürücü bir yaklaşımın temelini oluşturur. Krizler sırasında yaşanan kolektif deneyimler toplumsal tartışmalar için katalizör görevi görerek, risk kültürünü benimseyen, kolektif sorumluluğu teşvik eden ve zihniyet ve davranışların dönüşümünü sağlayan aşağıdan yukarıya bir dayanıklılık yaklaşımını teşvik eder.”

1 - Osmanlı döneminde kodifiye edilen Mecelle-i Ahkam-ı Adliye’nin ilk maddeleri olan genel kurallar (kavaid-i külliye) içinde zarar vermek ve zararları önemle ilgili maddeler mevcuttur. Ayrıca Mecelle şârihi Ali Haydar, Tertibüs-sunûf fî ahkâm-ı hukûk adlı kitabında bu konuyla ilişkilendirebileceğimiz, afet risklerine karşı hazırlı olmakla ilgili iki önemli genel kurala yer verir: (Zulmün def’i vacip ve takriri haramdır.) Yani afet zararlarını azaltıcı tüm çağdaş tedbirleri almamak zulümdür, zulümden kaçınmak vaciptir yani farzdır. Zulmün sürekli hale gelmesi Müslüman bir topluluk için haramdır. Dolayısıyla herkesin kendi gücü ve yetkisi nispetinde sorumluluğu ortaya çıkıyor. Burada başka hatırlatılabilecek bir kural, (Hata hukûk-u ibâdın sükkûtu için özür olamaz.) İnsanların hakları konusunda hiçbir hata özür teşkil edemez. Bu ve benzeri kurallar günümüz dilinde risk yönetimi ve proaktif politikalar demektir.

Afetlerdeki hasar, afet öncesi hazırlığa ve yapıların sağlamlığına göre ortaya çıkmaktadır. Krizlerdeki çalışmaların önce temel nedenlerinin sistematik olarak ele alınması ve dayanıklılığın geliştirilmesinde kentsel planlama ve tasarıma raporda ayrı bir yer verilmiştir. Afet ve sonrası süreçler raporda ele alınmak birlikte, yazımızda yer verilmeyecektir.

1. YEREL YÖNETİMLER ÖZERKLİK ŞARTI

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı; Avrupa Konseyi tarafından 1985 yılında kabul edilen ve yerel yönetimlerin özerkliğini ve demokratik yönetimini korumayı amaçlayan uluslararası bir sözleşmedir (İnanç ve Ünal, 2007). Bu sözleşme, yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliğini ve demokratik yönetimini korumayı amaçlar. Şart, üye devletlere yerel yönetimlerin özerkliğini güvence altına almaları için çeşitli hükümler içerir. Birçok Avrupa ülkesi şartı onaylamıştır. Fakat her ülkenin kendi siyasal yapılına göre çekince koyabilecekleri maddeler de bulunmaktadır. Şartı imzalayan üye ülkeler çekince koyma ya da öteleme yetkisine sahiptirler. Başlangıçta birçok ülke çekince koyma tercihinde bulunmuş ama sonradan bu çekincelerinin yerini onaylamaya bırakmıştır. 1994'ten bu yana Kongre, ülkelerdeki uygulanabilirliği denetlemekte ve gözlem yapmaktadır.

Türkiye, Özerklik Şartı'nı 21.11.1988 tarihinde bazı maddelerine çekince koyarak imzalamıştır (Koçak ve Sadıç, 2020:153). Bu şarta uyum sağlamakta 2004 ve 2005 yıllarında, yerel yönetimlerle ilgili; 5393 sayılı "Belediye Kanunu", 5216 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Kanunu", 5302 sayılı "İl Özel İdare Kanunu" ve 6360 sayılı ile Kalkınma Ajanslarının kurulması sayılabilir. Türkiye'nin çekinceler incelendiğinde; vesayet denetimi, mali kaynaklar, yerel yönetimlerin uyguladığı kendi politikalar ve uluslararası işbirliği konularının öne çıktığı görülmektedir. Ek olarak; yerel yönetimlerin yetkilerini özgürce savunabilecekleri yargı yolunun açılması da çekinilen maddelerden biridir. Tüm çekince gösterilen maddeler Bakanlar Kurulu kararıyla kaldırılabilir. Yakın zamanda fiilen kaldırılan

maddelerden biri uluslararası yerel yönetimlerin işbirliği yapabilmesidir. Bununla birlikte uygulamada çekince konulan bazı maddelerin de uygulandığı görülmektedir.

Yerel Yönetimler Özerklik Şartına aşırı uçlarca farklı anlamlar yüklenmektedir. Self-governmet sözcüğü dilimize “özerklik” olarak geçmiştir, özerklik yerine bazen “özyönetim” kullanılmaktadır.

Bu kavram idari, mali ve siyasi özerklik olarak ayrılır. Yerel yönetimler için idari ve mali özerklik geçerli olup siyasi özerklik (muhtariyet) mümkün değildir². Toplumda bir kısım anlayışla bu Şart, adeta siyasi özerklik olarak anlatılmak istendiği ve siyasi ayrımcılığa siper edildiği için, karşı tepki olarak da Şarta karşı görüşler ortaya çıkmaktadır. Konsey’in İzleme Komitesi Kararları da bu aşırı kanaatleri pompalar vaziyettedir. Çünkü Konsey kararları genel olarak Türkiye’yi ilzam edici nitelikte görülmektedir. Halbuki Şart’ın milletin ve devletin maruz kaldığı terör ile ilgisinin olamayacağı açıkça ifade edilmelidir.

“İdarenin bütünlüğü” ilkesi, merkezin denetimi ve gözetimiyle yaşama geçirilmektedir. Genel yönetimin taşra örgütlenmesi üzerindeki denetimi “hiyerarşik” denetimdir. Yerinden yönetimler üzerindeki denetim ise “idari vesayet denetimi”dir.

Yerellik (Subsidiarity-Subsidiarite) kelime anlamı olarak bakıldığında Türkçede; yetki paylaşımı veya hizmette halka yakınlık şeklinde tanımlanmaktadır (Demir, H., ve Karakütük, M., 2003). Yerellik ilkesi mutlak merkezîyetçi yapının engellenmesine olanak sağladığı gibi demokrasi, katılım ve katılımın sağladığı denetim yetkisine olanak sunmaktadır.

2 - Avrupa Bölgesel Yönetimler Özerklik Şartı Kabul Edilmemiştir: 1997 yılında Kongre, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının yerel yönetimler için belirlediği şartlarla aynı şekilde bölgelere sunmayı tasarlayan bir “Avrupa Bölgesel Özerklik Şartı”nı benimsemiş ise de 2002 yılında Yerel ve Bölgesel idarelerden sorumlu Avrupa Bakanları Helsinki’deki toplantıda “bölgesel özerkliğin” temel prensiplerini benimsemesine rağmen uygulamaya koyacak yasal bir mekanizma getirmemiştir. 2005 yılındaki Budapeşte’deki toplantıda yasal kontrol mekanizması yeniden, ikinci kez reddedilmiştir. Dolayısıyla Avrupa’da ki bölgesel yönetimler için bir şart kabul edilmemiştir. Nitekim Türkiye’de bazı illerde “hendek eylemleri” olduğu tarihlere İspanya’da da bölgesel eylemler olmuş, ama Avrupa Konseyi bu eylemleri açıkça kabul etmemiştir.

Yerel özerklik, merkezden bütünüyle bağımsız olmadan verilen yetki ile yerel faaliyetleri yerine getirmesidir. Kısaca yerel özerklik; seçimle karar organlarının oluşturulduğu, kendi kaynak ve iradesiyle yerel işleri yürüten tüzel kişiliklere sahip yerel birimlerdir.

İzleme komitesinin farklı tarihlerde raporları vardır.

İzleme Komitesi Raporları

Kongre İzleme Komitesi farklı dönemlerde ziyaret yaparak Şartın uygulanması ile ilgili raporlar hazırlamıştır. Bunlar ziyaretlerini genellikle İstanbul, Ankara ve Diyarbakır'da gerçekleştirmektedir. Heyet burada merkezi yönetim (bakanlıklar), birkaç belediye başkanı, Kongre Türk heyeti üyeleri, Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis ve belediyelerin ve illerin en önemli birliklerinin ve Anayasa Mahkemesinin temsilcileri ile bir araya gelmiştir. Heyet, İstanbul Büyükşehir Belediye başkanı, birkaç yabancı diplomatik temsilci, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşu (STK) ve en ilgili ulusal kuruluşların liderleriyle bir araya gelmiştir. Elde edilen görüşlerden oluşan ön taslak İzleme Komitesi tarafından üçüncü izleme ziyareti gerçekleştirilmiş ve İzleme Komitesi; 8 Şubat 2022'de güncellenmiş raporu kabul etmiştir. Rapor; üç izleme ziyaretinde elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Metot ve araştırma boyutları itibariyle Komite raporlarının yeniden tartışılması gerektirmektedir.

Kongre İzleme Komitesinin 23 Mart 2023 tarihli Türkiye hakkındaki final raporu ve tavsiye kararında idari vesayet hakkındaki görüşleri yer almaktadır: Türkiye'de 2019 yılında gerçekleşen son yerel seçimlere katılım oranı %84'ün üzerindedir. Raporda bu oranın Avrupa Konseyi üye devletlerindeki en yüksek oranlardan biri ve vatandaşlar arasında yerel öz-yönetime yönelik güçlü bir ilgi olduğunu belirtilmektedir.

Rapor, değerlendirmesinde eleştirisinde Türkiye'de yerel seçilmiş temsilcilerin durumuna ilişkin 397(2017) sayılı Kongre Tavsiye Kararında

belirtilen bazı belediyelerde seçimle gelen başkan ve meclis üyelerinin görevden alınarak, yerlerine kayyum ataması eleştirilmektedir. Bu konu ayrı bir çalışmayı gerektirdiğinden üzerinde durulmayacaktır.

Monitoring of the application of the European Charter of Local Self Government in Turkey Recommendation 471 (2022) m.4’te Kongre’nin dile getirdiği endişe şöyle belirtilmektedir: “Yerel yönetimlerin faaliyetleri ve kararları üzerindeki idari vesayet halen Anayasa’da yer almakta ve pratikte uygulanmaktadır. Devletin yerel yönetimlerin planlama kararları üzerindeki aşırı düzenlemesi ve müdahaleciliği, yerel yönetimlerin kendi görev ve sorumlulukları üzerindeki etkinlik kontrolü şeklini almakta ve yerel yönetimlerin tam ve münhasır yetkilere sahip olma kapasitelerini sınırlandırmaktadır.” Buna karşılık, “anayasal idari vesayet ilkesini mümkün olan en düşük yoğunluk düzeyinde uygulamak Şart’ın ruhuna uygun olarak, özellikle finans, kredi ve planlama alanlarında yerel özerkliği korumak ve sağlamak ve yerel makamlar üzerindeki denetimi azaltmak” önerilmektedir (www.rm.coe.int , 2024).

Raportörlerin yerel muhataplarının, şu konular hakkında şikâyetle buldukları belirtilmektedir. Bunlar: Merkezi hükümet tarafından yapılan aşırı düzenleme; Planlama kararlarında çok fazla devlet kontrolü veya devlet müdahaleciliği; Çok fazla denetim, çok fazla idari vesayettir.

Anayasaya göre (T.C. 1982 Anayasası, Madde 123) “İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.” Yine Anayasa mahalli idarelerin kuruluş esaslarını ve karar organlarının seçimle oluşacağını benimsemiştir.

Şart’ta yer alan “yerel özerklik ilkesi”, “hizmette yerellik (subsidiarity)”, “hizmetlerde etkinlik”, “verimlilik” ve “halkın katılımı ilkeleri yerel yönetimlerle ilgili yasalarda benimsenmiştir.

Anayasada idari vesayet açıkça düzenlenmiştir: “Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir” (Madde 127). Böylece idari ve mali yerel özerklik ile ve idari vesayet dengelenmiştir. Yine Cumhuriyetin üniter karakteri bu ilkede ifade edilmiştir.

Çeşitli bakanlıkların ve merkezi hükümet kurumlarının belediye kararları üzerinde vesayet yetkisi vardır. Bunlar; düzenleme, denetleme, onaylama, erteleme ve benzeri biçimdeki eylemlerdir. Raporlarda bunlara ait örnekler yer almaktadır. Belediyelerin örgütlenmesinde norm kadro örneğinde olduğu gibi, İçişleri Bakanlığı yetkilidir. - Büyükşehir belediyelerinde genel sekreter ve bağlı şirketlerin genel müdürlerinin atanması, büyükşehir belediye başkanının teklifi üzerine Çevre ve Şehircilik Bakanı tarafından onaya tabidir. Belediyenin stratejik planının içeriği Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından, yıllık belediye raporunun biçimi ve içeriği ise Maliye Bakanlığı tarafından belirlenir. Bazı borçlanma işlemleri ve bazı büyük altyapı projeleri için Merkezi Hükümetin ön onayı gerekmektedir. Belediye meclislerinin kararları vali veya kaymakama iletilmeden yürürlüğe girmez. Acil kamulaştırmalar veya bir belediye şirketi kurmak için, bazı durumlarda Merkezi Hükümetin onayı Cumhurbaşkanlığına ihtiyaç vardır. Personel, mali konular, borçlanma, stratejik plan hazırlama gibi konularda merkezi idarenin belediyeler için yol göstermesi, verimlilik ve kaynakların etkin kullanılması bakımından olumlu yönlerin fazla olduğu kolayca görülebilir. İzleme Komiteleri raporlarında Hollanda gibi Batı Avrupa ülkelerinde merkezi yönetim veya Kraliyetin belediye başkanlarını atamaları gibi Özerklik Şartına açıkça aykırı konular hiç dile getirilmemektedir. Bu da Kongre açısından ciddi bir tutarsızlık ve kendi ilkelerine aykırı davranmak demektir.

Konumuzu doğrudan ilgilendiren imar planları hazırlığı, uygulaması ve denetimi bakımından “Özellikle mekânsal planlama alanında, önceden veya sonradan kontroller şeklinde çok fazla idari vesayet durumu söz konusudur” ifadesi dikkati çekmektedir. Çünkü Türkiye’nin riskli bir coğrafyada, neredeyse tüm ülkenin fay hatları üzerinde olması nedeniyle sıkça olan depremlerde yüzbinlere ulaşan can ve yüz milyar dolarları bulan mal kayıpları yukarıda eleştirilen hususları ciddi olarak yeniden değerlendirmeyi gerektirmektedir.

2. ARAZİ KULLANIMI VE İMAR PLANLAMASI

Doğal afetlere karşı alınacak önlemlerin başında konut ve iş yeri yapılacak alanların tespiti ve buralarla ilgili haritalama çalışmaları gelir.

Bu konuda arazi rejimi önemlidir. Ülkemizde arazi rejimi Osmanlıların son döneminde 1858 Arazi Kanunnamesi ile belirlenmiştir. 1926 Medeni Kanun ile yeni düzenleme getirilmiş ve özel mülkiyet esas alınmıştır. Hızlı şehirleşme ile birlikte gecekondulaşma, kamu, vakıf ve orman arazilerinin işgalleri yaşanmış, daha sonra bu arazilere yapılan gecekondular kaçak binalara dönüşmüştür.

Ülkemizdeki arazi ve şehir planlaması mevzuatının farklı yasalara tabi olması ve birçok kuruma yetki verilmesi şehirleşmede sıkıntılar yanında yerindelik ilkesine de aykırılık oluşturmaktadır.

Ülkemizde 1985 tarih ve 3194 sayılı İmar Yasası yürürlüktedir. İmar Kanunu’na göre imar planları Nazım İmar Planı ile Uygulama İmar Planından meydana gelir ve belediye sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar planları ilgili belediyelerce yapılır veya yaptırılır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa göre 1/5000 ve 1/25000 arasındaki her ölçekte Nazım İmar Planları Büyükşehir Belediyelerince, 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planları İlçe Belediyelerince hazırlanmaktadır. “İmar Planına Esas Jeolojik-Jeoteknik Etüt Raporu” 1/1000 ve 1/5000 ölçekli İmar Planlarına altlık olarak kullanılmaktadır. Bu etüt raporu 28.09.2011 tarih

ve 102732 sayılı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Genelgesinin atıfta bulunduğu 19.08.2008 tarih ve 10337 sayılı Genelge eki Format-3'e uygun olarak hazırlanmakta/hazırlanılmakta olup onay işlemleri Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü ve İl Müdürlüklerince yürütülmektedir.

Büyükşehir belediyelerin ilçe belediyelerin planları üzerinde imar denetim yetkileri olmakla beraber, bu yetkilerinin kullanılmadığı, yaptığımız mülakatlar sırasında Mülkiye Müfettişleri tarafından ifade edilmiştir.

İmar planı yapma yetkisi esas olarak yerel yönetimlerde gözükebile bu yetkiye sahip diğer kuruluşlar şunlardır: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İller Bankası, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Valilikler, Tarım ve Orman Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Planlama, uygulama ve yapım süreçlerine toplumsal kesimlerin katılım sağlayacağı bir yapımın oluşturulamaması nedeniyle kontrolsüz arazi kullanımı, kaçak yapılaşma, gecekondulaşma ile yerel yönetime görev, yetki ve yükümlülüklerin devrinin tek başına sorunun çözümünde yeterli olmadığı görülmektedir. İmar yasaları değiştirmenin bir sonuç vermeyeceği iddiası yanında bölgesel ve kent düzeyinde kentleşme ve mekânsal kuruluş politikası bulunmamaktadır. Dolayısıyla yeni bir anlayışa ihtiyaç duyulmaktadır.

Uygulamada Danıştay kararlarına göre imar planları için yürütmenin durdurulması ve iptal nedenleri yeterliliğe sahip olmayanlar tarafından plan yapılması, teknik zorunluluk yokken, sosyal ve teknik altyapı alanlarının kaldırılması ve değer alan oluşturulmaması, plan ilkelerine uygun olmaması ve kamu yararına aykırı olması, üst ölçekteki planlara aykırı olması görülmektedir. Ancak planın iptali veya değiştirilmesi halinde inşaatın

fiili durumu kazanılmış bir hak olarak da görülmektedir.

Şehirlerin konumunun belirlenmesinde; bölgedeki zeminin etkileri ve bölgedeki coğrafi özelliklerin etkilerini (dere yatağı, fay hattı, rüzgâr koridoru, sel gibi) genel şartların tam irdelenmeden planlanması sorunların başında gelmektedir. Son depremde zemin sıvılaşması nedeniyle binada çatlak olmadığı halde zemine batan veya yan yatan binalar görülmüştür.

Değişen iklim şartlarına uygun, yerleşmesini bitirmiş ilçelerde mutlaka yeni hesaplamaları yapmamız gerekiyor. Can ve mal güvenliğini riske sokan yerler varsa ve rehabilite edilebiliyorsa bunlar mutlaka yapılmalıdır. Daha sağlıklı ve güvenli alanlara götürülmelidir. Doğanın gücünün karşısında doğaya isyan eder gibi bir harekette olmamamız lazım. Doğal afetlere uygun yapılar yapmamız gerekiyor.

Türkiye’de hem denizel hem de karasal ortamdaki faylara baktığımız zaman 1000’e yakın deprem üretme potansiyeli olan aktif fay olduğu görülüyor³. Bu fayların hepsi zamanı geldiği anda yıkıcı bir deprem olarak kendisini gösterebiliyor. Zemin özellikleri, binaların deprem tehlike haritası, zemin etüdü ve bina deprem yönetmeliğindeki parametrelere uygun bir şekilde tasarlanıp yapılmaması bu yıkımda büyük etkiye sahip oldu. Binayı yapmadan önce iyi bir zemin etüdünün gerekliliği son depremde bir kez daha anlaşıldı⁴.

Binanın zemin etüdü yapıldığında yetersizse iyileştirme yapılır. Yapılmayınca zemin sıvılaşması meydana gelebiliyor. Zemin taşıma gücünü yitirip ya devriliyor ya da batıyor. Zemin etütleri dikkate alınarak, bina yüksekliklerinin bilimsel değeri ile örtüşen h-max denilen bina yükseklikleri ortaya koymamız gerekirken, yine maalesef bu sınırlar aşılmıştır.

3 - Örnek olarak, 7 Ocak 2023 günü Ege bölgesinde olan depremin Midilli’deki depremler daha önce haritalanmamış, yani varlığı bilinmeyen fay üzerinde meydana geldi. Yunan bilim adamlarının daha önce bölgedeki çalışmalarında da çizilmemiş olduğu bilim adamları tarafından ifade edilmiştir.

<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ege-denizindeki-depremlere-iliskin-yeni-fay-aciklamasi/2784011>

4 - AK Parti, 2023 Seçim Beyannamesi: Belediye meclisleri tarafından imar planlaması ve plan değişikliklerinin afet riski göz önünde bulundurularak yapılmasına yönelik tedbirler alınacaktır. (s.46)

Kahramanmaraş merkez Tekerek bölgesinde bazı çok katlı binaların diri fay hattı üzerine yapıldığı haberlere konu olmuştur (www.marasnews.com, 2024).

“En büyük hatamız, dere yatağında normal dağın tepesine ev yapar gibi yapıyoruz. Dere yatağında sıfır geniş bina yapıldığı görülmüştür. Burada yapılan köprü ve menfezler de doğru şekilde projelendirilmemiş, dere var ve iki tarafı beton duvarlarla örülmüş, dereyi iki duvara almışız diyerek, sıfır geniş bina yapmaya kalkıyoruz ve sonuçları daha ağır oluyor.”

Kültür varlıklarını koruma kurulu gibi bazı kurullar farklı görevlerde çalışanların bir araya geldiği yerlerdir ve çok yavaş ve niteliksiz çalışmaktadır. Oysa bu kurulların profesyonel bir ekiple ve faal çalışması sağlanması için yeniden düzenlemek gerekir. İstanbul’daki Boğaziçi imar düzenlemesinin fonksiyonel olmadığı bilinmektedir.

İmar tadilatları 1/1000’lik plan ile mi, yoksa 1/5000’lik planla mı başlamalıdır? Bu belirli değildir.

İmar planları aynı zamanda ulaşım için önemlidir. Günümüzde trafik sıkışıklıkları, otopark sorunları gibi temel sorunlar imar planlarındaki sorunların devamıdır. Ayrıca temel altyapı sorunları bu planlara bağlıdır.

Her ilçenin veya yerel yönetimin genellikle yönetime seçilen belediye başkanının öngörülerini ve hedeflerine bağlı olarak imar uygulamalarına da rastlanmaktadır. Oysa imar çalışmalarında beldenin özellikleri dikkate alınması gerekirken beraber hem ülke hem de bölgesel olarak dengeli olması gerekir. Siyasetin finansmanında da imar uygulamalarını görmek mümkündür.

Yerel yönetimlerin önündeki en büyük sorunlardan birisi “popülizm”dir. Zira gecekondulaşma yani kamu ve vakıf arazilerinin uzun yıllar işgali, sonra buraların düşük bedellerle veya bedelsiz işgal edenlere mülk olarak verilmesi, imar kurallarına uyulmadan buralara bina yapılması, şim-

di de kentsel dönüşüm çalışmalarında özellikle imar tadilatlarında popülizm açıkça görülmektedir. Bu da idari vesayet ve yere yönetimler üzerindeki denetimin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kamuoyunda kentsel dönüşüm, rantsal dönüşüm olarak algılanmaktadır. Popülizme karşı alınabilecek yasal ve idari düzenlemeler yanında oyunun kurallarını kamu vicdanında olması gereken yere oturtmaktır: Eğer futbol maçı yapılacaksa bunun yeri belirli standartlara sahip olmalıdır, yoksa parklar değildir.

Aşağıdaki örnekte, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremde çok büyük can kayıplarının olduğu ve şehrin büyük bir kısmının yıkıldığı Hatay Büyükşehir Belediyesindeki eksiklikler, 2021 yılı Sayıştay Denetim Raporunda yer almaktadır (Sayıştay Denetim Raporu, 2022).

“Denetim bulguları 39 bulgu içinde imar ile ilgili olanlar:

BULGU 5: Belediye Mülkiyetindeki Yapıların İnşaat Ruhsatlarının ve Yapı Kullanma İzin Belgelerinin Bulunmaması Belediyenin mülkiyetinde bulunan ve yapıların inşaat ruhsatlarının ve yapı kullanma izin belgelerinin bulunmadığı görülmüştür.

BULGU 6: Belediyeye Tahsis Edilen Taşınmaların Amacı Dışında Kullanılması Büyükşehir Belediyesine, çeşitli kamu kurumları tarafından tahsis edilen taşınmazların tahsis amacı dışında kullanıldığı ve bu yüzden belediyenin zarara uğratıldığı görülmüştür.

BULGU 33: *Uygulama İmar Plânları ve Parselasyon Plânlarının Yapılmaması: Büyükşehir belediyesi tarafından hazırlanan nazım imar plânının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmayan ilçe belediyelerin bulunmasına rağmen Büyükşehir Belediyesinin bu uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmadığı görülmüştür.*

Burada önce sorulması gereken soru; İmar planları ve uygulaması ile ilgili tespitin neden mal denetime yetkili olan bir kurum tarafından yapıldığıdır? Diğer idari vesayet kurumları acaba bu tespitler gibi tespitler ve

denetimler yapmış mıdır? Bu örnek olay Avrupa Konseyi İzleme Komitesi raporlarındaki yerel yönetimler üzerinde denetimi aşırı gibi gösteren eleştirilerin tutarsız olduğunu göstermektedir. Yine tarafımızca mülkiye müfettişleri, emekli vali, kaymakam, belediye başkanı ile yapılan mülakatlarda imar konusunda sanıldığı gibi idari vesayetin yetersiz kaldığı ve bunun da afet zararlarını artırdığı ortaya çıkmıştır (Esen, A., 2023).

Yukarıda gösterilen çalışmamızda yer alan mülakatta görüşülen mülki idare amirleri (valiler, kaymakamlar) ve mülkiye müfettişleri imar planları yapım ve uygulaması süreçlerinde idari vesayet yetkilerini kullanmadıkları belirtmiştir. Son depremde zemini uygun olmayan yerlere çok katı binaların yapımını izin verilmesi, birkaç yıl önce yapılan lüks binaların çökmesi gibi pek çok örnek hem merkezi yönetimin idari vesayet yetkisini, hem de yerel yönetimlerin yetkilerini kullanmakta zafiyetlerinin de bir göstergesi saymak gerekir.

3. BİNA YAPIM SÜRECİ

İkinci olarak inşaat yapım süreci üzerinde durmak gerekir. Bir bina-
nın yapım süreci incelendiğinde şu aşamalar ve aktörler ortaya çıkmaktadır: ilk aşamada belediyeye temel ruhsatı için evrak verilmektedir. Genellikle jeofizik mühendisleri veya inşaat mühendislerinin hazırladığı raporlar belediyeye sunulmaktadır. Bu konuda yakın zamana kadar parsel bazında birbirlerine yakın arsalar için aynı raporlar bile kullanılmıştır. Bu evrakı belediyenin tek bir memuru yerinde kontrol etmekte ve yaklaşık bir saat sürmektedir. Yani bu şekli bir denetimdir.

İkinci aşama, temel üstü su basman aşamasındaki denetimdir, bu da bir saat kadar sürmektedir.

Üçüncü aşama % 60 yapı aşamasında kaba inşaat denetiminde bağımsız yapı denetim elemanları da gelmektedir. Bir saat sürede yapılmaktadır.

Dördüncü aşama % 70 ısı yalıtım amaçlı bir denetim olup enerji verimliliği ölçülmektedir. Bu da bir saat sürede bitmektedir.

Beşinci aşamada % 80 inşaat seviyesinde belediyede evrak üzerinde yapılan bir şekli denetimdir.

Altıncı aşama % 95 seviyesi binanın projeye uygunluğunun kontrolü aşamasıdır. Burada 1-3 arasında memur gelmekte ve binanın iskân ruhsatına hazır olduğunu belirlemektedir. Bu da bir veya iki saatte yapılmaktadır. Bu aşama binanın oturulabileceğinin bir göstergesi olmaktadır.

Son aşama olan % 95-100 düzeyinde binanın sigorta borcu, asansör etiketi olup olmadığının incelendiği aşamadır.

Bağımsız yapı denetim şirketleri denetimi temelde başlamaktadır. Anayasa Mahkemesi kararına göre bunların sorumluluklarını, ilgili belediyenin sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Bu denetim şirketleri bağımsız nitelikli olup, Çevre Bakanlığının düzenlemesine tabidir. Zemin etüdünde parsel bazında denetim yapıyor ve onaylıyor. Görüştüğümüz bazı teknik elemanlar, zemin konusunda bazı inşaat sahiplerinin inşaat maliyetinin artmasından kaçınmak için baskı yaptıklarını belirtmektedir. Mesela fore kazık olması gereken bir zemine daha kolay ve maliyeti az sistemin önerilmesi gibi... Heyelan bölgelerinde 20 katı aşan çok katlı binalara ruhsat veren belediyeler her ne kadar kamuoyu tarafından fazla bilinmese de teknik elemanlar tarafından bilinmektedir.

Kamu kurumu niteliğinde olan inşaat mühendisleri, mimarlar, makine mühendisleri ve elektrik mühendisleri odalarının İnşaatların hiçbir aşamasında hiçbir fonksiyonları görülmemektedir.

Ayrıca küçük belde belediyelerinin yeterli planları, teknik çalışmaları ve hatta teknik elemanları olmamasına karşılık belediye meclislerinde imar planlarıyla çok katlı binalara izin verdikleri, bu binaların günümüzde artık ömrünü doldurdukları ülkenin gerçekleri arasındadır.

Hala bir sorun olmaya devam eden, inşaatlarda çalışan işçilerin ve ustaların yeterince takip edilip edilmemesi de bir sorundur. Dolayısıyla işçilerin işlerini doğru yapıp yapmadıkları sadece çalıştırmanın inisiyatifine kalmaktadır. Oysa bir yapı, projesi ne olursa olsun, malzeme ne kadar kaliteli olursa olsun iyi yapılmadığı takdirde zayıf demektir.

Yolsuzluklar ve inşaat Sektörü

İnşaat, madencilik, emlak, taşımacılık ve su, elektrik, doğalgaz vs. idareleri yolsuzluk riski yüksek olan sektörler olarak öne çıkmaktadır. Yerel yönetimlerden alınan ruhsatlarda yolsuzluk ön planda olduğu iddia edilmektedir. 2016 yılında Uluslararası Şeffaflık Derneği'nin yaptığı araştırmanın sonuçları, halk arasındaki genel algının da bu yönde olduğunu göstermektedir. Araştırmaya göre kamu ihaleleri ile planlama ve imar, yolsuzluğun en çok yaşandığı iki alandır. 2011 Rüşvet Verenler Endeksi'nde Türkiye 7,5 puanla 28 ülke arasında Rusya, Çin, Meksika, Endonezya, BAE, Arjantin ve Suudi Arabistan'ın önünde 19. olmuştur. Yolsuzluğa açık sektörler arasında ise bayındırlık işleri ve inşaat ilk sırada gelmektedir.

TÜSİAD 2014 yılında yaptığı "İş Dünyası Bakış Açısıyla Türkiye'de Yolsuzluk" araştırmasına göre kamunun yolsuzluk algısında en yüksek sektör inşaat olarak görünmektedir. "Şirket tescili, imar işlemleri, emlak işlerinde tanınan ya da doğal kaynakların çıkarılmasında sağlanan ayrıcalıklar gibi durumlarda devletin aracı kurumlara verdiği yetkiler yolsuzluğa açık işlemlerin başında gelmektedir. Özellikle yüksek bütçeli inşaat veya hizmet işlerinde ve ruhsat alınması gereken durumlarda hem kamu kesiminin hem de özel sektörün rant arayışına girme olasılıkları nedeniyle çıkar çatışması konusunda düzenlemeler gerekmektedir."

İmar uygulaması rant paylaşımıdır. Bunun için gelir dağılımında önemli bir faktördür. Hem planlama hem de planların tadilatlarında yerel yönetimler tek yetkili ve rant dağıtıcısı olmak istemektedir. Türkiye'de-

ki belediye meclis kararlarının neredeyse yüzde yetmiş i imar tadilatlarını oluşturmaktadır. Her seçim öncesinde binaların çatılarının açılıp yeni bir kat çıkılması olağan hale gelmiştir. Ancak kamu otoriteleri bu konuda ciddi önlemler almazsa yıkıcı depreme rağmen aynı davranış devam edebilir.

Burada belediye başkanı ve belediye meclisi hakkında da bazı konuları belirtmekte yarar vardır. Ülkemizde “Belediye başkanlığı” sistemi hakimdir, zira seçimde yüksek oyu olan partiye ilave meclis üyeliği de verilmektedir. Türkiye’de güçlü başkanlık sistemi mevcuttur. Belediye başkanı aynı zamanda belediye meclis başkanı, belediye görevlilerinin en üst atama amiri, büyükşehirlerde su ve kanalizasyon idaresi yönetim kurulu başkanıdır. Yani belediyenin karar organı olan meclisin başkanı olan CE-O’sudur. Belediyeyi temsil görevi vardır, mahkemelerde vs. Yine partisi ile ilişkileri bağlamında il/ilçedeki en etkili siyasi kişilerden birisidir. Ulusal ve/veya uluslararası yerel yönetim birlikleri başta olmak üzere pek çok resmi/yarı resmi veya özel kuruluştaki yönetici veya temsilcidir. Bu kadar fazla temsil görevi olan bir kimsenin asıl görevli olduğu, seçildiği belediye başkanlığında yeterli olamayacağı açıktır. Nitekim yıllarca bu görevde olup da şehirlerinin temel sorunlarını sonradan fark edenlerin samimi itiraflarını hatıratlarda görüyoruz. Bu nedenle ülkemizdeki güçlü belediye başkanlığı sistemi yerine ülkemiz şartları ile uyumlu ve belediyelerin kurumsal kapasitelerini dikkate alan meclis ile dengeli yetkileri olan sisteme geçmek gerekir. Bu çerçevede meclis başkanının seçim sonrasında meclis içinden seçilmesi, yönetim kurulu başkanlıklarının yine meclis üyelerine yönlendirilmesi düşünülebilir.

Siyasi parti grupları tarafından aday gösterilen belediye meclis üyeleri seçimde vatandaş oylarıyla belirlenmektedir. Burada da büyüyen şehirlerin ihtiyaçlarına uygun olarak müteahhit ve inşaat, emlak sektörü hakim olmaktadır. Hatta siyasi açıdan farklı olan meclislerde bile meclis çalışması imara ve imar tadilatlarına odaklanmaktadır ve yerel ortak ihtiyaçların

karşılanması için Meclisteki mesleklerin dengeli dağılımı üzerinde durulabilir. Yine meclis üyelerinin önceden yönetimle ilgili mevzuat dahil genel bir eğitimden geçirilmesi gerekir. Yakın zamanda büyükşehir meclisinin ilk toplantısında, bir üye “biz seçildik, bunu da mı yapamayacağız?” diye şikâyete başlamıştı. Anlaşılan bazı belediye meclis üyeleri, ya seçildikleri görevin farkında değillerdi veya zihinlerinde bazı önyargılar vardı. Aslında bu tür beklentiler, seçmenlerde de mevcuttur. Zira her seçim öncesinde artan kaçak yapılaşma ve imar afları bunun açık göstergesidir.

4. MEVCUT BINALARIN KULLANIMLARI, KORUNMALARI VE DENETİMLERİ

Konumuzun üçüncü ana başlığı mevcut binaların kullanımının değerlendirilmesidir. Mevcut yapılar kısa sürede güçlendirmeye veya kentsel dönüşüme tabi tutulamamaktadır. Bunların önünde yasal süreç, halkın beklentileri, imar kaçakları, yenileme için finans kaynaklarının kıtlığı gibi birçok faktör rol oynamaktadır. Böyle olmakla beraber mevcut binaların kullanımının hangi kurum tarafından takip edileceği, çıkacak sorunlara karşı alınacak önlemlerde hem bu konudaki mevzuattan hem de uygulamadan kaynaklanan sorunlar vardır.

Bu konuda doğrudan ilgili yasa 634 sayılı KMK (Kat Mülkiyeti Kanunu) olup bu yasanın hükümlerine göre; Ana gayrimenkulün sekiz ya da daha fazla bağımsız bölümü varsa yönetici atanmak zorundadır. Ana gayrimenkulün gayesine uygun olarak kullanılması, korunması, bakımı ve onarımı için gereken tedbirlerin alınması yöneticinin görevlerindedir. Kat malikleri, ana gayrimenkulün bakımına ve mimari durumu ile güzelliğini ve sağlamlığını titizlikle korumaya mecburdurlar.

Anılan mevzuat hükümleri çerçevesinde, iskân ruhsatı tanzim edilmiş ve kullanılmaya başlanmış olan bir yapıda, sonradan oluşan ve yapıya zarar veren bir takım tamir ya da tadil işlemlerinde kat malikleri ve

yöneticinin hangi oranda cezaya muhatap oldukları ve ilgili idarelerin bu durumdan mesul tutulmaları durumunda neye göre mesul tutuldukları belirsizdir. İskân ruhsatı tanzim edilmiş yapılar için, gerekli kanuni düzenlemeler yapılarak belli periyotlarda kontrol/vize işlemlerinin yapılması, sonradan yapılan ve yapıya zarar veren tamir ve tadil işlemlerini önleyici bir uygulama olabilir. Ayrıca her betonarme yapının bir ömrünün olduğu ve zamanla yapının taşıyıcılık özelliğinin azaldığı değişmez bir gerçektir. İlgili bakanlık bünyesinde yeni bir birim oluşturmak ve kanuni düzenlemeler yapmak suretiyle yeni bir uygulama hayata geçirilebilir. Her yapının zemin özellikleri, temel derinliği, kat adedi, bina yüksekliği, beton sınıfı gibi bir takım veriler ışığında, daha yapı ruhsatı aşamasında yapının ömrünün kaç yıl olacağı belirlenip bu süre dolduğunda da parselde yoğunluk artışı, kat artışı vb. imar planı tadilatları yapılmaksızın yapının yıkılıp yeniden yapılması zorunlu hale getirilebilir. Bu işlemler için mali kaynak oluşturma hususunda ise, yeni yapılacak yapının maliyeti ki inşaat alanı mevcut yapı ile aynı olacağı öngörüldüğünde, yapı yaklaşık birim maliyetleri baz alınarak belirlenip, yıllık bazda bu rakamların güncellenmesi şartıyla yapının kullanıcılarından tahsil edilmek kaydıyla bir vergi havuzu oluşturulabilir. Bu vergi havuzunda toplanan paralarla, belki bir miktar devlet katkısı da olması kaydıyla ömrü dolan yapı yıkılıp yeniden yapı yapılması gündeme gelebilir.

Kanunun 35’nci maddesinde “bina yönetiminin ana gayrimenkulün gayesine uygun olarak kullanılması, korunması, bakımı ve onarımı için gereken tedbirleri alması” (b bendi) ve sigorta ettirilmesi (c bendi) görevle arasında sayılmaktadır. 2015 yılında bu maddeye “asansörlerin güvenli bir şekilde işletilmesinin sağlanması amacıyla aylık bakımları ile yıllık kontrollerinin ilgili teknik düzenlemelere uygun şekilde yaptırılması” hükmü eklenmiştir. Yani ilgili maddedeki işleri yapmakla bina yönetimleri sorumludur.

İskân ruhsatı tanzim edilmiş yapılar için, gerekli kanuni düzenlemeler yapılarak belli periyotlarda kontrol/vize işlemlerinin yapılması, sonradan yapılan ve yapıya zarar veren tamir ve tadil işlemlerini önleyici bir uygulama olabilir. Ayrıca her betonarme yapının bir ömrünün olduğu ve zamanla yapının taşıyıcılık özelliğinin azaldığı bir gerçektir.

Buradaki önemli sorunlar:

Çok katlı binalarla ilgili hükümler 1965 tarihli 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanununda düzenlenmektedir. Bu kanunun bazı hükümleri günümüz şartlarından uzaktır. Burada acil olarak düzenlenmesi gereken bina yönetimlerinin depreme veya diğer afetlere karşı görev ve sorumluluklarının düzenlenmesi ve bunun bir sisteme oturtulmasıdır.

1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 97'nci maddesinde Bakanlığın görev ve yetkileri ilk fıkrada şöyle belirtilmektedir: “Yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya dair imar, çevre, yapı ve yapım mevzuatını hazırlamak, uygulamaları izlemek ve denetlemek, Bakanlığın görev alanı ile ilgili mesleki hizmetlerin norm ve standartlarını hazırlamak, geliştirmek, uygulanmasını sağlamak ve ilgililerin kayıtlarını tutmak.” Kat Mülkiyeti Kanunu uygulamaları Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının sorumluluğunda olduğundan bina, apartman, site, tesis vb. yönetimleri depreme ve afetlere karşı hazırlıklı hale getirmekte düzenleme yapmak görev ve yetki bu bakanlığa aittir. Bu doğrultuda Bakanlık “Bina Kimlik Sertifikası” uygulamasına geçmiştir.

İdare mevzuatında mahalle ve mahalle muhtarlıkları tüzel kişiliği olmayan birimlerdir. KMK bina yönetimleri fiilen muhtarların yerini almıştır. Oysa muhtarlıkların gördüğü işler kamu hizmeti olarak çeşitli kanunlarda yer almaktadır (<https://www.muhtar.gov.tr/>). Türkiye Muhtarlık Sistemi adresinden bilgileri edinmek mümkündür. Günümüzde bina ve site yönetimlerinin idare hukuku içinde yer alması daha doğru olacaktır. Bina

ve site yönetimleri konusunda yetki Çevre il müdürlüğüne ait olmakla beraber, pek çok örnekte bunun yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Zira site yönetimleri planları standart olmayıp, burada da düzenlemeye gidilmelidir.⁵

Nitekim AK Parti Seçim Beyannamesi 2023 “Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlara” şöyle denilmektedir: “Dijital Yapı Bilgi Bankası kuracağız. 2 yıl içinde belediye sınırları içindeki tüm kamu ve özel yapıları kayıt altına alacağız. 5 yıl içinde ise belediye sınırları dışındaki yerler de dâhil tüm yapıları inceleme altına alıp Türkiye arazi kullanım veri altyapısını oluşturacağız.”

Örneğin İstanbul’da toplam bina sayısı (İSKİ verilerine göre) 1.212.341’dir. İSKİ Altyapı Bilgi Sistemi (İSKABİS), Elektrik, doğalgaz şirketlerinde binaların özellikleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Buna göre bina ve site yönetimlerinin KMK’da belirtilen görevleri ve sorumlulukları idari bir işlemle düzenlenerek binaların asgari statik güvenlikleri sağlanabilir. Yani neredeyse tümüne yakın binaların ortak mülkiyet olduğu hatırlanırsa, binanın en küçük bir sarsıntıda çökmesine veya ciddi hasar görmesine yol açacak nitelikteki kolon ve kirişlere müdahaleler önceden bina yöneticileri tarafından önlenmiş olacaktır. Halihazırda bina yönetimlerinin bu konuda çok etkili olamamasının nedeni, bu konudaki düzenlemenin eksikliğidir. Nitekim belediyelere yapılan binalarla ilgili şikayetler sonuç vermemekte⁶, yargı başvuruları ise çok uzun süreli ve maliyetli olmaktadır. Binaların araç muayeneleri gibi belirli sürelerde kontrol edilmesi

5 - Bina yönetimlerinin eksik düzenlenmesi aynı zamanda komşuluk ilişkilerine zarar vermektedir. Örneğin ticari alanlardaki dükkanların giriş ve kolonlarının tahribi bazı komşular veya malikler tarafından bilindiği veya görüldüğü halde şikayet edilmemekte veya şikayetler sonuç vermemektedir.

6 - İstanbul Büyükşehir Belediyesi Risk Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Dairesi Başkanlığı Şehircilik Atölyesinden aldığımız verilere göre, 6 Şubat 2023 depremlerinden sonra 161.195 başvuru yapılmış, bunların 113.450’si ziyaret edilmiş ve 35.027’si incelenmiştir. 78.423 bina ise bina sakinlerinin izin vermemesinden dolayı incelenmemiştir. Yani incelenmeye izin verilmeyen bina oranı % 40’dır. İlgili belediye yetkililerine bina malikleri inceleme yaptırmadığına göre yasalarda ciddi boşluk vardır. İlçeler itibarıyla bakıldığında ise Kadıköy ilçesi başta gelmektedir. Bunu Bahçelievler, Küçükçekmece, Şişli, Fatih, Üsküdar, Beşiktaş ilçeleri izlemektedir. Şile, Adalar, Sultanbeyli, Çatalca, Silivri, Başakşehir ve Tuzla ilçelerinden başvurular daha azdır.

de düzenlenmelidir. Bu konuda birtakım sorunlar çıkacaktır. Ancak düzenleme yapılmaması halinde afet zararlarının artışıyla çıkacak sorunların vahameti göz önüne alınırsa bunlara katlanılabilir. Binaların gelişen teknolojiye göre statik durumlarının gözden geçirilmesi konusunda malikler arasında duyarlılık oluşabilir. Bu düzenlemenin başka önemli bir yararı afetlere karşı eğitim bilgilerinin kısa yoldan ve etkili olarak verilebilmesidir. Nitekim ülkemizde afetlere karşı eğitim denilince hep akla gelen okul müfredatları ile göstermelikten öteye geçmeyen afet tatbikatlarıdır. Oysa bina girişlerine asılacak afetlerle ilgili kısa bilgiler, resimler veya kat maliklerinin ortak sosyal hesaplarından verilen mesajlar çok daha etkilidir.

Önerebileceğimiz model; Büyükşehir ve ilçe belediyeleri imar ve bina kullanma ile ilgili teknik denetimleri yapmaları, ilçe kaymakamlıklarında kurulacak masa/birimle de bina ve site yönetimlerinin kayıt altına alınmasıdır. Bunun Çevre ve Şehircilik İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde üst komisyonu olabilir. Çözümler karmaşık ve uygulanamaz olmamalı, kolay ve anlaşılabilir olmalı, sonuç takip edilmelidir. Bunun benzeri ilçe tüketici hakem heyetleridir.

SONUÇ

Türkiye’de 1970’li yıllardan sonra gecekonduların artışı kentlerin dokusunu ciddi olarak tehdit ettiği gibi imar aflarıyla plansızlık ve düzensizlik en üst düzeye çıkmıştır. Yine 1985’li yıllarda yerel yönetimlerce çıkarılan imar planları ve yerel yönetimlerin yeteri kadar denetim yapmaması sonucunda şehirlerde kaçak veya yasal ancak tümü arsa ve rantının daha fazla olması için yapılan yapıların oluştuğu görülmektedir.

Salgın hastalıklar, geniş çaplı doğal afetler, seller, depremler, orman yangınları, baraj vs. altyapı yatırımları ve tahriplerine karşı önlemler merkezi hükümetin belediyeler üzerinde denetiminin gerekliliğini göstermektedir. Ayrıca müteahhitler tarafından kurallar ciddi olarak uygulanma-

maktadır. Merkezi kurumlarca ülkenin tümünde tek bir imar yönetmeliğini uygulanması tüm kent alanlarını bir birine benzer hale getirmektedir. Bu da kentleri kimliksizleştirmek anlamına gelmektedir. Bu nedenle günümüz Türkiye’inde kentlerin kimlik arayışları kentlerin tarihi bölgelerini korumaya indirgenmektedir. Oysa her kentte ayrı bir yönetmelik uygulanırsa kentin yeni alanlarının da kimlik oluşturacak şekilde gelişmesinin yolu açılmaktadır. Bu nedenle bu yazıda deprem sonrasında bir kentte yeniden bir planlamaya girişildiğinde bu yanlıştın sürdürülmemesi önerilmektedir.

İş yapma kolaylığı ve yasalara saygı toplumumuzda Avrupa’ya göre daha zayıftır, bunda yasaların toplumsal ihtiyaçlara cevap vermemesi kadar uygulamalar öne çıkmaktadır.

İdari özerklik ile idari vesayet birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Yerinde-lik ve yerellik ilkeleri gereği yerel yönetimler halka en yakın organları olarak yasalarla kendilerine verilen görevleri, yine yasalarla sağlanan kaynaklarla sağlamakla yükümlüdür. Her ülke kendi şartlarına uygun olarak dengeli bir sistem kurmak zorundadır. Aksi takdirde bina yapımı gibi ülke kaynaklarının önemli bir kısmını oluşturan bina stoklarının fay hatlarının çok olduğu bir ülkede (Türkiye’de) can ve mal kayıpları olarak ağır bir maliyeti katlanılmaktadır. Bunun ilk adımı bina yapım mevzuatındaki boşlukları doldurmaktır. Bu da idari vesayet mekanizmasının işletilmesi sayesinde olacaktır.

Konsey tarafından onaylanan nihai raporda, ülkemizdeki hükümet karşıtı bazı yerel yöneticilerin görüşleri alınarak Konseyin bunu benimseydiği görülmektedir. Türk kamuoyunda Konsey’in izleme komitesi raporlarının algısı ise, çok ideolojik olduğu, adeta bazı konuları abartılı olarak ele alıp, yerel yönetimlerin çalışmalarının ciddi değerlendirilmediğidir.

Kanaatimizce imar düzenlemeleri konusunda Türkiye’de merkezi yönetimin yerel yönetimler ve kamu kurumu meslek kuruluşları üzerindeki idari vesayet yetkisi kâğıt üzerinde kalmakta, etkili olmamaktadır. Bu da depremler ve diğer doğal afet zararlarının artmasının esas nedenlerinden

birisidir. Kaçak inşaat yapımı, mevcut binalara kaçak kat veya bölüm eklenmesi, belediye meclislerinin adeta imar tadilatlarını esas görevleri gibi değerlendirmeleri gibi pek çok sorun idari vesayetin yeterince kullanılmadığını ispat etmektedir.

Avrupa Konseyi İzleme Komitesi raporlarının hazırlanış yöntemi olarak Türkiye'nin gerçeklerini yeterince yansıtmadığı mülakat yapılanların sayısı ve değerlendirilmelerinden anlaşılmaktadır. Yerel seçim sürecinde hiçbir siyasi parti veya adayın Şart'la ilgili herhangi bir görüş bildirmediği de görülmektedir. Dolayısıyla Yerel Yönetimler Özerklik Şartının olması gereken alanından yani yerel yönetimlerden çıkarılıp ülkenin iç siyasetine çekilmesi Türkiye'de seçimde tepki oluşturmaktadır.

Kongre son olarak 28 Mart 2024 CG (2024)46-17 sayılı "Doğal afetlere ve iklim tehlikelerine karşı yerel ve bölgesel müdahaleler: riske hazırlıktan dayanıklılığa" adlı bir rapor yayınlamıştır. Raporda üç örnek olay olarak Belçika, İspanya ve Türkiye'deki doğal afetlerle ilgili konular yer almaktadır. Raporda kriz öncesi, tabii afet olduğu sırada ve sonrasında süreçler ele alınmıştır. Afet öncesi hazırlık aşamasında dirençli yapılar oluşturma ve binaların sağlamlığı üzerinde durulmuştur. Ancak Kongre İzleme Komitelerinin daha önceki raporları ile herhangi bir ilişki kurulmamıştır. Raportörler, siyasi eylemsizlik ve istek ile konunun "ertelenmemesi" üzerinde durmuştur. Bununla birlikte geçiş döneminde vatandaşlara yönelik zorlayıcı önlemlerin ceza olarak değerlendirilmemesi belirtilmiştir.

Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi İzleme raporları ülkenin gerçeklerine aykırı olmamalıdır. Nitekim Kongrenin depreme özgü son raporun son paragrafı şöyle bitmektedir: "Aynı zamanda, bir risk kültürünün geliştirilmesi uzun vadeli dayanıklılık için çok önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kültür, riskler konusunda ortak bir farkındalık ve anlayış aşılamayı, sürekli uyum sağlama ve krize hazırlıklı olma konusunda kolektif bir vizyon geliştirmeyi içerir. Dayanıklılık ve risk

kültürü arasındaki bu ortak ilişki, bireysel olayları aşan kapsamlı ve proaktif bir zihniyeti teşvik ederek krizlere yönelik dönüştürücü bir yaklaşımın temelini oluşturur. Krizler sırasında yaşanan kolektif deneyimler toplumsal tartışmalar için katalizör görevi görerek, risk kültürünü benimseyen, kolektif sorumluluğu teşvik eden ve zihniyet ve davranışların dönüşümünü sağlayan aşağıdan yukarıya bir dayanıklılık yaklaşımını teşvik eder.”

Kaynakça

- Demir, H., & Karakütük, M. (2003). Yerel Yönetimler ve Hizmette Yerellik: Subsidiarite İlkesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 65-77.
- Esen, Adem. *Dirençli Şehirler Oluşturma Ve Afet Zararlarını Azaltmada Kamu Yönetiminin Yeri*. Avrasya Dosyası, Y:2023, C.1, Sayı:1.
- İnanç, H. ve Ünal, F. (2007). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye’de belediyeler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 1-24.
- Koçak, B., & Sadıç, V. (2020). Türkiye’de Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Çerçevesinde Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri: İl Özel İdaresi. *EKEV Akademi Dergisi* (84), 143-160.
- <https://www.coe.int/en/web/portal/-/natural-disasters-and-climate-hazards-congress-calls-on-its-members-to-be-better-prepared>, Erişim Tarihi:28.05.2024).
- <https://rm.coe.int/0900001680a5f1ca>, Erişim Tarihi: 15.06.2024.
- <https://www.marasnews.com/bu-zemine-kim-izin-verdi/19519/>. Erişim Tarihi: 10.06.2024.
- <https://www.muhtar.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 04.06.2024.
- <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ege-denizindeki-depremlere-iliskin-yeni-fay-aciklamasi/2784011>
- T.C 1982 Anayasası. (1982, 20 Ekim). Resmi Gazete (Sayı: 17844), <https://www.resmigazete.gov.tr/arşiv/17844.pdf>, Erişim Tarihi: 15.04.2024.
- 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu.
- 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.
- 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu. (2005, 4 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 25745). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf>, Erişim Tarihi: 10.04.2024.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu. (2005, 13 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 25874).
- 2021 yılı Sayıştay Denetim Raporu, Ekim 2022.

TÜRKİYE VE ALTI BATI BALKAN ÜLKESİNİN 2010-2023 YILLARI ARASINDA CRITIC VE MAIRCA YÖNTEMLERİYLE MAKROEKONOMİK PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRMASI VE TÜRKİYE-SIRBİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ*

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye ve altı Batı Balkan Ülkesinin (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan) 2010-2023 dönemi makroekonomik performanslarının CRITIC ve MAIRCA yöntemlerinin kullanımı ile karşılaştırmalı değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır. Bu 7 ülkeyi karşılaştırmak için enflasyon, işsizlik oranı, sefalet endeksi, satın alma gücü paritesi ve devlet gelirleri olmak üzere beş adet makroekonomik performans kriteri belirlenmiştir. CRITIC yöntemi ile performans kriterleri objektif olarak ağırlıklandırılırken, MAIRCA yöntemi ile 7 ülke karşılaştırılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre en iyi makroekonomik performansı gösteren ülke Türkiye olarak belirlenmişken, en kötü performansı gösteren ülke Makedonya ülke olmuştur. Sırbistan ise bu analizde en iyi beşinci ülke olarak sıralamada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: CRITIC Yöntemi, MAIRCA Yöntemi, Makroekonomik Performans, Türkiye, Batı Balkan Ülkeleri

JEL Sınıflandırması: E60, E69, O53.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi
dilek.demirbas@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-000?-0000-000?

COMPARISON OF MACROECONOMIC PERFORMANCES OF TURKEY AND SIX WESTERN BALKAN COUNTRIES BETWEEN 2010-2023 USING CRITIC AND MAIRCA METHODS AND DEVELOPMENT OF TURKEY-SERBIAN ECONOMIC RELATIONS

ABSTRACT

In this study, it is aimed to make a comparative evaluation of the macroeconomic performances of Turkey and six Western Balkan Countries (Albania, Bosnia-Herzegovina, Kosovo, Macedonia, Montenegro and Serbia) for the period 2010-2023 using the CRITIC and MAIRCA methods. To compare these 7 countries, five macroeconomic performance criteria were determined: inflation, unemployment rate, misery index, purchasing power parity and government revenues. While performance criteria were weighted objectively with the CRITIC method, 7 countries were compared with the MAIRCA method. According to the analysis results, the country with the best macroeconomic performance was determined as Turkey, while the country with the worst performance was Macedonia. Serbia was ranked as the fifth best country in this analysis.

Keywords: CRITIC Method, MAIRCA Method, Macroeconomic Performance, Türkiye, Western Balkan Countries.

JEL Classification: E60, E69, O53.

GİRİŞ

Ekonomide kalkınma ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması için makroekonomik istikrar sağlanmalıdır (Wang & Le, 2018). Bir ülkede makroekonomik istikrarın olup olmadığını ancak ekonomik göstergelere bakarak anlamak mümkündür (Orhan, 2020, s. 116). Makroekonomik istikrarsızlıklardan kaynaklanan makroekonomik göstergelerdeki bozulmalar uzun dönemde ekonomik performansı ve kalkınmayı olumsuz etkilerken, bu durum ülkelerin küresel anlamda rekabet gücünün azalmasına, ülkelere yatırım yapamamasına, halkın refah seviyesinin azalmasına ve finansal piyasaların daralmasına zemin hazırlarlar.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye ve altı Batı Balkan ülkesinin makroekonomik performanslarını karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve AB üyeliklerinin ekonomik performanslarına bir katkılarının olup olmadığını tespit etmektir. Bu hedeften hareketle Okun tarafından geliştirilen *Sefalet Endeksi¹* ve *Sefalet Endeksinin* Bileşenlerini (işsizlik oranı ve enflasyon oranı, satın alma gücü paritesi ve devlet geliri gibi makroekonomik değişkenleri) CRITIC ve MAIRCA yöntemleriyle analiz etmek amaçlanmıştır. Çalışmada performans ölçümünde hibrit bir Çok Nitelikli Karar Verme modeli (ÇKKV Modeli) kullanılmıştır. CRITIC yöntemi ile analizde kullanılan performans kriterleri objektif bir biçimde ağırlıklandırılmıştır. Sonrasında söz konusu yöntemden elde edilen ağırlık değerleri sıralama yöntemi olan MAIRCA yönteminde kullanılarak hibrit bir model

1 - Sefalet endeksi, ilgili ülkenin vatandaşlarının ekonomik durumu hakkında fikir veren basit ama çarpıcı bir göstergedir. ABD Başkanı Lyndon Johnson'ın da danışmanı olan ekonomist Arthur Okun tarafından 1970'lerde geliştirilmiştir.

ile sıralama analizi yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar tablolar halinde mukayeseli olarak yorumlanmıştır. Analiz işlemleri Microsoft Excel 2010 ofis programıyla yapılmaktadır.

Makroekonomik performans karşılaştırması bakımından en iyi durumdaki ülke olarak Türkiye bulunmuşken, ikinci ülke konumunda Kosova, en iyi üçüncü ülke olarak Arnavutluk'un olduğu görülmüştür. Dördüncü ülke Karadağ olmuştur. Sırbistan beşinci sırada yer alırken, Bosna-Hersek ve Makedonya ise 6. ve 7. sıradaki ülkeler olmuşlardır. Ekonomik performans açısından 2010-2023 yılları arasında Türkiye'nin 7 ülke arasında en başarılı ülke olmasına rağmen AB'ye tam üyeliğinin tanınmaması ise manidardır.

2. KAYNAK TARAMASI

Ülkelerin makroekonomik performanslarını ölçülmesi ve değerlendirilmesinde birçok farklı endeks ve yaklaşımlar kullanılmaktadır. Endeks çalışmalarından en çok kullanılanların başında OECD'nin geliştirmiş olduğu *Sihirli Elmas* (Magic Diamond) Endeksidir. Bu endeks büyüme oranı, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve cari işlemler açığının GSYH oranı gibi dört makroekonomik parametreye dayalı olarak oluşturulup ülke ekonomileri hakkında detaylı fikir vermesiyle tanınmaktadır (Eyüboğlu, 2017). Bir diğer endeks *Okun Sefalet Endeksi* (Okun Misery Index) olarak tanınmaktadır (Akçayır, 2022). ABD'li Arthur Okun tarafından 1970'lerde geliştirilmiş olan bu endeks o ülkenin işsizlik ve enflasyon oranlarının toplamından oluşarak ülkeler arası karşılaştırma yapmada çok faydalı olmuştur. Bu endeks daha sonra ekonomist Robert Barro ve Steve Hanke tarafından hem büyüme hem de faiz oranları eklenerek daha da geliştirilmiştir. Bir diğer endeks ise 1988 yılında Calmfors & Driffill tarafından geliştirilen *Calmfors-Driffill Endeksidir*. Bu endeks ise, gayri safi milli hasıla ile normalize edilen işsizlik oranı ve ticaret dengesinin toplamı olarak elde edilir.

Farklı yaklaşımlar arasında, Koşaroğlu, (2021) çalışmasında gelişmekte olan yedi ülkeyi 2010-2019 yılları arasında ekonomik büyüme, yatırım oranı, ihracat, ithalat cari işlemler dengesinin GSYİH oranı, işsizlik ve enflasyon değişkenlerini açısından karşılaştırarak makroekonomik performanslarını ölçmeyi amaçlamıştır. ENTROPİ yöntemini kullanarak elde ettiği sonuçlara göre; makroekonomik performans üzerinden en etkili kriterin cari işlemler açığı olduğu tespit edilmiştir. ARAS yöntemi bulgularında ise en iyi ekonomik performansa sahip ülke olarak Çin, en kötü ekonomik performansa sahip ülke ise Brezilya olduğu sonucuna varmıştır. İkinci, Hamamcı & Şahinoğlu (2020) ise Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 22 yükselen piyasa ekonomisinin 2000-2017 yılları için makroekonomik performans endekslerinin hesaplanması ve bu endekslere dayanarak karşılaştırma yapılması ile ilgili bir çalışma yapmışlardır. Temel Bileşenler Analizi tekniğini kullanarak İncelenen dönemler arasında en iyi makroekonomik performansa sahip ülkeler olarak Çin, Peru ve Nijerya bulunmuşken, en kötü performansa sahip ülkeler arasında da Mısır, Sırbistan ve Ukrayna olmuştur. Türkiye'nin makroekonomik performansının 19.sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Buna karşılık Uludağ & Ümit (2020) 2008-2016 yılları arası için DEMATEL-COPRAS metodunu kullanarak Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Türkiye'nin makroekonomik ve katma değerli üretim performanslarını analiz etmiş, Türkiye ve Türkmenistan en iyi makroekonomik performansa sahip ülkeler olarak bulunurken, katma değerli üretim performansı açısından en kötü ülkeler olduğu tespit edilmiştir.

Avrupa Birliği'nin (AB) Balkan ülkelerine ve bu ülkelerin makroekonomik performanslarına olan ilgisi 2004 genişlemesinden sonra gündeme gelmiştir. AB'nin bundan sonraki genişlemesinin Balkan ülkeleri ile devam etmesi büyük bir olasılık gibi görünmektedir. Zira Makedonya 2005, Karadağ 2010, Sırbistan 2012 ve Arnavutluk 2014 yılında adaylığa kabul edilmişler, Kosova 2013 ve Bosna-Hersek 2015 yılında potansiyel aday olarak

belirlenmişlerdir. 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliklerinin ardından, Mart 2012'de Sırbistan tarafından adaylık statüsünün elde edilmiş ve katılım müzakereleri Ocak 2014'te başlamıştır. Güçlü tahminlere göre, Sırbistan 2025 yılında Birliğe tam üye olabilecektir. Balkan ülkelerinin adaylığı Türkiye'nin müzakerelere başladığı 2005 yılı sonrasında gündeme gelmişken, AB'nin Türkiye ve İzlanda dışındaki aday ve potansiyel aday ülkelerinin tümü Balkan ülkeleri olduğu söylenebilmektedir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye ve 6 Batı Balkan ülkesinin makroekonomik performansların karşılaştırması için beş adet makroekonomik performans göstergesi (enflasyon, işsizlik oranı, sefalet endeksi, satın alma gücü paritesi, devlet gelirleri) seçilmiştir. Sefalet endeksi hariç diğer tüm performans göstergeleri Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Sefalet endeksi Enflasyon ve İşsizlik oranlarının toplamından elde edilmiştir. Tablo 2'de analiz edilen ülkeler ve kriterlere ait tanımlayıcı bilgiler gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Alternatifler, Performans Göstergeleri ve Kaynakları

Ülkeler	Kriterler	Kaynak
Türkiye, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan.	Enflasyon Oranı (TÜFE)	Dünya Bankası
	İşsizlik Oranı	Dünya Bankası
	Sefalet Endeksi	Dünya Bankası
	Satın alma gücü paritesi	Dünya Bankası
	Devlet Gelirleri	Dünya Bankası

Seçim sürecinde ÇKKY (Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin) kullanıldığı bu çalışmada, seçim sürecinde dikkate alınan kriterlerin önem ağırlıklarının hesaplanmasında CRITIC yönteminden, performans alternatiflerinin değerlendirilmesinde ise MAIRCA yönteminden yararlanılmıştır.

2.1. CRITIC (KRİTERLER ARASI KORELASYON YARDIMIYLA NİTELİK AĞIRLIKLANDIRMA) YÖNTEMİ

CRITIC yöntemi, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden biri olup, karar verme sürecinde, seçilmiş olan kriterlerin önem ağırlıklarının objektif olarak belirlenmesi için ortaya konulmuş bir yöntemdir (Akçakanat vd., 2018). Söz konusu yöntem literatüre ilk defa, Diakoulaki vd. (1995) tarafından yapılan bir çalışmayla kazandırılmış olup, içinde çokça kriter barındıran çok kriterli karar verme problemleri için, kriterlerin değerlendirilmesi yapılırken objektif bir biçimde ağırlıklandırma hesaplaması yapan bir yöntem olduğu söylenmiştir (Diakoulaki, 1995).

Ayçin tarafından söz konusu yöntemin diğer yöntemlerden en büyük farkının, “öznel olarak uzman görüşleriyle elde edilen sonuçların aksine, belirlenen kriterlerin standart sapmaların ve korelasyonunun entegre bir şekilde kullanıldığı objektif bir metot olduğu” (Ayçin, 2019: 76) şeklinde ifade edilmesi dikkat çekicidir. Bundan dolayı kriterler arasındaki korelasyon derecesi ve korelasyon yönü, kriter ağırlıklarını belirlemektedir. CRITIC yönteminin avantajları arasında kriter ağırlıkları belirlenirken karar verici açısından herhangi bir dış müdahaleye gerek kalmaması, temel istatistiksel işlemleri barındırması ve hesaplama yönteminin kolaylık sağlanması sayılabilir. Dezavantajlarına gelindiğinde ise, “başlangıçta verilerin yalnızca bazı özelliklerini göstermesi, fayda-maliyet yönleri bakımından kriterleri dikkate almaması ve karar vericilerin düşüncelerini ve tecrübelerini dikkate almaması olarak sıralanabilir” (Ecer, 2020; 86).

ÇKKV problemlerindeki bilgiyi, değerlendirme kriterlerinde bulunan zıtlık yoğunluğu (contrast intensity) ve çelişkilerden (conflicts) elde etmeyi amaçladığı için, CRITIC yöntemi bunu beş ayrı aşamayla analiz eder (Diakoulaki, 1995: 764-765; Ayçin, 2019: 77-78; Akçakanat vd., 2018: 5-7):

Birinci Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması

Yöntemin ilk aşamasında x_{ij} değerlerinden oluşan ve X ile simgele-
nen karar matrisi

Eşitlik (1)'de gösterilen matris oluşturulur.

$$X = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & - & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

İkinci Aşama: Karar Matrisinin Normalizasyonu:

İkinci aşamada normalizasyon işlemi maksimizasyon yönlü kriterler için Eşitlik (2), minimizasyon yönlü kriterler için Eşitlik (3)'ten yararlanılarak gerçekleştirilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \dots \dots \dots j= 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \dots \dots \dots j= 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Üçüncü Aşama: İlişki Katsayı Matrisinin Oluşturulması

$$\rho_{ik} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - r_j^-)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \check{r}_j)^2 \cdot \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \check{r}_k)^2}} \quad jk= 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Değerlendirme kriterleri arasındaki ilişkilerin derecesini ölçmek üzere, ilişki katsayı matrisi Eşitlik (4)'teki gibi hesaplanır.

Dördüncü Aşama: C_j Değerlerinin Hesaplanması

Değerlendirme kriterlerinde bulunan zıtlık yoğunluğu (contrast intensity) ve çelişkilerden (conflicts) elde etmeyi amaçladığı için yöntemin bu aşamasında her iki özelliği birleştiren, Eşitlik (5) ve (6) yardımı ile değerleri elde edilir.

$$C_j = \sigma_j \cdot \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}) \quad j= 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m-1}} \quad (6)$$

Beşinci Aşama: Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

Bu son aşamada, Eşitlik (7)'den faydalanılarak kriterlere ilişkin ağırlık değerleri elde edilir.

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{k=1}^m c_k} \quad (7)$$

MAIRCA (Multi Attributive İdeal-Real Comparative Analysis) Yöntemi

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan MAIRCA yöntemi, ideal ve ampirik derecelendirmeler arasındaki boşlukları tanımlamaya dayalı bir yöntem olarak ilk kez 2016 yılında Gigoviç vd. tarafından geliştirilmiştir. “Her bir kriter için hesaplanan boşluk değerlerinin toplanması ile alternatifler için toplam boşluklar hesaplanır. Yapılan hesaplamalar neticesinde hesaplanan boşluklar toplamı, toplam boşluk değeri en az olan alternatif, en iyi alternatif olarak belirlenmektedir” (Gigoviç vd., 2016: 11; Pamucar vd., 2017: 58; Ayçin & Orçun, 2019: 182; Ayçin & Güçlü, 2020: 296).

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan MAIRCA, yedi aşamadan oluşmaktadır (Gigoviç vd., 2016: 11; Pamucar vd., 2017: 58; Ayçin, 2020: 5; Ayçin & Orçun, 2019: 182; Ayçin & Güçlü, 2020: 296).:

Birinci Aşama: Başlangıç Karar Matrisinin (X) Oluşturulması

İlk aşama her bir alternatiften elde edilen kriter değerleri Eşitlik (8)'de gösterilmiştir.

$$X = \begin{bmatrix} C_1 & C_2 & \dots & C_n \\ x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & - & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

İkinci Aşama: Alternatiflerin Önceliklerinin Belirlenmesi

İkinci adımda karar vericinin alternatif seçim sürecinde bir önceliğin olmaması yöntemin bir varsayımdır. Eşitlik (9)'dan hareketle alternatiflerin değerleri elde edilir. Burada (m) toplam alternatif sayısını temsil ederken, (i) alternatiflerin önceliğini sembolize eder

$$P_{Ai} = \frac{1}{m} ;$$

$$\sum_{i=1}^m P_{Ai} = 1 \quad i = 1, 2, \dots, m$$

(9)

$P_{A1} = P_{A2} = \dots = P_{Am}$ Karar verici her alternatife eşit uzaklıktadır. Bu nedenle bütün öncelikler Eşitlik (10)'da gösterildiği gibi eşittir.

(10)

Üçüncü Aşama: Teorik Derecelendirme Matrisinin (T_p) Oluşturulması

Bu adımda ise, ağırlıklar ve öncelik değerlerinin çarpılması ile (t_{pij}) matrisi Eşitlik (11) yardımı ile elde edilir.

$$T_p = \begin{bmatrix} P_{A1} \cdot w_1 & P_{A1} \cdot w_2 & \dots & P_{A1} \cdot w_n \\ P_{A2} \cdot w_1 & P_{A2} \cdot w_2 & & P_{A2} \cdot w_n \\ \vdots & \vdots & - & \vdots \\ P_{Am} \cdot w_1 & P_{Am} \cdot w_2 & \dots & P_{Am} \cdot w_n \end{bmatrix}$$

(11)

Dördüncü Aşama: Gerçek Derecelendirme Matrisinin (Tr) Tanımlanması

$$t_{rij} = t_{pij} \cdot \left(\frac{x_{ij}^- - x_{ij}^+}{x_{ij}^+ - x_{ij}^-} \right)$$

$$t_{rij} = t_{pij} \cdot \left(\frac{x_{ij}^- - x_{ij}^+}{x_{ij}^- - x_{ij}^+} \right)$$

Burada, Tr matrisinin elde edilebilmesi için teorik derecelendirme matrisi T_p ile başlangıç karar matrisi X ' ten faydalanılır. Eşitlik (12) ve (13) ten yararlanılarak matris elemanları, maksimizasyon yönlü kriterler için Eşitlik (12), minimizasyon yönlü kriterler için ise Eşitlik (13)'ten yararlanılarak hesaplanmalıdır

x_{ij}^+ kriterin alternatiften aldığı en büyük değeri ($x_{ij}^+ = \max(x_1, x_2, \dots, x_m)$), x_{ij}^- ise kriterin alternatiften aldığı en küçük değeri ($x_{ij}^- = \min(x_1, x_2, \dots, x_m)$) ifade etmektedir.

$$C_1 \quad C_2 \quad \dots \quad C_n$$

(12)

$$T_r = \begin{bmatrix} t_{r11} & t_{r12} & \dots & t_{r1n} \\ t_{r21} & t_{r22} & & t_{r2n} \\ & \vdots & - & \vdots \\ t_{rm1} & t_{rm2} & \dots & t_{rmn} \end{bmatrix} \quad (13)$$

(14)

$$g_{ij} = t_{A_{pij}} - t_{rij} \quad g_{ij} \in [0 - \infty)$$

Beşinci Aşama: Toplam Boşluk Matrisinin (G) Hesaplanması

$$G = T_p - T_r = \begin{bmatrix} g_{11} & g_{12} & \dots & g_{1n} \\ g_{21} & g_{22} & & g_{2n} \\ & \vdots & - & \vdots \\ g_{m1} & g_{m2} & \dots & g_{mn} \end{bmatrix}$$

Yöntemin bu adımında, Eşitlik (15)'ten faydalanılarak T_p ve T_r matrislerinin farkları alınarak G

Altıncı Aşama: Toplam Boşluğun Alternatifler ile Tanımlanması

Eğer bir kriter (C_j) için bir alternatifin (A_i) teorik derecesi (t_{pij}) ile gerçek derecesi (t_{rij}) eşit ve sıfırdan farklı bir değer almışsa, boşluk sıfır olacaktır ($g_{ij} = 0$). Bu durumda bu kriter (C_j) için bu alternatif (A_i) ideal alternatif (A_i+) olacaktır. Eğer bir kriter (C_j) için bir alternatifin (A_i) teorik derecesi (t_{pij}) ile gerçek derecesi (t_{rij}) sıfıra eşitse ($t_{pij} = t_{rij} = g_{ij} = 0$). Bu durumda bu kriter (C_j) için bu alternatif (A_i) en kötü alternatif (A_i-) olacaktır.

matrisi (boşluk matrisi) değerleri hesaplanır.

(15)

$$Q_i = \sum_{j=1}^n g_{ij} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (16)$$

 Q_i

Yedinci Aşama: Alternatiflerin Nihai Kriter Fonksiyonlarının Değerinin (Qi) Hesaplanması

Kriter fonksiyonlarının değeri, her bir alternatif için Eşitlik (17)'den yararlanılacak şekilde hesaplanır.

$$i= 1, 2, \dots ,m \quad (17)$$

değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanarak alternatiflerin sıralamaları elde edilir.

4. AMPIRİK BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde ÇKKV (Çok Kriterli Karar Verme) yöntemleriyle makroekonomik performans sıralaması yapılabilmesi için ÇKKV yöntemlerinin en önemli parçası olan karar matrisi oluşturularak her iki yöntem için aynı karar matrisleri kullanılması hedeflenmiştir. Söz konusu matrisler on üç yıllık (2010-2023) dönemi kapsamından dolayı her yıl için ayrı ayrı oluşturulup her iki yöntemde de hesaplanmıştır.

İlk önce objektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden olan CRITIC metodu ile on üç yıl için ayrı ayrı hesaplanan ilgili kriterlerin önem ağırlıkları belirlenmiştir. Bu işlem sonrasında ise, hesaplanan kriter ağırlıkları, MAIRCA yönteminde kullanılmak üzere on üç yıl için makroekonomik performans sıralaması belirlemek için kullanılmıştır. Tablo 2'de CRITIC yöntemi ile 2010-2023 dönemi için hesaplanan ve sonrasında MAIRCA yönteminde kullanılan kriterlerin önem ağırlık dereceleri gösterilmiştir.

Tablo 2. CRITIC Yöntemi ile 2010-2023 Dönemi Kriter Ağırlıkları ve Sıralamaları

Kriterler	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Sefalet Endeksi Oranı	Satın Alma Gücü Paritesi	Devlet Gelirleri
Wj (2010)	0,1887	0,223	0,199	0,267	0,262
Sıralama	5	3	4	1	2
Wj (2011)	0,188	0,278	0,	0,243	0,256
Sıralama	4	1	5	3	2

Wj (2012)	0,177	0,276	0,143	0,269	0,234
Sıralama	4	1	5	2	3
Wj (2013)	0,187	0,286	0,199	0,267	0,222
Sıralama	5	1	4	2	3
Wj (2014)	0,172	0,198	0,165	0,295	0,272
Sıralama	4	3	5	1	2
Wj (2015)	0,155	0,201	0,171	0,267	0,236
Sıralama	5	3	4	1	2
Wj (2016)	0,116	0,212	0,128	0,233	0,252
Sıralama	5	3	4	2	1
Wj (2017)	0,188	0,202	0,167	0,232	0,244
Sıralama	4	3	5	2	1
Wj (2018)	0,188	0,211	0,195	0,234	0,221
Sıralama	4	3	5	1	2
Wj (2019)	0,187	0,223	0,178	0,255	0,232
Sıralama	4	3	5	1	2
Wj (2020)	0,176	0,211	0,197	0,287	0,266
Sıralama	5	3	4	1	2
Wj (2021)	0,245	0,179	0,265	0,212	0,199
Sıralama	2	5	1	3	4
Wj (2022)	0,232	0,225	0,278	0,195	0,177
Sıralama	2	3	1	4	5
Wj (2023)	0,255	0,211	0,271	0,154	0,162
Sıralama	2	3	1	5	4

Kaynak: Yazarın kendi hesaplaması

Tablo 2’de 2010-2023 dönemi CRİTİC yöntemi ile yapılan kriter ağırlıklandırma sonuçlarına göre; *enflasyon kriteri* için bakıldığında, 2010, 2013, 2015, 2016 ve 2020 yılları için önem ağırlığı bakımından beşinci, diğer bir ifade ile son sırada yer almaktayken, 2011, 2012, 2014, 2017, 2018, ve 2019 yıllarında ise dördüncü sırada yer almıştır. Covid 19 salgınından sonra ise 2021, 2022 ve 2023 yıllarında 2. sıraya yükselmiştir. Diğer bir kriter olan *işsizlik oranı kriterine* bakıldığında ise, 2010, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2022 ve 2023 yıllarında

önem derecesi bakımından üçüncü sırada yer alırken, 2011, 2012, 2013 yıllarında ise, birinci sırada olduğu saptanmıştır. **Sefalet endeksi kriterine** gelindiğinde ise, 2011, 2012, 2014, 2017, 2018, 2019 yıllarında son sırada yer almaktayken, 2010, 2013, 2015, 2016 ve 2020 yıllarında ise, dördüncü; 2021, 2022, ve 2023 yılları arasında Covid-19 salgınında etkisiyle birinci sırada yer almıştır.

Devlet gelirleri kriterine bakıldığında, 2016, ve 2017 yıllarında ilk sırada belirlenirken, 2010, 2011, 2014, 2015, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında ikinci sırada son olarak 2012, 2013 yıllarında ise üçüncü sırada yer almıştır.

Farklı bir kriter olan **Satın Alma Gücü paritesinde** ise, 2010, 2014, 2015, 2018, 2019, ve 2020 yıllarında önem derecesi bakımından ilk sırada olurken, 2012, 2013, 2016 ve 2017 yıllarında ise ikinci sırada; 2022 yılında dördüncü sırada ve son olarak 2011 ve 2021 yıllarında ise, üçüncü sırada olduğu tespit edilmiştir.

CRITIC yöntemi ile kriterlerin önem dereceleri belirlenip sıralaması yapıldıktan sonra, ülkelerin makroekonomik performans sıralamalarını belirleme aşamasının ilk kısmı tamamlanmıştır. Çalışmanın geriye kalan ikinci kısmında ise, MAIRCA yöntemiyle belirlenen kriter ağırlıklarını da kullanarak söz konusu ülkelerin makroekonomik performanslarının sıralanması işlemine geçilmiştir. Analizin ikinci kısmının ilk bölümünde karar matrisi belirlenmiştir. Söz konusu yıllar için ayrı ayrı oluşturulup CRITIC yönteminde kullanılan matrisler MAIRCA yönteminde de kullanılmıştır (Belke, 2020; Bektaş ve Baykuş, 2023)

MAIRCA Yöntemi ile 2010-2020 Dönemi yedi Ülkelerin Makroekonomik Performans Sıralaması

Tablo.3.1. 2010

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,046	2
Bosna- Hersek	0,077	6
Kosova	0,055	4
Makedonya	0,049	3
Karadağ	0,065	5
Türkiye	0,044	1
Sırbistan	0,075	7

Tablo.3.2. 2011

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,066	4
Bosna-Hersek	0,089	7
Kosova	0,049	2
Makedonya	0,073	5
Karadağ	0,058	3
Türkiye	0,038	1
Sırbistan	0,082	6

Tablo.3.3. 2012

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,043	3
Bosna-Hersek	0,064	6
Kosova	0,033	2
Makedonya	0,052	4
Karadağ	0,075	7
Türkiye	0,027	1
Sırbistan	0,058	5

Tablo.3.4. 2013

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,088	7
Bosna-Hersek	0,086	6
Kosova	0,062	3
Makedonya	0,069	4
Karadağ	0,094	2
Türkiye	0,084	1
Sırbistan	0,082	5

Tablo.3.5. 2014

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,072	3
Bosna-Hersek	0,085	6
Kosova	0,081	5
Makedonya	0,099	2
Karadağ	0,078	4
Türkiye	0,036	1
Sırbistan	0,089	7

Tablo.3.6. 2015

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,066	6
Bosna-Hersek	0,065	5
Kosova	0,050	2
Makedonya	0,059	3
Karadağ	0,064	4
Türkiye	0,038	1
Sırbistan	0,069	7

Tablo.3.7. 2016

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,061	3
Bosna-Hersek	0,061	4
Kosova	0,042	2
Makedonya	0,730	7
Karadağ	0,067	6
Türkiye	0,025	1
Sırbistan	0,064	5

Tablo.3..8 2017

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,060	3
Bosna-Hersek	0,063	5
Kosova	0,062	4
Makedonya	0,077	7
Karadağ	0,039	2
Türkiye	0,008	1
Sırbistan	0,073	6

Tablo.3.9. 2018

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,027	2
Bosna-Hersek	0,058	4
Kosova	0,050	3
Makedonya	0,087	7
Karadağ	0,062	5
Türkiye	0,009	1
Sırbistan	0,083	6

Tablo.3.11. 2019

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,051	3
Bosna-Hersek	0,074	6
Kosova	0,040	2
Makedonya	0,062	4
Karadağ	0,070	5
Türkiye	0,012	1
Sırbistan	0,085	7

Tablo.3.12. 2020

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,041	2
Bosna-Hersek	0,080	7
Kosova	0,055	3
Makedonya	0,059	4
Karadağ	0,069	5
Türkiye	0,005	1
Sırbistan	0,075	6

Tablo.3.13. 2021

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,052	3
Bosna-Hersek	0,063	5
Kosova	0,045	2
Makedonya	0,059	4
Karadağ	0,070	6
Türkiye	0,036	1
Sırbistan	0,077	7

Tablo.3.14. 2022

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,048	4
Bosna-Hersek	0,068	6
Kosova	0,029	2
Makedonya	0,037	3
Karadağ	0,058	5
Türkiye	0,025	1
Sırbistan	0,072	7

Tablo.3.15. 2023

Ülkeler	Q_i	Sıra
Arnavutluk	0,043	2
Bosna-Hersek	0,078	7
Kosova	0,051	3
Makedonya	0,064	4
Karadağ	0,066	5
Türkiye	0,035	1
Sırbistan	0,072	6

Tablo 3.1'den 3.15'e kadar görüleceği üzere MAIRCA yöntemi ile ülkelerin genel makroekonomik performans skorları hesaplanmış ve söz konusu ülkeler bu skora göre sıralanmıştır. Buna göre, ilgili yıllar kapsamında en iyi makroekonomik performansı Türkiye'nin gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Türkiye'nin ardından en iyi makroekonomik performansa sahip ülkenin Kosova olduğu görülmektedir. Geriye kalan diğer ülkelerin ise yıllar içinde gösterdikleri makroekonomik performanslar Tablo 3.1'den 3.15'e gösterilmektedir.

Karar matrislerini belirleyip ve her yıl için ayrı ayrı kriter ağırlıkları kullanılmak üzere MAIRCA yönteminin diğer adımları izlenerek ülkelerin makro ekonomik performanslarının sıralanması aşamasına gelinmiş, ilgili adımlar izlenerek nihai performans sonuçları hesaplanmıştır. Sonraki Tablolarda görüldüğü üzere 2010-2023 dönemi ülkelerin makroekonomik

performans skorları her yıl için tespit edilmiştir. Sonrasında ise ülkelerin aldıkları performans skorlarına (puanlarına) göre sıralanmıştır. CRITIC ve MAIRCA yöntemlerini bütünleşik olarak kullanılarak elde edilen nihai on üç yıllık performans skorlarının ortalamaları her bir karar matrisi için her yıl ayrı ayrı hesaplanmış ve sıralanmıştır. Söz konusu ortalama sonuçlar ise Tablo 4 ve Tablo 5’da gösterilmiştir.

Söz konusu ülkelerin hesaplanan ortalama performans değerlerinin sıralaması Tablo 4’da gösterilmiştir. Tablo 4’de ülkelerin 2010-2023 periyodu kapsamında makroekonomik performans başarı sıralamaları gösterilmektedir. Söz konusu tabloya göre, on üç yıllık ortalama makroekonomik performans bakımından en başarılı ülke konumunda, Türkiye bulunmaktadır. Makroekonomik performans bakımından en iyi ikinci ülke konumunda ise, Kosova’nın ve üçüncü ülke konumunda ise Arnavutluk’un yer aldığı görülmektedir.

Tablo54: Ülkelerin Bireysel On Üç Yıllık Ortalama Makroekonomik Performans Skorları

Arnavutluk	Qi	Bosna-Hersek	Qi	Kosova	Qi	Mekedonya	Qi
2010	0,046	2010	0,077	2010	0,055	2010	0,049
2011	0,066	2011	0,089	2011	0,049	2011	0,073
2012	0,043	2012	0,064	2012	0,033	2012	0,052
2013	0,088	2013	0,086	2013	0,062	2013	0,069
2014	0,072	2014	0,085	2014	0,081	2014	0,099
2015	0,066	2015	0,065	2015	0,050	2015	0,059
2016	0,061	2016	0,061	2016	0,042	2016	0,730
2017	0,060	2017	0,063	2017	0,062	2017	0,077
2018	0,027	2018	0,058	2018	0,050	2018	0,087
2019	0,051	2019	0,074	2019	0,040	2019	0,062
2020	0,041	2020	0,080	2020	0,055	2020	0,059
2021	0,052	2021	0,063	2021	0,045	2021	0,059
2022	0,048	2022	0,068	2022	0,029	2022	0,037
2023	0,043	2023	0,078	2023	0,051	2023	0,064
Karadağ	Qi	Türkiye	Qi	Sırbistan	Qi		
2010	0,065	2010	0,044	2010	0,075		

2011	0,058	2011	0,038	2011	0,082		
2012	0,075	2012	0,027	2012	0,058		
2013	0,094	2013	0,084	2013	0,082		
2014	0,078	2014	0,036	2014	0,089		
2015	0,064	2015	0,038	2015	0,069		
2016	0,067	2016	0,025	2016	0,064		
2017	0,039	2017	0,008	2017	0,073		
2018	0,062	2018	0,009	2018	0,083		
2019	0,070	2019	0,012	2019	0,012		
2020	0,069	2020	0,005	2020	0,075		
2021	0,070	2021	0,036	2021	0,077		
2022	0,058	2022	0,025	2022	0,072		
2023	0,066	2023	0,035	2023	0,072		

Tablo 5. Ülkelerin Bireysel On Üç Yıllık Ortalama Makroekonomik Performans Sıralaması

Ülkeler	Ortalama Skorlar	Sıralama
Arnavutluk	0,055	3
Bosna-Hersek	0,072	6
Kosova	0,052	2
Makedonya	0,112	7
Karadağ	0,067	4
Türkiye	0,030	1
Sırbistan	0,070	5

Tablo 5’da ülkelerin 2010-2023 periyodu kapsamında makroekonomik performans başarı sıralamaları gösterilmektedir. Söz konusu tabloya göre, on üç yıllık ortalama makroekonomik performans bakımından en başarılı ülke konumunda, Tablo 3 ve Tablo 5’den de anlaşıldığı gibi Türkiye bulunmaktadır. Makroekonomik performans bakımından en iyi ikinci ülke konumunda ise, Kosova’nın, en iyi üçüncü ülkesinin ise Arnavutluk olduğu görülmektedir. Sırbistan beşinci sırada yer alırken Bosna-Hersek ve Makedonya ise 6. ve 7. ülkeler olmuşlardır.

Bu çalışma bilindiği gibi makroekonomik performans değerlerinden yalnızca enflasyon, işsizlik, sefalet endeksi ve devlet gelirlerini ele alırken, doğrudan yabancı sermaye, ticaret gibi diğer önemli makroekonomik performans göstergelerini dışarda bırakmıştır. Avrupa Birliğine girmek üzere olan Sırbistan'a yapılan yabancı yatırımlar son yıllarda artış göstermiş, Türkiye ile devam eden ekonomik ilişkisi başka bir boylama geçmiştir. Türkiye-Sırbistan ilişkisi nasıl geliştirilebilir ve Türkiye bu ilişkiden nasıl daha fazla fayda sağlar. Dışarda tutulan bu göstergelerin Sırbistan ile Türkiye'nin ekonomik gelişmesine destek vereceği ve her iki ülke içinde bir artı değer yaratacağı kesin gözüyle bakıldığından Türkiye-Sırbistan arası ekonomik gelişme iş birlikleri 2017 yılından beri canlandırılmaya çalışılmakta olmasına rağmen halen istenilen seviyede değildir. Gelecek bölüm bu potansiyel ilişkinin Türkiye açısından nasıl daha faydalı olabileceği konusu tartışılmıştır.

5. SIRBİSTAN VE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK İLİŞKİSİNİ GELİŞTİRME YOLLARI

Sırbistan ekonomisinde kişi başına düşen gelir 9 bin dolara aşmışken, ekonomik büyümesi 2021'de % 7.4 ve 2022'de %2.3 ve 2023'de ise % 2.2 iken düşük enflasyon ve yüksek ekonomik büyüme hedefleri ile Sırbistan Türkiye'nin iyi bir dış ticaret partneri olamaya ve karşılıklı doğrudan yabancı sermayeyi artıracak adımlar atmaya aday bir ülkedir (DEİK, 2024).

Sırbistan'ın AB üyelik görüşmeleri 2014 yılında başlamasından sonra Sırbistan Merkez Bankası tarafından yayınlanan rakamlara göre imalat sektöründe 2010-2018 yılları arasında her yıl bu ülkeye akan doğrudan yabancı sermaye 636,7 milyon Euro'ya; bankacılık ve finans sektöründe ise 420.8 milyon Euro'ya yükselirken sağlık, eğitim ve ICT gibi alanlardaki yabancı doğrudan sermaye en düşük oranda kalmıştır. Türkiye'nin bu alanlarda Sırbistan'a yatırım yapması hem Türkiye'nin hem de Sırbistan'ın ekonomik büyümesinde olumlu yansımaları olacaktır. 2016 yılından beri düzenli olarak yabancı doğrudan sermayede çekmede artış gösteren Sır-

bistan, 2019 yılında geçiş ekonomileri arasında en çok yabancı doğrudan sermayeyi çeken ikinci ülke olarak % 44 artışla 4 milyar dolarlık yatırıma ev sahipliği yapmıştır. Bu doğrudan yabancı yatırımlar küresel anlamda % 0.337'e tekabül etse dahi Sırbistan'ın yeni yükselen bir Pazar olması Balkanlar'ın geleceği açısından ümitlendirici ve Türkiye'nin komşularından biri olması açısından ise vurgulayıcı bir anlam kazandırmaktadır.

Türkiye ve Sırbistan arasındaki ekonomik gelişmelerin başlangıç tarihi 2013 yılında iki ülke arasındaki uçuş seferlerinin artırılması ile başlamıştır denebilir. Daha sonra her iki ülke arasında pek çok diplomatik görüşme ve toplantılar düzenlenmiştir. Türkiye'den Sırbistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımlar son on yılda 1 milyon dolardan 400 milyon dolara yükselmiştir. Bu yatırımlar arasında inşaat sektöründe Türkiye'den Sırbistan'a giden ve proje bazlı çalışan inşaat firmalarının iş hacimleri 57 projeden yaklaşık toplam 923 milyon dolara ulaşmıştır. Ancak ne var ki Sırbistan'dan Türkiye'ye yönelen yatırımlar 41 milyon dolarda kalmıştır.

Türkiye ve Sırbistan arasındaki ikili ekonomik ilişkileri artırma bağlamında 2017 yılında "Yüksek Seviyede İş birliği Konseyi" imzalanmış ve bugüne kadar sonuncusu Ankara'da 18 Ocak 2022 de olan üç toplantı düzenlenmiştir. Almanya, Çin, İtalya ve Rusya'nın arkasından Sırbistan'dan en çok ithalat yapan beşinci ülke olan Türkiye bu ticari iş birliğini orta dönemde beş milyar dolara çıkartmayı hedeflemiştir. Ancak Türkiye'nin Sırbistan'a yaptığı ihracat hala planlanandan düşüktür. Türkiye'nin Sırbistan ile son üç yıldaki ticaret ilişkisini özetini Tablo 6'da analiz edebiliriz.

Tablo 6. Türkiye ve Sırbistan'ın İkili Ticaret İlişkisi (milyon dolar)

	2020	2021	2022
Türkiye'nin İhracatı	1.008	1.485	1.774
Türkiye'nin İthalatı	432.3	448.7	573
Ticaret Hacmi	1.450	1.934	2.347
Denge	+585,7	+1,036	+1.201

Kaynak: Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs (2023). Relations Between Türkiye and Serbia.

Tablo 6'dan da görüleceği üzere Sırbistan'a daha çok ithalat yapıp daha az ihracat yapmaktayız. Bu durumun ikili anlaşmaların uygulanması ile geliştirilebileceği açıktır.

6. SONUÇ

Ülkelerin makroekonomik performanslarının ölçülmesi ve bu doğrultuda politika önerilerinin geliştirilmesi ülke ekonomileri açısından önem taşımaktadır. Makroekonomik performansın ölçülmesi için bazı endeksler geliştirilmiştir. Bu endekslerin en önemlilerinden biri ve bu çalışmaya ilham vermiş olanı Okun tarafından geliştirilen "Sefalet endeksi karşılaştırması olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Batı Balkan ülkeleri arasında makroekonomik performanslarının karşılaştırmalı olarak sıralanması ve görülmesidir. Çalışmada ilgili dönem için beş farklı makroekonomik kriter (enflasyon, işsizlik, sefalet endeksi, satın alma gücü paritesi, devlet gelirleri) belirlenmiştir. Çalışmada özellikle Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden CRITIC ve MAIRCA yöntemleri bütünlük bir biçimde kullanılarak söz konusu ülkelerin makroekonomik performans karşılaştırması hedeflenmiştir.

Çalışma sonunda 13 yıllık ortalama makroekonomik performans bakımından en başarılı ülke konumunda, Türkiye bulunmaktadır. Makroekonomik performans bakımından en iyi ikinci ülke konumunda ise Kosova'nın, en iyi üçüncü ülkesinin ise Arnavutluk olduğu görülmektedir. Dördüncü ülkenin Karadağ olduğu sıralamada, Sırbistan beşinci sırada yer alırken Bosna-Hersek ve Makedonya ise 6. ve 7. Ülkeler olmuştur.

Bu çalışmanın yöntem bakımında iki farklı analiz metodunu bütünlük olarak kullanması hem de konu bakımından literatürde çok çalışılmamış olmasından dolayı literatüre katkı yapması beklenmektedir. İleride araştırmacıların, farklı yöntem ve modeller aracılığıyla farklı veri setleri ve kriterleri kullanarak bu konudaki araştırmaların içeriğini zenginleştirmeleri umulmaktadır.

Kaynakça

- Akçakanat, Ö. Aksoy, E. ve Teker, T. “CRITIC ve MDL Temelli EDAS yöntemi ile TR-61 Bölgesi Bankalarının Performans Değerlendirmesi”. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3/32 (2018), s.1-24.
- Akçayır, Ö. “Döviz Kurlarının ve Kredi Faiz Oranlarının Okun Sefalet Endeksi Üzerindeki Etkileri”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 18/2 (2022), s. 595-617.
- Ayçin, E. Çok Kriterli Karar Verme: Bilgisayar Uygulamalı Çözümler. (1. Baskı) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, (2019).
- Ayçin, E. “Personel Seçim Sürecinde CRITIC ve MAIRCA Yöntemlerinin Kullanılması”, İşletme Dergisi, 1/1 (2020). s. 1-12.
- Ayçin, E. ve GÜÇLÜ, P. “BİST Ticaret Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Finansal Performanslarının ENTROPI ve MAIRCA Yöntemleri ile Değerlendirilmesi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 85 (2020), s. 287-312.
- Ayçin, E. ve Orçun, Ç. “Mevduat Bankalarının Performanslarının ENTROPI ve MAIRCA Yöntemi ile Değerlendirilmesi”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22/42 (2019), s. 175-194
- Bektaş S. ve Baykuş, O. “CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle Türk Dünyası Ülkeleri, Türkiye Ve Rusya’nın 2010-2020 Dönemi İçin Makroekonomik Performanslarının Analizi”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 39, (2023), s. 107-122
- Belke, M. “CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle G7 Ülkelerinin Makroekonomik Performansının Değerlendirilmesi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı, (2020), s. 120-139.
- DEİK. Sırbistan Bilgi Notu.2024: <https://www.deik.org.tr/uploads/sirbistan-bilgi-notu-subat-2024.pdf>
- Diakoulaki, D. Mavrotas, G. ve Papayannakis, L. (1995). “Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. Computers & Operations Research”, 22 /7 (1995), s. 763-770.
- Ekinci Hamamci, E. D. ve Şahinoğlu, T. “Temel Bileşenler Analiziyle Yükselen Piyasa Ekonomilerinin Makroekonomik Performansı”, Journal of Yaşar University, 15/60 (2020), s. 728-745.
- Eyüboğlu, K. (2017). “Türk Dünyasında Yer Alan Ülkelerin Makro Performanslarının Karşılaştırılması”, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 83 (2017), s. 331-350.
- Gigović, L. vd. The Combination Of Expert Judgment And GIS-MAIRCA Analysis For The Selection Of Sites For Ammunition Depots. Sustainability, 8/4, (2016), s. 1-30.

- Koşaroğlu, Ş. M. “E7 Ülkelerinin Makroekonomik Performanslarının ENTROPI ve ARAS Yöntemleriyle Karşılaştırılması”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 68, (2021), s. 203-221.
- Okun, Arthur M. “Potential GNP: Its Measurement and Significance, Proceedings of the Business and Economic Statistics Section of the American Statistical Association. Alexandria”, *American Statistical Association*, (1962)s. 89-104.
- Orhan, M. (2020). “Avrupa Birliği Ülkeleri ile Avrupa Birliği Üyeliğine Aday Olan Ülkelerin Makroekonomik Performanslarının Aras Yöntemi ile Kıyaslanması”, *Journal Of Humanities And Tourism Research (Online)*, 10 /10-1, (2020), s. 115-129.
- Pamuçar, D. vd. Novel Approach To Group Multi-Criteria Decision Making Based On Interval Rough Numbers: Hybrid DEMATEL-ANP-MAIRCA Model. *Expert Systems With Applications*, 88, (2017), s. 58-80.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. *Relations Between Türkiye and Serbia*, (2023)
- Uludağ, A. S. ve Ümit, A. Ö. “An Analysis of Value-Added Production and Macroeconomic Performances of the Turkic Countries via DEMATEL and COPRAS Methods”, *Sosyoekonomi*, 28 /45 (2020), s. 139-164.
- Wang, C.-N. ve Le, A. “Measuring the Macroeconomic Performance among Developed Countries and Asian Developing Countries: Past, Present, and Future. Sustainability,”10/10, (2018), s. 36-64.

ULUSLARARASI TİCARETİN ÖĞRETİLMESİ VE VERİMLİLİĞİNİN ARTTIRILMASI KONUSU: TÜRKİYE’DEKİ YÜKSEK ÖĞRENİM KURUMLARI İÇİN ÖNERİLER

Doç. Dr. Hasan BARDAKÇI*
İbrahim KARAKAŞ**
Ferit AKÇALI***
Canan KARAKAŞ****
Leyla AKÇALI*****

ÖZET

Türkiye’de yüksek öğrenim kurumlarında uluslararası ticareti etkili bir şekilde öğretmek ve verimliliği arttırmak için, gerçek dünyadan örnek olay incelemeleri ve simülasyonların dahil edilmesi, küresel pazar eğilimlerinin ve politikalarının öneminin vurgulanması ve öğrenci araştırmalarının teşvik edilmesi gibi stratejilerin uygulanması esastır. Uluslararası ticaret uygulamalarında yenilik ile Türkiye’deki yüksek öğrenim kurumları bu yaklaşımları benimseyerek, öğrencileri küresel ekonominin karmaşıklıklarına daha iyi hazırlayabilir ve onları uluslararası ticaret alanında başarılı olmak için gerekli bilgi ve becerilerle donatabilir. Sonuçta, bu eğitim

* Doç. Dr. Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye, hasanbardacki@harran.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6181-3115

** Yönetici, MEB, Şanlıurfa

ibrahimkrks6321@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2193-529X

*** Yönetici, MEB, Şanlıurfa

feritakcali@gmail.com

ORCID: 0009-0006-3788-4059

**** Eğitimci, MEB, Şanlıurfa

canankarakas3@gmail.com

ORCID: 0009-0003-3742-7307

***** Eğitimci, MEB, Şanlıurfa

leylaakcali@gmail.com

ORCID: 0009-0005-2888-0358

stratejilerine yatırım yapmak sadece öğrencilere fayda sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası pazardaki genel ekonomik büyümesine ve rekabet gücüne de katkıda bulunacaktır. İşte bu çalışma ilgili literatür incelenerek uluslararası ticaretin öğretilmesi ve verimliliğin artırılması konusunu Türkiye'deki yüksek öğrenim kurumları için öneriler sunacak şekilde ele almayı amaçlamıştır. Çalışma sonuç bölümünde ise öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Verimlilik, Yenilik, Yüksek öğrenim Kurumları, Öğretim

TEACHING INTERNATIONAL TRADE AND INCREASING ITS EFFICIENCY: RECOMMENDATIONS FOR HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN TURKEY

ABSTRACT

To effectively teach international trade in Turkish higher educational institutions and improve efficiency, it is essential to implement strategies such as incorporating real-world case studies and simulations, emphasizing the importance of global market trends and policies, and encouraging student research. By adopting these approaches, higher educational institutions in Turkey with innovation in international trade practices can better prepare students for the complexities of the global economy and equip them with the knowledge and skills necessary to succeed in the field of international trade. Ultimately, investing in these educational strategies will not only benefit students, but also contribute to Turkey's overall economic growth and competitiveness in the international market. Thus, this study aims to address the issue of teaching international trade and increasing productivity by analysing the relevant literature and providing recommendations for higher educational institutions in Turkey. In the conclusion section of the study, recommendations are presented.

Keywords: International Trade, Productivity, Innovation, Higher Educational Institutions, Teaching

GİRİŞ

Günümüzün birbirine bağı küresel ekonomisinde, uluslararası ticareti anlamak Türkiye'deki yüksek öğrenim kurumları için her zamankinden daha önemlidir. Uluslararası ticareti öğretmek, öğrencilerin yalnızca ekonomi bilgilerini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda onları uluslararası pazarın karmaşıklıklarında gezinmek için gerekli becerilerle donatır. Tüketicilerin online alışveriş platformları üzerinden dünyanın birçok noktasından alışveriş yapabildikleri günümüz çağında, tüketicilerin satın alma niyetlerinin anlaşılması ve dış ticaretin dijital pazarlama üzerinden incelenmesi de dış ticaret ve teknolojik alt yapı açısından önem arz etmektedir (Cevher, 2024). Bu noktada dış ticaretin öğretilmesi öğrencilere birçok fayda sağlayabilecektir.

Kurumlar, uluslararası ticareti eğitim müfredatına dahil ederek, öğrencileri rekabetçi ve hızla gelişen küresel ekonomide başarılı olmaya hazırlayabilir. Bu makale, uluslararası ticaret eğitimini Türkiye'deki eğitim kurumlarına etkili bir şekilde entegre etmeye yönelik stratejileri araştırmayı, bu tür öğretilerin önemine ve uygulamaya yönelik pratik önerilere odaklanmayı amaçlamaktadır.

Uluslararası ticaret eğitimini eğitim kurumlarına dahil etmenin temel nedenlerinden biri, küresel pazarları ve ticaret dinamiklerini anlamının derin önemidir. İşletmeler giderek daha fazla sınır ötesi işlemlere girdikçe, uluslararası ticaret kavramları konusunda bilgili olan öğrenciler iş piyasasında rekabet avantajı elde ediyor. Kurumlar, uluslararası ticareti öğretmek

öğrencilerine pazar eğilimlerini analiz etme, ticaret politikalarını anlama ve başarılı uluslararası ticaret işlemleri için stratejiler geliştirme konusunda yetki verebilir. Bu temel bilgi yalnızca öğrencilerin akademik öğrenimini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda onları küresel pazardaki gerçek dünyadaki zorluklara da hazırlar.

Uluslararası ticareti etkili bir şekilde öğretmek için Türkiye'deki öğrenim kurumları, pratik vaka çalışmalarını ve gerçek dünyadan örnekleri müfredatlarına entegre etmeyi düşünebilir. Teorik kavramları pratik uygulamalarla bağlamsallaştırarak öğrenciler, uluslararası ticaretin gerçek hayattaki senaryolarda nasıl işlediğine dair daha derin bir anlayış kazanabilirler. Pratik vaka çalışmaları, öğrencilerin soyut teorileri somut sonuçlarla ilişkilendirmesine, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmesine yardımcı olur. Ek olarak, gerçek dünyadan örneklerin bir araya getirilmesi, öğrencilerin bilgilerini çağdaş ticaret konularına uygulamalarına olanak tanıyarak onları küresel ekonominin karmaşıklıklarına hazırlar. Kurumlar, pratik öğretim yöntemlerinden yararlanarak eğitim deneyimini geliştirebilir ve öğrencilerini uluslararası ticarete gelecekteki başarı için değerli becerilerle donatabilir. Müfredata gerçek dünyadan örnek olay incelemeleri ve simülasyonların dahil edilmesi, Türk öğrenim kurumlarında uluslararası ticaretin öğretilmesini büyük ölçüde geliştirebilir. Eğitimciler, öğrencilere küresel pazardan pratik örnekler ve senaryolar sunarak, teori ile gerçek dünyadaki uygulamalar arasında köprü kuran uygulamalı bir öğrenme deneyimi sunabilirler. Vaka çalışmaları, öğrencilerin karmaşık ticaret durumlarını analiz etmelerine, uluslararası faaliyet gösteren işletmelerin karşılaştığı zorlukları anlamalarına ve stratejik çözümler önermek için eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Öte yandan simülasyonlar, öğrencilerin ticaret müzakerelerini, piyasa dinamiklerini ve politika sonuçlarını simüle edebilecekleri dinamik bir öğrenme ortamı yaratarak, uluslararası ticaret uygulamalarının karmaşıklığının daha derinlemesine anlaşılmasını teşvik

eder. Bir diğerk önemli konu ise Küresel pazar eğilimlerinin ve politikalarının öneminin vurgulanması ise, öğrencileri uluslararası ticaretin karmaşıklıklarına hazırlamak açısından önemlidir. Türk öğrenim kurumlarındaki eğitimciler, küresel pazar eğilimleri, ticaret anlaşmaları ve düzenleyici politikalar hakkındaki güncel bilgileri müfredatlarına entegre ederek verimliği artırabilirler. Eğitim kurumları, öğrencileri uluslararası ticaretin sürekli gelişen manzarası hakkında bilgilendirerek, küresel ekonominin birbirine bağlı doğası hakkında kapsamlı bir anlayış geliştirebilirler. Bu yaklaşım, öğrencileri yalnızca karmaşık ticaret ortamlarında gezinme bilgisiyle donatmakla kalmaz, aynı zamanda pazar değişimlerini ve politika değişikliklerini tahmin etme konusunda uyum sağlama ve öngörü duygusu da aşılar.

1. ULUSLARARASI TİCARETİN ÖNEMİ VE EĞİTİMLE İLİŞKİSİ

Son yıllarda teknolojik gelişmelerin etkisiyle dijital pazarlama, sosyal medya pazarlaması hatta dijital pazarlamanın ötesinde metaverse gibi kavramların da dikkat çekmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler ticaretin küreselleşmesini sağlamış ve uluslararası ticaretin de önemini artırmıştır (Cevher, 2023). Uluslararası ticaretin, mal ve hizmetlere erişimin artması, istihdam yaratılması ve ekonomik büyüme dahil olmak üzere hem ülkeler hem de bireyler için çok sayıda faydası vardır (Oskay, 2024). Bu nedenle, eğitim kurumlarının bireyleri küresel pazara hazırlamanın önemini kavraması hayati önem taşımaktadır (Süygün ve Kaplan, 2021). Eğitim kurumları, uluslararası ticarete ilişkin derinlemesine bir anlayış geliştirerek, öğrencileri küresel ekonomide rekabet edebilmek için gerekli bilgi ve becerilerle donatabilir. Bu da hem bireyler hem de ülkeler için ekonomik fırsatların artmasına yol açabilir. Eğitim, uluslararası ticarete başarılı olmak için gerekli bilgi ve becerilerin temelini sağladığı için bireyleri küresel pazara hazırlamada kritik bir rol oynamaktadır (Korkmaz, 2017). Eğitim kurumları, müfredatlarını uluslararası ticaretin talepleriyle uyumlu hale getirmeli ve öğrencilerin gerekli bilgi ve becerilerle donatılmasını sağlamalıdır. Buna finansal sistem ve kurumlar, dış pazarlarda dağıtım ve

tanıtım, küresel ekonomik sistemler gibi konularda eğitim verilmesi de dahildir (Trakya üniversitesi, 2020). Bu, öğrencilerin uluslararası ticaretin karmaşıklıklarını daha iyi anlamalarını ve küresel pazarda başarılı olmak için gerekli yeterlilikleri geliştirmelerini sağlayacaktır. Eğitim kurumlarının uluslararası ticaret eğitimine yaklaşımlarında esnek ve süreç odaklı olmaları da esastır (Global Education Monitoring Report Team, 2019). Küresel ekonomi gelişmeye devam ederken, yüksek öğrenim kurumları da programlarını pazarın değişen taleplerini karşılayacak şekilde uyarlamak zorundadır. Bu, bireysel ve güncel dünya koşullarına uygun ulusal ve evrensel değerlerin bir araya getirilmesini içermektedir (Korkmaz, 2017). Ek olarak, eğitim kurumları, programlarının en son endüstri trendleri ve talepleriyle uyumlu olmasını sağlamak için sektör liderleri, ticaret odaları, araştırma merkezleri ve diğer sosyal taraflarla yakın işbirliği içinde çalışmalıdır (Erginoğlu, 2017). Bunu yaparak, eğitim kurumları küresel pazarda rekabet etmeye hazır bir iş gücü yaratmada hayati bir rol oynayabilir (Urhan,2020).

2.TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI TİCARETİN ÖĞRETİLMESİ VE VERİMLİLİĞİN ARTIRILMASI

Günümüzün küreselleşen dünyasında uluslararası ticaret eğitiminin önemi küçümsenemez bir düzeye ulaşmıştır. İşletmeler faaliyetlerini sınırlar ötesine genişletirken, uluslararası ticaret ilkelerini ve uygulamalarını anlamak ekonomik büyüme ve sürdürülebilirlik açısından hayati öneme sahiptir. Eğitim kurumları, öğrencilerin uluslararası ticaretin karmaşıklıklarını aşmak için gerekli bilgi ve becerilerle donatılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Küreselleşme eğitimi ile kamusal eğitim yaklaşımlarını karşılaştıran bir çalışmada, uluslararası ticaret eğitiminin müfredata dahil edilmesinin önemi vurgulanmıştır (Karaboğa, 2018). Öğrencilere uluslararası ticaret kavramları konusunda sağlam bir temel sağlayarak, kurumlar geleceğin profesyonellerini küresel ticarete etkili bir şekilde katılmaya hazırlayabilir.

Eğitim kurumlarında uluslararası ticaret eğitimini geliştirmek amacıyla öğrenme çıktılarını optimize etmek ve verimliliği artırmak için çeşitli stratejiler uygulanabilir. Bu stratejiler şunları içerebilir:

- Gerçek dünyadaki vaka çalışmalarını ve pratik örnekleri müfredata entegre etmek
- Uluslararası ticarete odaklanan özel kurslar veya programlar sunmak
- Uluslararası ticaretle ilgili staj veya yurt dışı eğitim programları için fırsatlar sağlamak
- Güncel trendleri ve uygulamaları birleştirmek için endüstri ortaklarıyla işbirliği yapmak
- Öğrenme deneyimlerini geliştirmek için teknolojiden ve çevrimiçi kaynaklardan yararlanmak

Türkiye’deki yüksek öğrenim kurumları bu stratejileri benimseyerek öğrencilerin uluslararası ticaret konusunda kapsamlı ve uygulamalı eğitim almasını sağlayarak onları küresel pazarda başarıya hazırlayabilir.

Vaka çalışmaları ve en iyi uygulamalar, etkili uluslararası ticaret eğitimi girişimlerini şekillendirmek için değerli kaynaklar olarak hizmet eder. Türkiye, diğer yüksek öğrenim kurumları veya ülkelerdeki başarılı modelleri inceleyerek, uluslararası ticareti öğretmeye yönelik yenilikçi yaklaşımlar ve metodolojiler hakkında fikir sahibi olabilir. Örneğin, uluslararası öğrencilerin uluslararası ticaretin gelişimine katkısını değerlendiren bir çalışma, politika kararları ve müfredat geliştirme konusunda değerli bilgiler sağlayabilir (Süygün ve Kaplan, 2021). Türkiye’deki eğitim kurumları, örnek olay incelemelerinden ve en iyi uygulamalardan yararlanarak, programlarını küresel ekonominin gelişen ihtiyaşlarını karşılayacak şekilde uyarlayabilir ve öğrencilerini uluslararası ticaret rollerinde başarılı olmak için gerekli becerilerle donatabilir.

3. TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI TİCARET EĞİTİMİNİN MEVCUT DURUMU

Türkiye’deki uluslararası ticaret eğitiminin mevcut durumu, küreselleşmeye ve bunun ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve politik ilişkiler üzerindeki etkisine artan bir vurgu ile karakterize edilmektedir (Dağlı, 2007). Buna rağmen, Türkiye’de uluslararası ticaret eğitiminin genel düzeyi diğer ülkelere göre hala nispeten düşüktür ve bu alanda uzmanlaşmış programlar sunan eğitim kurumlarının sayısı sınırlıdır (Bolat ve Bozyiğit, 2023). Sonuç olarak, işgücünde uluslararası ticarete yer almak için gerekli beceri ve bilgiye sahip nitelikli profesyonellerin sıkıntısı yaşanmaktadır. Türkiye’deki eğitim kurumları, öğrencileri uluslararası ticarete hazırlama konusunda çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. En önemli zorluklardan biri, uzmanlaşmış programlar ve kurslar için kaynak ve finansman eksikliğidir (Güner, Öz ve Aydın, 2011). Ayrıca uluslararası ticarete pratik deneyime sahip ve bu bilgiyi öğrencilere etkili bir şekilde aktarabilecek nitelikli öğretmen eksikliği de bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası ticaretteki son trend ve uygulamaları yansıtan daha kapsamlı ve güncel müfredatların geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Uluslararası ticaret eğitiminde uluslararası standartlarla karşılaştırıldığında Türkiye’deki kurumların hala kat etmesi gereken uzun bir yol var (İşler, 2006). Son yıllarda bazı ilerlemeler kaydedilmiş olsa da kaynaklara, öğretim üyelerine ve müfredat geliştirmeye hâlâ daha fazla yatırım yapılmasına ihtiyaç vardır (Kıllı, 2023). Bununla birlikte, uluslararası ticarete uzmanlaşmış programların oluşturulması ve öğrencilere ve profesyonellere yönelik eğitim fırsatlarının sağlanması gibi bazı olumlu gelişmeler de söz konusudur (İÜ Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü, 2020; Bolat ve Bozyiğit, 2023; Trakya üniversitesi, 2020). Türkiye’de uluslararası ticaret eğitiminin durumunu iyileştirmek için yüksek öğrenim kurumları kaynaklara ve öğretim üyelerine yatırım yapmaya devam etmeli, kapsamlı ve güncel müfredatlar geliştirmeli ve uygulamalı eğitim ve uygulamalı deneyim için daha fazla fırsat sağlamalıdır (Urhan, 2020).

4. TÜRKİYE’DEKİ YÜKSEK ÖĞRENİM KURUMLARINA ULUSLARARASI TİCARET EĞİTİMİNİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye’deki yüksek öğrenim kurumlarının uluslararası ticaret eğitimini geliştirmesinin bir yolu, uluslararası ticaret derslerini mevcut müfredatlara dahil etmektir (Bolat ve Bozyiğit, 2023). Bu, küresel ticaret politikaları, uluslararası pazarlama ve kültürler arası iletişim gibi konularda dersler verilerek sağlanabilir. Örneğin; Ziraat Fakültesi mezunu bir gencin, ürettikleri zirai ürünlerin dış ticaretle ilgili faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olması, daha donanımlı olmasını sağlayacaktır. Bu dersleri mevcut programlara entegre ederek öğrenciler uluslararası ticaretin karmaşıklıkları hakkında daha kapsamlı bir anlayış kazanabilir ve bu alanda başarılı olmak için gerekli becerileri geliştirebilirler. Bu aynı zamanda Türk işletmelerinin küresel pazardaki rekabet gücünün artmasına da yardımcı olabilir, zira öğrenciler uluslararası ticaret düzenlemeleri ve uygulamaları konusunda daha donanımlı olacaklardır. Öğrencilere uluslararası ticarete pratik deneyim fırsatları sağlamak da eğitimlerini geliştirmenin etkili bir yolu olabilir (Çağ Üniversitesi, 2024). Bu, stajlar, yurt dışı eğitim programları veya uluslararası iş yarışmalarına katılım yoluyla başarılabilir. Öğrenciler, gerçek dünyadaki durumlarda uygulamalı deneyim kazanarak, uluslararası ticaretin zorlukları ve fırsatları hakkında daha derin bir anlayış geliştirebilirler. Bu aynı zamanda değerli ağ oluşturma fırsatları sağlayabilir ve öğrencilerin alandaki profesyonellerle ilişkiler kurmasına yardımcı olabilir. Uluslararası kurumlarla iş birliği yapmak Türkiye’deki yüksek öğrenim kurumları için de faydalı olabilir (Kır ve Yavuz, 2016). Bu, diğer ülkelerdeki üniversiteler ve araştırma kurumlarıyla ortaklıkların yanı sıra uluslararası proje ve girişimlere katılımı da içerebilir. Örneğin, Türk hükümeti Afrika ve Asya’da bilim ve teknoloji odaklı kalkınma projelerinde yer alan eğitim kurumlarını desteklemek için bir fon kurmuştur (DEİK, 2013). Türkiye’deki yüksek öğrenim kurumları bu tür girişimlere katılarak

ülkedeki uluslararası ticaret eğitiminin kalitesinin artırılmasına yardımcı olabilecek yeni kaynaklara, bilgi ve uzmanlığa erişim sağlayabilir. Ayrıca, üye devletler ile uluslararası kurumlar arasındaki eğitim iş birliğinin geliştirilmesi, kültürler arası anlayışın ve kültürlerarası eğitimin desteklenmesine yardımcı olabilir (Erginoğlu, 2017).

5.TÜRKİYE’DEKİ YÜKSEK ÖĞRENİM KURUMLARININ ULUSLARARASI TİCARETİ GELİŞTİRMEDE SAĞLAYABİLECEĞİ FAYDALAR VE KARŞILAŞABİLECEĞİ ZORLUKLAR

Türkiye’deki yüksek öğrenim kurumları, öğrencilere küresel pazarlar ve uluslararası iş uygulamaları hakkında kapsamlı bir anlayış sağlayarak uluslararası ticaretin artmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca, Türkiye’deki öğrenciler, uluslararası eğitim kurumlarıyla ilişkileri geliştirerek, gelecekte iş fırsatlarına ve iş birliklerine yol açabilecek ağlar kurabilirler. Buna ek olarak, Uluslararası ticaret ve işletme alanında uzmanlaşmış kurslar sunmak, öğrencileri küresel ticarete etkili bir şekilde katılmak için gereken bilgi ve becerilerle donatabilir. Ayrıca son dönemde giderek gelişen Yayıncı Zekâ konusunda öğrencilerin kullanıcı düzeyinde bilgi sahibi olması da fayda sağlayacaktır. Tüm bu olumlu etkiler bir yana bu faydalara ulaşmanın karşısında bazı zorluklardan bahsetmek mümkündür. Örneğin; Dil farklılıkları, etkili iletişimi ve anlayışı engelleyebilir ve potansiyel olarak uluslararası ticaret çabalarında engeller yaratabilir. Ya da Farklı kültürel normları ve iş uygulamalarını anlamak ve bunlara uygun hareket etmek, uluslararası ticarete zorluklara yol açabilir ve tabii en önemlisi kapsamlı uluslararası ticaret programlarının geliştirilmesi, fakülte eğitimi, müfredat geliştirme ve altyapı iyileştirmeleri de dahil olmak üzere önemli kaynaklar gerektirebilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'deki yüksek öğrenim kurumları, gelişmiş küresel anlayış, ağ oluşturma fırsatları ve gelişmiş beceriler aracılığıyla uluslararası ticaretin artmasına katkıda bulunma fırsatına sahiptir. Ancak dil engelleri, kültürel farklılıklar ve kaynak kısıtlamaları gibi zorluklarla karşılaşabilirler. Dil desteği, kültürel eğitim uygulanarak, iş birliği ve finansman aranarak bu kısıtlamalar giderilebilir ve kurumların uluslararası ticareti teşvik etmede daha etkili bir rol oynamasına olanak sağlanır. Eğitim kurumları, öğrencilerin dil engellerini aşmalarına destek olmak için dil kursları veya dil kurumlarıyla ortaklıklar sunabilir. Yapay Zekâ konusunda kullanıcı düzeyinde kurslar düzenlenebilir. Ayrıca, Kültürel duyarlılığın ve uluslararası iş görgü kurallarının müfredata dahil edilmesi, öğrencilerin kültürel farklılıklarla etkili bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olabilir. Dahası Uluslararası kuruluşlarla ortaklıklar aramak veya finansman fırsatları aramak, kaynak kısıtlamalarını hafifletmeye yardımcı olabilir. Uluslararası ticaret uygulamalarında öğrenci araştırmasını ve yenilikçiliği teşvik etmek, Türk eğitim kurumlarında yaratıcılık ve girişimcilik kültürünü geliştirebilir. Eğitimciler, öğrencilere bağımsız araştırma projelerine katılma, yeni ortaya çıkan ticaret teknolojilerini keşfetme ve yenilikçi ticaret stratejileri önerme fırsatları sunarak merak ve keşif ruhunu besleyebilir. Uluslararası ticarete öğrenci liderliğindeki girişimler ve projeler yalnızca öğrencilerin konu hakkındaki anlayışlarını derinleştirmekle kalmaz, aynı zamanda gerçek dünyadaki ticaret zorluklarına pratik çözümlerin geliştirilmesine de katkıda bulunur. Araştırma ve yeniliğe yapılan bu vurgu, öğrencilere uluslararası ticaret alanında değişimin proaktif temsilcileri olma, Türkiye pazarında verimliliği ve rekabet gücünü artırma gücü vermektedir. Sonuç olarak; uluslararası ticaret, ülkelerin ve bireylerin ekonomik büyümesinde ve kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim, bireyleri küresel pazara hazırlamanın ve uluslararası ticarete başarılı olmak için gerekli becerilerle donatılmalarını sağlamanın anahtarıdır. Ancak Türkiye'deki ulus-

lararası ticaret eğitiminin mevcut durumu, uluslararası ticaret talepleri ve standartlarına uyum eksikliği de dahil olmak üzere çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Türkiye'de uluslararası ticaret eğitimini geliştirmek için eğitim kurumlarının uluslararası ticaret derslerini mevcut müfredatlara dahil etmesi, pratik deneyim fırsatları sunması ve eğitim standartlarını geliştirmek için uluslararası kurumlarla iş birliği yapması gerekmektedir. Böylece Türkiye uluslararası ticarete katılımını artırabilir ve ekonomisini güçlendirebilir.

Kaynakça

- Bolat, S., & Bozyiğit, S. (2023). Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalında Eğitim Gören Öğrencilerin Lisansüstü Eğitim Düzeyinde Yaşadığı Sorunlar. *Yükseköğretim Dergisi*, 13(2), 157-177. <https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1205912>
- Cevher, M. F. (2024). Tüketicilerin Online Alışveriş Platformlarından Satın Alma Niyetlerine Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Fiscaoconomia*, 8(2), 666-694.
- Cevher, M. F. (2023). METAVERSE VE PAZARLAMA: DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN YENİ BOYUTLARI. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 79-104.
- ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ (2024) Uluslararası Ticaret ve Lojistik. Erişim tarihi: 28.06.2024, www.cag.edu.tr/tr/uluslararasi-ticaret-ve-lojistik
- Dağlı, A. (2007). Küreselleşme Karşısında Türk Eğitim Sistemi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (9), 1-13.
- DEİK (Mart, 2013) Uluslararası Yüksek Öğretim ve Türkiye'nin Konumu. Eğitim ekonomisi iş konseyi raporu, İstanbul, www.deik.org.tr
- Erginoğlu, A., (2017) Avrupa Birliği Yetişkin Eğitimi Politikaları Çerçevesinde Türkiye'de Erasmus+ Programı Yetişkin Eğitimi Faaliyetlerinin İncelenmesi ve Program Yönetimi Bakımından Yetişkin Eğitimi Başvurularının Kalitesini Artırmaya Yönelik Strateji Önerileri, Avrupa Birliği Bakanlığı, Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara
- Güner, S., Öz, A. K., & Aydın, M. (2011). Uluslararası Mevzuatlar Işığında Türkiye'deki Yüksek Eğitim Sisteminde Koruma Eğitimi: Genel Değerlendirme ve Öneriler- 1. Restorasyon Ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi(6), 61-69.
- Global Education Monitoring Report Team (2019) Küresel Eğitim İzleme Raporu 2019 Özet: Göç, Yerinden Edilme ve Eğitim: Duvarlar Yerine, Köprüler İnşa Etmek, unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265996_tur
- İşler, H., (2006) Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'deki Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Sisteminin Avrupa Birliği'ne Uygunluğu, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Deneticiliği, Doktora Tezi, İzmir
- İÜ Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü (2020) İstanbul Üniversitesi Türkiye'nin Uluslararası Ticaretine Katkıda Bulunuyor, Erişim Tarihi:30.06.2024, <https://www.istanbul.edu.tr/tr/duyuru/istanbul-universitesi-turkiyenin-uluslararasi-ticaretine-katkida-bulunuyor-33006900470069004B0041007A006B0042002D00760039007900700046006200610041-004F003200370077003200>

- Karaboğa, M. T. (2018). Küreselleşme Sürecinin Eğitim Kurumları Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Tartışma. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi (66), 134-144.
- Kıllı, M. (2023). Uluslararası Ticaret ve Lojistik Lisans Bölümlerinde Muhasebe ve Finans Dersleri Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 26(1), 48-61. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1188679>
- Kır, S., & Yavuz, A. (2016). Eğitim Öğretimi Teşvik Etmeye Yönelik Vergi Politikaları: Avrupa Birliği ve Türkiye Uygulaması. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 7(2).
- Korkmaz, F., (2017). Küreselleşmenin Eğitim Programlarına Etkileri. 10. Bölüm, Kitap içinde: Küreselleşen dünyada eğitim, DOI: 10.14527/9786053188407.10., www.researchgate.net
- Oskay, A (MART,2024) Uluslararası Ticaretin Ekonomik Açından Önemi. Erişim Tarihi:30.06.2024, saat: 10.30, <https://www.bazgirisim.com/uluslararasi-ticaretin-ekonomik-acidan-onemi/>
- Urhan, N. (2020). Hayat Boyu Öğrenme: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. Çalışma İlişkileri Dergisi, 1, 18-45.
- Süygün, M. S., & Kaplan, F. (2021). Uluslararası Öğrencilerle Uluslararası Ticaret. Gümrük ve Ticaret Dergisi, 8(25), 25-35.
- Trakya üniversitesi (2020) Uluslararası Ticaret ve Finansman Ders İçerikleri 2020. Erişim tarihi: 28.06.2024, kycubyo.trakya.edu.tr

"MİLLETLEŞME SÜRECİ"NDE EDEBİ KONULARIN, ÜSLUPLARIN, AKIMLARIN VE TÜRLERİN ROLÜ

Doç. Dr. Aybeniz RAHİMOVA*

ÖZET

Edebiyatçıların en sert üslupta koyduğu tavırların toplumda yansımaları, "milletleşme süreci"nin önünü açan faktörlerin başında gelmektedir. Muhammed Fuzuli'nin 16. yüzyılda kaleme aldığı "Şikayetname", Osmanlı coğrafyasında kendine has bir etki oluşturmuştur. Güney Kafkasya'nın Çarlık Rusya'sı tarafından işgalinden sonra yerel idarelerdeki fütursuzluğu eleştiren şair Kasım Bey Zakir'in şiirleri de yeni dönem edebiyatına "sert gerçekliğin" gelmesinin önünü açmıştır. Mirza Fethali Ahundzade'nin 1848-1854 yılları arasında kaleme aldığı altı komedi ise Azerbaycan edebiyatını tamamen yeni dönemin atmosferine dahil etmiş ve "sert gerçekliğin" mizahi tarzda sunumu daha 19. yüzyılın sonlarından itibaren düz yazıya hâkim olmuştur. "Avam halk"ın durumunun hem edebiyatta hem de basının sayfalarında da kesintisiz şekilde kendine yer bulması, "milletleşme süreci"ndeki tartışmaların ana temasını oluşturmaktadır. Bu durumun sonucu olarak, "sınıf" ve nihayet "demokrasi" kavramları siyaset felsefesinin temelini teşkil etmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Şikayetname, sert gerçeklik, milletleşme süreci, komedi, demokrasi.

* Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Muhammed Fuzuli Yazmalar Enstitüsü Kıdemli Araştırmacısı
aybenizrahimova88@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4334-8157

THE ROLE OF LITERARY TOPICS, STYLES, MOVEMENTS AND GENRES IN THE “NATIONALIZATION PROCESS”

ABSTRACT

The reflections of the harshest attitudes of literary figures in society are among the factors that pave the way for the “nationalization process”. “Şikayetname”, written by Muhammed Fuzuli in the 16th century, had a unique impact on the Ottoman geography. The poems of the poet Kasım Bey Zakir, who criticized the indifference in local administrations after the occupation of the South Caucasus by Tsarist Russia, also paved the way for “hard reality” to come to the new period literature. The six comedies written by Mirza Fethali Akhundzade between 1848 and 1854 completely incorporated Azerbaijani literature into the atmosphere of the new era, and the humorous presentation of “hard reality” dominated prose from the end of the 19th century. The fact that the situation of the “common people” finds its place both in literature and in the pages of the press without interruption constitutes the main theme of the discussions in the “nationalization process”. As a result of this situation, the concepts of “class” and finally “democracy” formed the basis of political philosophy.

Keywords: Sikayetname, harsh reality, nationalization process, comedy, democracy.

GİRİŞ

Çarlık Rusya'sının Güney Kafkasya'yı işgal planının parçası olarak 19. yüzyılın başlarında o coğrafyadaki feodal hanlıkların teker teker Rusya kontrolüne geçmesini sadece Rusyalı değil Batılı tarihçi ve sosyologlar da birkaç açıdan olumlu gelişme olarak değerlendirmektedir. Bu olumlu değerlendirmelerin başında, ufak feodalist yapılardan kurtularak Avrupa kültürünü benimsemeye çalışan bir imparatorluğun sınırları içinde belirli anlamda çağdaşlaşma eğilimleriyle tanışmak geliyordu. Güney Kafkasya'yı Tiflis'ten yöneten Çarlık Rusya İmparatorluğu o zamanki adıyla "Tatar" (daha sonra Türk-Azerbaycan) kavmine mensup ahaliye mensup yetenekli insanları yönetimde görevlendirmekle yetinmeyip 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eğitim ve kültür alanlarında gelişmelerine katkı sağlıyordu. Bu süreç aslında feodalist yapıdan kurtulmayı başarmış kavimler için "milletleşme" sürecinin yolunu da açıyordu. 1789 Fransız Devrimi'nin etkileri Çarlık Rusya'sında kendini 19. yüzyılın ilk yarısında gösterirken bu etkinin Kafkasya'nın Müslüman toplumlarına yansımaları edebiyatın rolünün ön plana çıkmasını koşullandırıyor. Yani, feodalist sistemden kurtulması gereken toplumun bireylerinin kendilerini, okuldan önce edebiyatın Avrupa tarzındaki yeni türlerinin sayfalarında görmesi elzemdi. Bu gerçekleşmeden modernleşmenin ve gelişimin başlatılması imkansızdı.

MİLLETLEŞME SÜRECİ

Kafkasya'nın Türk-Müslüman toplumları arasında bu bakımdan en şanslısı, günümüz Azerbaycan coğrafyasının ahalisiydi (Swietochowski,

1988). Zira, Tiflis merkezli Rusya yönetiminde Rusça-Farsça-Türkçe askeri tercüman olarak görev yaparken Şarkın ilk komedilerini ve çağdaş tarz ilk felsefi eserlerini kaleme almakla yetinmeyip makale ve mektuplarında Müslüman dünyasının aydınlanmasının öncü rolünü üstlenmiştir. Bunu büyük bir başarıyla yerine getirmiş olan Mirza Fethali Ahundzade Azerbaycan coğrafyasından çıkmıştı. 1848 yılında kaleme aldığı ilk komedisinden başlamak suretiyle ilerleyen dönemdeki eserlerinin sayfalarına toplumun en farklı kesimlerinden insan karakterlerini koyan Ahundzade, böylece edebi muhiti klasik şiirin atmosferinden çıkarmaya muvaffak olmuştu. Toplumun feodalist yapıdan kurtularak çağdaş dünyayı kavrayabilmesi için edebiyatın yol açması gerekirdi. Bunu komedileri, romanı, felsefi eserleri ve mektuplarıyla Mirza Fethali Ahundzade başarmıştı. Yani, Türkiye’de milliyetçi düşüncenin oluşması ve yerleşmesinde öncü rol oynamış Azerbaycan menşeli Hüseyinzade Ali Bey ve Ahmet Ağaoğlu gibi fikir insanlarının da hep vurguladıkları üzere eski Osmanlı coğrafyasından Hindistan’a, Kafkasya’dan İran’a, Orta Asya’ya ve Rusya’nın Türk-Müslüman bölgelerine kadar uzanan coğrafyadaki kavimlerin kendilerini “Millet” olarak tanımlamalarında ilk rol Mirza Fethali Ahundzade’ye aittir (Bayat ve Turan 1996) ile (Shissler, 2005). Ancak edebiyatın atmosferini dram ve roman türleri üzerinden değiştirme başarısını gösterirken kendinden önceki edebiyatta yeni dönemin ruhuna uygun şiir örneklerinin farkına varıp takdir etmişti. Hanlık sisteminin ortadan kaldırılarak Rusya devlet yapısının kurulduğu bölgelerde görev yapan memurların rüşvete ve yolsuzluğa bulaşarak büyük servet sahibi olmasına karşı çıkarak şiirlerinde bunu en sert şekilde eleştiren Kasım Bey Zakir’i 18. yüzyılın en ünlü şairlerinden biri Molla Penah Vakıf’tan üstün tutmasının nedeni de işte budur. Yani, Mirza Fethali Ahundzade’ye göre “gül-bülbül, göz yaşları, vüslatsız aşk” v.d. konulardan kurtulup da yolsuzluk yaparak ve rüşvet alarak zenginleşen memurları, haydutları, hırsızları, üçkağıtçıları ve fırıldakçıları kendi sayfalarına taşıyarak oradan kamuoyu mahkemesinin önüne çıkarmayan bir edebiyat günün taleplerini karşılamayacağı gibi “mil-

letleşme” sürecine de öncülük yapamayacaktı. İşte Türk dillerinin en büyük klasik şairi Muhammed Fuzuli'yle ilgili “Fuzuli şair değil nazım-ı üstattır” demesinin nedeni de budur: Yeni dönemin ruhunu 1789 Fransız Devrimi'nin ruhu üzerinden analiz eden Ahundzade'nin edebiyatın sayfalarında tüm fertleriyle toplumu görmek istemesinden daha doğal bir şey olamazdı ve işte bu taleplerin ışığında şöyle yazıyordu:”Kasım Bey Sarucali-yi Cevanşir'e düçar oldum. Ki el hak Türk dilinde onun manzumatı benim hayretime bahis oldu... İşte bundan dolayı lezzet ü tesir Kasım Bey'in hayaletinde çöktür.” (Ahundzade, 1962). İşte Kasım Bey Zakir'in yeni dönemin ruhuna uygun biçimde edebiyatın atmosferini değiştirerek sert gerçeklik tarzını tedavüle dahil etmiştir. Şiirlerinden birini örnek verirsek “milletleşme” çağdaş anlamdaki “milletleşme süreci”nin yolunun edebiyat tarafından nasıl döşendiğini görmüş oluruz.

Zerger, Dragar`da (yer isimleri-A.R.) alem aşikâr
 Bir uçtan oğurlar (çalar), bir uçtan satar
 Vay odur sahibi at başı tutar
 Yüz yerden dökülür üstüne çomak.
 Karabağ`da ne tay kaldı ne dana
 Bugün sabah kaçır herkes bir yana
 Tembîh etmek ilen Hındırîstan`a* (Azerbaycan'ın Ağdam Rayonu'ndaki bir köydür).

Hub (iyi) saldı nizama ülkeyi koçak (hırsız anlamında)
 Gerek bu alemden eylemek hezer
 Öz yerinde değil çünkü hayır ü şer
 Hürmetsiz olmuştur pedere peser
 Yüzden biri yahşi olur ittîfak (Zakir, 2005).

Mirza Fethali Ahundzade'nin, Kasım Bey Zakir'i yeni dönem edebiyatının “lezze ve tesir” sahibi bir kalem sahibi olarak sunmasına ilişkin görüşlerimin bir kısmını daha önce Türk okurlarla paylaştığımı da ifade etmek isterim (Rahimova, 2022).

ŞİKAYETNAME

İşin ilginç yanı, “milletleşme süreci”nde edebiyatın rolünün önemini çok iyi bilen ve edebi eserlerinin yanı sıra edebi tahlillerinde de edebiyatın klasik gazel ortamından çıkarılması ilkesini savunan Mirza Fethali Ahundzade`nin, Muhammed Fuzuli`nin adeta yeni süreçlerin dışında tutulması gerektiğine inandığı halde “sert gerçeklik” ilkesinin Türk dilindeki ilk edebi örneklerinden birini Muhammed Fuzuli`nin yarattığını gözden kaçırmış olmasıdır. Kanuni`nin Bağdat`ı ele geçirmesine sevinerek yedi kaside kaleme alan Muhammed Fuzuli`ye Nişancı Paşa`nın imzaladığı berata rağmen aylık dokuz akça yardım parası ödenmeyince devlet dairelerinin kapısını çalmaktan bıkan şair Şikayetname isimli hicvini kaleme almıştır.” Selam verdim, rüşvet değildir deyu almadılar” mısrasıyla başlayan Şikayetname`nin müellifi devlet memurlarına “O dünyada dahi hesap alınır, işit misiniz” diye uyarıda bulunduğu memurlar; “O dünyada dahi bakimiz yok, katipleri razı etmişiz” şeklinde yanıt veriyorlar (Füzuli, 2005). Dünya edebiyatı tarihine Leyla ile Mecnun, Beng ü Bade gibi manzum romanlarının yanı sıra Türk, Arap ve Fars dillerinde gazelle Divan`ı armağan etmiş Muhammed Fuzuli`nin Şikayetname`si devlet dairesinde hakkı çiğnenmiş bir şahsın (yani şairin kendisinin) sert eleştirisi olma niteliği taşımasından dolayı yeni bir devlet yönetimi anlayışına davet olmayıp memurlara “o dünyayı” hatırlatmasıyla bile edebiyata yeni ruh getirmeyi başarmış bir edebi örnektir. İşte bundan dolayı Şikayetname`yi, Orta Çağ devlet yönetimini protesto etmenin en somut örneği olarak değerlendirebiliriz. Muhammed Fuzuli`nin gazellerinde devrin yöneticilerine bazen “inkılab”ı hatırlatması ve atıflarda bulunması da aslında devrim niteliğinde söylemler olup Osmanlı yönetimindeki “milletleşme” sürecinin rüşeymlerinin o örneklerde aranması yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü çağdaş anlamda bir devlete kavuşmanın yolu “inkılaptan, devrim”den geçecekti ve Muhammed Fuzuli`nin bunu Fransız düşünür Michel de Montaigne`den önce gerek şiirlerinin ve gerekse Şikayetname`nin sayfalarına taşımasının

Şark Rönesansı'nın gelişimi bakımından büyük önemi vardır. Muhammed Fuzuli'den iki yüz sene sonra Rusya ilhakı altındaki Kafkasya coğrafyasının Azerbaycan Türkçesinde yazan şairi Kasım Bey Zakir'in sert gerçeklik üslubuna mizahi unsurları katarak kaleme aldığı eleştirel şiirler sadece edebiyatın eski konularından ve üsluplarından kurtulması sürecinin önünü açmamış, aynı zamanda yeni dönem edebiyatının yeni türlerle gelişmesine kapı aralamıştır. Mirza Fethali Ahundzade'nin tam da 19. yüzyılın ortalarında yazdığı komedilerin ardından “Kandırılmış Yıldızlar” romanı, Kemal üd-Devle Mektupları, Celal üd Devle Mektupları gibi Batı tarzındaki eserleri ve nihayet mektuplaşmaları Kafkasya coğrafyasının Türk kökenli kavimlerinin “milletleşme süreci”nin yolunu döşemiştir. Komedileriyle başlattığı “geri kalmış naif toplum”u eleştirme sürecini felsefi eserlerinde “Zalimin babasının mezarını ateşe ver” düzeyine yükselten Mirza Fethali Ahundzade, kendinden sonraki edebiyata ve felsefeye emsalsiz bir miras bıraktığı için 19. yüzyılın sonlarına doğru sadece komedilerle değil trajediler ve romanlarla da zenginleşen edebiyatın özellikle komedilerde, düz yazı eserlerinde Mirza Fethali Ahundzade'nin getirdiği sert mizahi çizgisini sürdürülmesi şart olmuştur. 19.yüzyılın Avrupa edebiyatındaki bu çizginin aslında Rönesans'tan geldiğini tespit eden ünlü Rus edebiyat bilimcisi Mihail Bahtin (Бахтин) görüşünü şu şekilde açıklamıştır:” Doğrudan halk karnaval kültürüyle ilintili Rable'de, Cervantes'te, Shakespeare'de, Rönesans- sert mizah imgeselliği daha sonraki yüzyılların tüm büyük realist edebiyatını belirleyici ölçüde etkilemiştir. Büyük tarzın gerçekçiliği hep (doğrudan veya dolaylı) Rönesans geleneğiyle ilintili olduğu halde (Stendhal'ın, Balzac'ın, Hugo'nun, Dickens'in realizmi) o gelenekten uzaklaşmak kaçınılmaz biçimde realizmin küçülmesine ve naturalist empirizm biçiminde yeniden doğmasına neden olmuştur (Бахтин, 1968). Azerbaycan edebiyatında realist düz yazı geleneğinin Celil Mehmetkuluzade'nin “Danabaş köyünün öyküleri” isimli dünya düz yazısının ender örneklerinden biriyle atılması “milletleşme süreci”ne edebiyatın sunduğu diğer eşsiz bir

armağandır. Mehmetkuluzade bu süreci "Posta Kutusu" ve "Usta Zeynel" eserleriyle sürdürmüştür.

20. yüzyılın başlarında Hüseyinzade ve Ağaoğlu'nun başını çektiği ve "milletleşme süreci"nin dili olarak Osmanlı lehçesini ön plana çıkarmaya çalıştığı girişimlere 7 Nisan 1906'da yayımlanmaya başlayan Molla Nasrettin mizah dergisi "Basit bir ana dili" sloganıyla cevap verince "milletleşme süreci"ne edebiyatın sunduğu armağanlara basın da gür tartışmalarıyla kendi katkısını sunmuştu. Bu tartışmalar "milletleşme süreci"nin tedavülüne "sınıf" ve "demokrasi" kavramlarının dahil olmasına neden olmuş, Çarlık Rusya'sı istihbaratının "Pantürkist" diye damgaladığı Hüseyinzade ve Ağaoğlu'nun 1908'in sonlarında Bakü'yü terk etmek zorunda kalmalarına rağmen kavramlarının tamamını içini doldurarak Azerbaycan'ı bağımsızlığa götürecek siyaset felsefesinin kullanımına açan yine edebiyat olmuştu. Dünya mizah tarihinin en büyük kalem sahiplerinden biri Mirza Ali Ekber Sabir'in şiirlerindeki tekamülün krokisi şu şekildeydi: Ümmet, millet, sınıf ve demokrasi.

28 Mayıs 1918'de "İnsanlara hürriyet milletlere istiklal" ilkesi üzerinde kurulmuş Şarkın ilk demokratik cumhuriyetinin felsefesini aslında Mirza Ali Ekber Sabir daha dokuz sene önce sunmuştu:

Her kim insanı sever aşığ-ı hürriyet odur
Evet, hürriyet olan yerde de insanlık olur.

Şarkın ilk Cumhuriyeti öncelikli olarak edebiyatın, ardından basının "milletleşme" sürecinin önünde gitmesinden dolayı tamamen demokratik ilk evre prensipler üzerinde ilan edilmiş ve daha önceden belirlenmiş yönetim felsefesi yirmi üç aylık dönemde kusursuz şekilde uygulanmıştı.

SONUÇ

Tüm diğer halklar gibi Azerbaycan Türkleri de kendi “milletleşme” sürecini klasik gazel-kaside edebiyatından çağdaş edebiyata geçişle başlatabilmiş ve hem toplumun hem de yönetimin eleştirilmesinden asla kaçınmamıştır. Sert gerçeklik akımının mizah tarzındaki şiirleriyle başlayan süreçte daha sonra komediler ve felsefi eserler ortaya çıkarken yine aynı akımın kuralları çerçevesinde mizahi tarzda kaleme alınmış düz yazı örnekleri süreci daha anlamlı duruma getirmiştir. 20. yüzyılın başlarında edebiyatın yanı sıra basında da günlük tartışmaların konusu haline gelen “milletleşme” meseleleri neticede “demokrasi” kavramına evrilmiş ve Şarkın ilk Cumhuriyet rejimi böyle bir güçlü altyapı üzerine inşa edilmişti.

Kaynakça

- Ahundzade, Fethali Mirza. Eserleri, İkinci Cilt, Bakü, 1962, s. 209.
- Bayat, Ali Haydar ve Turan, Ali Hüseyin. İstanbul, TDAV Yayınları 1996.
- Füzuli, Məhəmməd. Eserleri, 5 cildde, 2'nci Cild, Bakü, 2005, s. 336.
- Rahimova, Aybeniz. "*Lezzet ve tesir Kasım Bey`in hayaletinde çoktur*", Yenidünya Gündemi, 13 Şubat 2022.
- Shissler, Ada Holly., İki İmparatorluk Arasında., Ahmet Ağaoğlu ve Modern Türkiye. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Swietochowski, Tadeusz., Müslüman cemaatten ulusal kimliğe, Rus Azerbaycanı. Çeviren Nuray Mert, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1988, s. 10-36.
- Zakir, Qasım Bəy., Şiirləri., Bakı, Avrasiya Press Yayınları, 2005, s. 21.
- Бахтин М.М., 1968. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса. Москва, Художественная литература, с. 63

GÜVENLİK MİMARİSİNİN YENİLENME İHTİYACI VE KAVRAMSAL TEMELİ

Dr. Mustafa ALTINPINAR*

ÖZET

Soğuk Savaş'tan sonra Türkiye hala devlet ve topluma karşı gelişen risklerin doğası ve öncelikleriyle uyumlu ve net bir bakış açısı geliştirememiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ulusal güvenlik mimarisi yapısal olarak kusurlu hale gelmiştir. Yaygın ve birleştirici bir dış tehdit olan nükleer savaş tehdidinin yerini kaçakçılık, organize suç, terör, enerji güvenliği, bulaşıcı hastalıklar ve yasadışı göç gibi birçok tehdit almıştır. Bunlar, genel olarak toplumu hedef alır ve kimlik meseleleriyle ilişkilidirler. Hemen yanı başımızda var olan ama açık olmayan tehditlerdir. Fakat güvenlik mimarisi, polis, istihbarat, dış işleri, savunma gibi farklı bütçe, görev ve fonksiyonlar etrafında örgütlenmiş yapısını muhafaza edegelmiştir. Bu yönetim biçimi ancak Türkiye'nin ulusal güvenliğine karşı tek bir tehditle karşı karşıya bulunduğu soğuk savaş dönemi güvenlik ortamına uygun olabilir. Bugünün karmaşık ve belirsiz güvenlik ortamı, güvenlik mimarisinin nasıl yapılandırılacağı ile ilgili daha derin bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Yeni güvenlik paradigmasına cevap verebilmek için hem güvenlik mimarisini yeniden yapılandırmak hem de alandaki kamu görevlilerinin

*Beylikdüzü Kaymakamı
altinpinarm@hotmail.com
ORCID: 0009-0002-3255-7818

bakış açılarının yeni koşullara adaptasyonunu sağlamak gerekir. Bu makale, toplumsal güvenlik konseptinin güvenlik alanını yeniden organize edilebilmek için hayati bir rol oynayabileceğini tartışmaktadır. Bu tartışmanın temel dayanak noktası ise; bakanlıklar içerisinde yeni daire başkanlıkları, şube müdürlükleri kurmak, mevcutları genişletmek ve bunun için büyük finansal kaynaklar harcanırken, yeni güvenlik ortamının daha bütüncül ve stratejik bir yaklaşım gerektirdiğidir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik Mimarisi, Toplumsal Güvenlik, Türkiye'nin Güvenlik Algısı, Yeni Güvenlik Paradigması

THE NEED FOR RE-ORGANISING THE SECURITY ARCHITECTURE AND ITS CONCEPTUAL BASIS

ABSTRACT

Türkiye lacks a clear and coherent view of the nature and priority of risks to its state and society after the end of the Cold War. The national security architecture is flawed in its design with the end of the Cold War. The common, unifying, external threat of nuclear war has been replaced by a mass of security challenges such as trafficking and organised crime, terrorism, energy security, pandemics and illegal immigration. They generally target the society and related to identity issues. They are dangers that are present, but not clear. However, the security architecture remains structured around functions and services with separate budgets for defence, foreign affairs, intelligence and police. This model of government may have suited the security environment of the Cold War when Türkiye faced a threat to its national survival. However today, the complex and uncertain security environment demands a fundamental review of how government is organised. In order to respond to the new security paradigm, Türkiye's security architecture must adapt, not just in terms of processes and structures but in the mindsets of ministers and civil servants. It argues that the concept of societal security can serve a more vital role, as a principle for organising government. Its core argument is that while the Turkish government has struggled by creating new units within departments, merge teams and allocate more resources for agencies to expand, the present and future security environment urgently demands a more integrated and strategic approach.

Keywords: Security Architecture, Societal Security, Türkiye's Security View, New Security Paradigm

GİRİŞ

Bugün dünya, bitip tükenmek bilmeyen bir değişim ve çok boyutlu akımların arasında kontrolsüz biçimde savrulmaktadır. Küresel ekonomik krizler, zayıf devletler, etnik ve mezhep temelli çatışmalar, bütün dünyayı kasıp kavurmaktadır. Küreselleşme hala bu değişimi yöneten temel dinamik olmaya devam etmektedir. Ulaşım ve bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, düzensiz göç ve küresel ekonominin dinamikleri toplumsal yapıyı ve devlet hiyerarşisini değişime zorlamaktadır. Sıklıkla telaffuz edildiği gibi dünya artık ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik güçlerin iç içe geçtiği bir köy halini aldı.

Geçmişte bireyler bilgi, para ve güç bakımından devletler tarafından sınırlandırılabilirdi ve dolayısıyla sınırlı rolleri vardı (Tapscott and Williams: 2006). Bugün ise bilgi artık bir avuç devlet, kurum ya da bireyin tekelinde olmaktan çıkmıştır. Bilgi artık bireyler için kolay ulaşılabilir bir şey haline gelmiştir. İnsan, mal ve ticaretin yeryüzündeki karşı konulamaz hareket ve akışkanlığı yeryüzünü saran çok boyutlu örümcek ağları yaratmıştır. Bireylerin banka hesaplarının ve hatta emeklilik birikimlerinin değerleri bile küresel döviz, petrol, altın vs. piyasalarına endeksli hale geldi. Küresel ekonominin bu dinamizmi toplumlar ve ülkeler için zenginlik ve güvenlik yaratma potansiyeline sahip olduğu gibi, ülkeleri belirsizlik ve tehlikelere de sürükleyebilmektedir. Devletler de bu hızlı değişimden müstesna değildir. Meşruiyetlerini sürdürebilmelerinin tek yolu karar alma süreçlerini ve iş görme biçimlerini yeni dönemin koşullarına uygun hale getirmektir.

1. GÜVENLİĞİN DEĞİŞEN PARADİGMALARI

Hükümet yetkililerince zaman zaman telaffuz edilen yeni güvenlik konseptinin temelleri 1990'lara kadar uzanır ancak "önleyici vuruş" olarak kavramsallaştırılması, 11 Eylül 2001 saldırılarının hemen sonrasına denk gelmektedir. Uluslararası terörizm, 11 Eylül saldırılarıyla birlikte dünyanın gündemine otursa da devletlerin gündeminde sınır aşan organize suç, enerji güvenliği, uyuşturucu hep vardı. Bu risk ve tehditlerin gündemde üst sıralara tırmanması bir bakıma uluslararası sistemin ne kadar kırılgan ve devletlerin bu risk ve tehditlerin karşısında ne kadar zayıf olduğunun fark edilmesini sağladı. Homer-Dixon (2007: 9, 30) bu paradigma değişikliğinin temelinde beş etmenin olduğunu savunur ve bunları da tektonik gerilimler (tectonic stresses) olarak adlandırır.

Bunlar:

- Nüfus gerilimi: Toplumun zengin ve fakir kesimleri arasındaki nüfus artış hızı farklılıkları ve büyük şehirlerdeki hızlı büyüme,
- Enerji gerilimi: Petrol rezervlerindeki azalma ve artan enerji ihtiyacı,
- Çevresel gerilim: Toprak, hava, denizlerdeki kirlilik ve azalan orman varlığı,
- İklim değişiklikleri,
- Küresel ekonomik sistemdeki istikrarsızlık ve gelir adaletsizliği, olarak tanımlanmaktadır.

Görüldüğü gibi bu gerilimler aslında birbiriyle yakından ilgilidir ve Türkiye'nin pek de yabancı olmadığı terör, organize suç, çevre felaketleri, bulaşıcı hastalıklar, enerji güvenliği ve göç gibi risk ve tehditlerin üremesine de zemin hazırlamaktadır. Sonuç olarak Türkiye on yıllardır ülke içinde ve dışında binlerce terör operasyonu, uyuşturucu ve diğer organize suç unsurlarına yönelik operasyonları yapmak zorunda kalmıştır. Bunlara Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarıyla ilgili ortaya çıkan gerilimleri, Hamas-İsrail çatışması, Rusya-Ukrayna savaşı, deprem gerçeğini ve kentsel dönüşüm

için harcanan büyük finansal kaynakları da ekleyebiliriz. Bu gelişmelerin toplumsal hayatımızda ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan biri de risk yönetimi kavramı olmuştur. Kamu ve özel sektörde risk analizi ve politikaların buna göre belirlenmesi artık yaygın ve alışlagelmiş bir durumdur.

Bu gelişmeler teknolojinin etkisiyle dünyanın her tarafından anlık olarak haberdar olabilen bireylerin kendilerini daha az güvende hissetmelerine neden olmaktadır. Devletlerin hızlı değişim karşısında sarsılan otoriteleri ve çok boyutlu risk ve tehditler karşısında zaman zaman yetersiz kalmaları da bu hissiyatı beslemektedir. Tecrübeyle sabittir ki toplum olayları belirli bir zaman diliminde ve yerel gözlüklerle değerlendirir. Terör memleketin bir parçasında belirli bir dönemde en büyük endişe kaynağıyken, aynı anda başka bir yerde bağımlıların yarattığı tehditler ya da kapkaç, hırsızlık, trafik magandalarının tacizleri, kentlerdeki değnekçi terörü vs. gibi yaygın ve nispeten küçük çaplı suç türleri en büyük endişe kaynağı olabilir. Yine tecrübeyle sabittir ki eğer alanda ehil uygulayıcılar yoksa yeni bürokrasiler yaratmak ve yasal düzenleme sayısını artırmak işe yaramamaktadır.

2. YENİLENME İHTİYACI

Türkiye'nin ulusal güvenlik mimarisinin içindeki kurumlar, süreçler ve düşünce tarzları hala büyük ölçüde eski güvenlik anlayışının etkisi altındadır. Bugün, ulusal ile uluslararasıdaki, kamu ile özel sektör arasındaki ve devlet ile sivil toplum arasındaki belirgin çizginin ortadan kalktığı bir sürecin içerisindeyiz. Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı risk ve tehditler, tek bir devletin imkân ve kabiliyetini aşan zorluklardır. Eski kurum, anlayış ve karar alma süreçleri çözüme değil soruna katkıda bulunmaktadır.

Son yıllarda gündemde en üst sırada bulunan düzensiz göçle mücadele bunun için güzel bir örnektir. Savaş ve çevresel felaketlerden kaçanlar bir yana, düzensiz göçün temel motivasyonu ekonomiktir. Göçmenler kendileri ve aileleri için daha iyi bir gelecek inşa etme peşindeler ve bu uğurda en sevdiklerinin canlarını dahi tehlikeye atmaktan

çekinmemektedirler. Çözüm olarak ortaya konulan yaklaşımlar ise hala eski uluslararası güvenlik anlayışının dar kalıplarına sıkışmış, aşılmaz sınır hattı varsayımı üzerine inşa edilmiş olan politiklardır. Sınırlara kazılan hendeklerin ve örülen duvarların hedefine ulaşmak için ölümü dahi göze alan bir anne ya da babayı durduramadığı görülmüştür.

Yeni güvenlik ortamı diğer her şeyi olduğu gibi göçün doğasını da değiştirmiştir. Yarı zamanlı göçmenler (sığınmacılar) iki ülke arasında gidip gelmeye başlamışlardır. Hâlbuki tarihsel olarak göçmen sözcüğü yaşadığı ülkeyi kalıcı olarak değiştiren insanlar için kullanılırdı. Hatta içinde kısmen asimilasyon unsurları barındırırdı. Fakat yeni koşullar altında kalıcılık niteliği ve asimile olma hali değişime uğradı. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve küresel ekonomi sınır aşan topluluklar yarattı. Buna bağlı olarak yeni kimlikler, yeni aidiyetler ve yeni sadakatler ortaya çıktı. Kültürel anlamda geçiş bölgesi olarak adlandırılabilir devletlerin coğrafi sınırlarına yakın bölgelerinde görmeye alıştığımız alanlar, artık metropollerin kalbinde görülmeye başladı. Şehirlerde gündelik yaşam hibrit bir nitelik arz etmeye başladı. Metropollerde etnik gettolar oluştu. Kırk katlı varoşlarda kendi kültürlerini devam ettirmek isteyen gruplarla, yerli halk arasındaki rekabet keskinleşti. Sınırların adeta büzüşerek metropollerin kalbine kadar geri çekildiği ve bu iç sınırların sosyal yarılmalar için zemin yarattığı bir ortamda göçün coğrafi sınırlarda alınan klasik fiziki tedbirlerle önlenemeyeceği (ya da yönetilemeyeceği), yeni bir teorik zemin üzerine inşa edilecek alternatif araç ve süreçlere ihtiyaç duyulduğu açıktır. Çünkü güvenlik artık yüksek sınır duvarlarının arkasından sağlanabilecek bir kavram olmaktan çıkmıştır.

Ev sahibi toplumun, göçmenler söz konusu olduğunda hissettikleri korkunun kaynağı iyi anlaşılmalıdır. Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bu korkuyu politik kazanıma çevirmek isteyen siyasi partilerin hâlihazırda yaşanan pek çok sorunu göçmenlerin varlığına bağlamaları ve bunun etrafında üretilen siyasi söylemlerin toplumsal karşılık bulması top-

lumun güvenlik odaklı düşündüğünün göstergesidir. Bireyleri etki altına alan suç, işsizlik, uyuşturucu, terör gibi korkular yabancı göç korkusuyla birleşerek bir güvensizlik spirali yaratmaktadır. Bu korku spirali ise sadece bireyleri değil bir bütün olarak toplumun varlığını ve geleceğini tehdit etmektedir. Bu korkuların beslediği sosyal fay hatları etnik ayrılıklarla, işsizlik ve ekonomik krizle birleşince derinleşmektedir. Toplumun ayakta tutmak için çok kültürlülüğü öne çıkaran “farklılıklarımız zenginliğimizdir” söylemleri ise inandırıcı olmaktan uzak ve sokaktaki gerçekliği ifade etmemektedir.

Güvenlik alanındaki bugünkü kurumsal yapı ve süreçler Soğuk Savaş’ın nispeten istikrarlı ve durağan güvenlik ortamına uygundur. Soğuk savaş dönemi güvenlik anlayışı personel sayısı uçak ve tank sayısı, bunların konuşlanma şekilleri gibi kesin ve hesap edilebilir parametrelere dayanıyordu. Bunun yanında askeri bir terminoloji olan caydırıcılığın mümkün olduğuna ve güvenlik üreten bir araç olduğuna inanılırdı. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte bu nispeten istikrarlı ve öngörülebilir güvenlik ortamı da sona ermiş oldu. Yerini çok karmaşık, belirsiz, tespiti çok güç ve birbirleriyle ilişkili tehdit ve risklerin baskın olduğu bir ortama bıraktı. Yeni güvenlik ortamını yorumlayan CIA eski direktörü James Woolsey, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasını kastederek, “Büyük bir ejderhayı öldürdük, fakat şimdi kendimizi şaşkınlık verici sayıda zehirli yılanın yaşadığı bir ormanda bulduk. Pek çok açıdan ejderhayı takip etmek daha kolaydı” değerlendirmesinde bulunmuştu (Nytimes: 1993). Bu yeni güvenlik ortamı caydırıcılığın güvenlik üreten bir kavram olmaktan çıkmasına tanıklık etti. Teknoloji, etnik ve mezhepsel fay hatları, küresel ekonominin dinamikleri bu değişimin arkasındaki temel faktörler haline geldi. Bu dinamikler daha önce hiç olmadığı kadar birbirine bağlı ve bağımlı bir dünya yarattı. Devletler bu belirsizliklerle dolu dünyada artık daha savunmasız hale geldi. Dünyanın kalanı gibi Türkiye de bu değişimden radikal bir biçimde etkilendi. Artan terörizm, organize suç, siber suçlar, düzensiz göç gibi devletin

içinden ya da dışından mı kaynaklandığı belli olmayan, artık bu ayrımın ortadan kalktığı, devlet dışı aktörlerin yarattığı risk ve tehditlerle baş başa kaldı. Bu tehdit ve risklerin doğası ve yüksek teknoloji sayesinde coğrafi sınırlar ve üzerindeki duvar, hendek ve dikenli teller anlamını yitirdi. Bu radikal değişim yüzünden, ironik bir şekilde sınırlar teröristlerin veya kaçakçıların değil sınır güvenlik birimlerinin korkularını besler hale geldi.

Bu radikal değişimlerden çıkarılacak ilk sonuç artık daha bütüncül yaklaşımlara olan ihtiyaçtır. On yıllar boyunca uluslararası ilişkiler teorilerini besleyen sınırlı reel-politik yaklaşımlar ve mekâna dayalı geleneksel güvenlik anlayışı büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiştir. Devlet merkezli ve askeri güce dayanan güvenlik anlayışı, artık sınırlı oranda bir karşılık bulmaktadır. Bugün Türkiye doğasında şiddet barındıran sınır aşan organize suç, uluslararası uyuşturucu kartelleri ve terörizm gibi tehditlerin hedefindedir. Bu tehditlerin tamamı devlet dışı aktörlerin eseridir. Bunların yanına şiddet içermeyen ama aynı şekilde devlet dışı aktörlerin rol oynadığı yasadışı göç ve salgın hastalık gibi tehditleri de eklediğimizde manzara daha da netleşmektedir. Bu tehditlerin tamamı toplumsal dayanışmayı ve istikrarı hedef alan, devletin egemen olduğu sistemin altını doğrudan bir askeri işgalden daha fazla oyan bir nitelik arz eder. Toplumsal fay hatlarının ve kılcal damarların içine gizlenmiş fırsat bulduğunda ısırip bir parça koparan azar azar ülkeyi tüketen sinsi tehditlerdir. Karşıda bir devlet yapısı ve hükümet olmadığı için caydırma imkânı da bulunmamaktadır. Bu devlet dışı aktörlerin güvenlik mimarisini oluşturan kurumların, kolluğun ve adli makamların gayretlerinden pek etkilenmedikleri yalın bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Yaşanılan her terör saldırısından sonra kompartımanlar şeklinde yapılandırılmış güvenlik mimarisini oluşturan kurumların üst yöneticilerinin bir araya gelip koordinasyon arayışlarına sık rastlanmaya başlandı. Farklı bütçe ve farklı iş görme kültürlerine odaklanmış birlerine benzemeyen ama aynı düşmana karşı (terörist, kaçakçı, uyuşturucu satıcısı, organize suç vs.)

mücadele etmeye çalışan kurumların koordinasyonu hususu tartışmalıdır. Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı risk ve tehditlerin büyüklüğü düşünüldüğünde, koordinasyon kelimesi ihtiyaç duyulan şeyi tanımlamamaktadır. Güvenlik alanında Türkiye; güvenlik anlayışı, eğitim, donanım, bütçe ve iş görme kültürü olarak homojen yapılara ihtiyaç duymaktadır. Anayasa ve diğer mevzuat, milli güvenliğin sağlanmasıyla ilgili ifadeler içermesine rağmen bu ifadeler, ilgili kurumları uyum içerisinde çalıştıracak detaylı bir stratejiye dönüşmemiştir. Yasal olarak rolü, sorumluluğu ve hesap verebilirliği önceden belirlenmiş bir mekanizma kurulamamıştır. Örneğin Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin görevleri yalnızca sekreteryaya işlerini yürütmekle sınırlandırılmıştır. MGK kararlarının koordinasyonu ve yürütülmesiyle ilgili herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Mevcut düzenlemelere göre milli güvenlik politikasının belirlenmesi ve yürütülmesi ve koordinasyonu ile ilgili tavsiye kararları alabilen MGK'nın bu görevi nasıl yapacağıyla ilgili açık bir düzenleme olmadığı gibi ne MGK Genel Sekreterliği'nde ne de başka bir yerde koordinasyon ve liderlik yapabilecek nitelikte bir kurumsal yapı oluşturulamamıştır. Bunun sonucunda kurumlar kendi politika, bütçe ve iş görme kültürlerine odaklanmakta, koordinasyon sadece sözde kalmaktadır.

Anayasa'nın 117. maddesine göre milli güvenlikten Cumhurbaşkanı sorumludur. Milli Güvenlik Kurulu'nun koordinasyon ve yürütmeye ilgili görüşleri üzerine Cumhurbaşkanlığı makamının alacağı kararların, Cumhurbaşkanı adına gerektiği gibi uygulanıp uygulanmadığının denetimi ve değerlendirmesi için Cumhurbaşkanı'nı destekleyecek nitelikte bir mekanizma bulunmamaktadır. Bunun sonucunda güvenlik mimarisini oluşturan kurumların her birinin kendi alanlarında kendi istatistiklerini oluşturarak Cumhurbaşkanı'nın denetimine (beğenisine) sundukları, ortaya çıkan sorunlarla ilgili kendi soruşturmalarını yine kendilerinin yaptıkları aslında denetimsiz bir alan ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlı askeri-politik planlama yapabilecek, gelen istihbaratı analiz ederek politika

belirleyebilecek, alınan kararların dağıtımını yaparak uygulamalarını denetleyecek güçlü bir yapıya ihtiyaç var. Böylece güvenlik alanındaki kurumların yaptıkları iş kıymetlendirilebilir ve performansları daha etkili bir biçimde ölçülebilir. Demokrasilerde kurumlar toplumun ihtiyaçlarına cevap verebildikleri ölçüde meşru kabul edilirler. Bu sebeple toplumun değişen güvenlik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kendilerini yenilemek zorundadırlar. Bu değişim ancak hesap verilebilirlik üzerine inşa edilebilir.

Bugüne kadar reform ihtiyacını sezen hükümetler tarafından güvenliği artırmak ve darbe tehlikesini azaltmak amacıyla sistem içerisinde bazı oynamalar yapılsa da amaca hizmet etmekten uzak ve kusurludur. Güvenlik yönetimi birbiriyle uyumsuz fonksiyonlarını ifa eden ve farklı bütçeleri etrafında örgütlenmiş yapısıyla geçmişten bugüne çok az değişime uğramıştır. Bu durum aslında politikaların risk ve tehditlerin doğasına göre değil, ama eldeki araçların doğasına göre belirlendiği klasik bürokratik ve kurumsal tembelliğin de açık bir göstergesidir. Türkiye hala eski araç ve metotlarla güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır. Bu güvenlik anlayışının bir yansıması olarak, bir taraftan ülkenin etrafı duvarlar, çitler ve hendeklerle çevrilirken diğer yandan şehirlerin etrafı yirmi dört saat esasına göre çalışan kontrol noktalarıyla sarılmaktadır. Çünkü düşman hep dışarda ve sızması engellenmelidir. Dolayısıyla geldiğimiz noktada Türkiye'nin güvenliğini sağlamakla görevli kurumların kapasite sorunları daha fazla personel, daha çok teçhizat ve finansal kaynak arasına sıkışıp kalmıştır.

Güvenlik alanı aynı zamanda bugünkü kurumsal yapı ve politikalar ile çözüm bekleyen sorunlar arasındaki uyumsuzluğun ortaya çıktığı bir alandır. Bu uyumsuzluğun nedenini en iyi Ulrich Beck'in (1992) "risk toplumu" kavramı açıklamaktadır. Beck'e göre; endüstri toplumu, kendisini üretime ve refaha adanmış bir yokluklar toplumdur. Temel olarak, üretilen malların dağıtımını esasına göre örgütlenmiştir. Risk toplumu ise tam tersine artık yoklukla tanımlanmayan fakat risklerle tanımlanan bir toplumdur. Risk toplumu; ekolojiye zararlı toksik maddelerin, zehirli materyallerin ve

uygulamaların üretimi dağıtımı ve yönetimi etrafında örgütlenmiştir. Risk ve refah birbirinden elbette tamamen ayrı kavramlar değildir ancak klasik endüstri toplumlarında zenginlik üretme eğilimi ve mantığı risklerin üretimini domine ederken risk toplumlarında durum tam tersidir. Yaşadığımız çağ ve risk toplumu bir “yan etkiler çağıdır”. Beck’e göre; endüstri toplumu, feodal toplumların ilk baştaki modernizasyonunun ürettiği bir sonuçken, risk toplumu endüstri toplumunu doğuran ikinci bir modernizasyon dalgasının bir sonucudur. Risk toplumu olarak adlandırmasının nedeni; modern toplumun, sosyal, politik, ekonomik ve bireysel riskler karşısında, artan bir şekilde, bunları izleme ve koruma amacıyla yapılandırılmış endüstri toplumu kurumlarından kaçış eğiliminin geliştiği yeni bir evreye girmesidir. Beck’e göre modern kurumların risk toplumlarının karşı karşıya kaldığı sorunları endüstri toplumunun kendilerine sağladığı hayal gücüyle ve kurumsal standartlarıyla çözmesi neredeyse imkânsızdır. İmkânsızdır çünkü risk ve tehditler inanılmaz derecede artmış, doğaları değişmiş ve daha da önemlisi artık teritoryal olmaktan çıkmıştır.

Bugünün karmaşık ve belirsiz güvenlik ortamı, güvenlik mimarisinin nasıl organize edileceğine dair çok daha derin bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Başarı için ulusal güvenliğe ve sınır güvenliğine dair çok daha entegre ve stratejik bir yaklaşıma, daha derin bir değerlendirmeye acil olarak ihtiyaç vardır.

Statükoyu değiştirmek her zaman zor olmuştur. Onun yerine geleneksel olarak sorunu bileşenlerine ayırmak ve yeni bürokrasiler yaratma yolu tercih edilmiştir. Bu tercih, süreç içerisinde koordinasyon sorununu daha da kronik hale getirmiştir. Bugünün karmaşık ve birbirine sıkı sıkıya bağlı toplumsal risk ve tehditleri; terör, uyuşturucu, organize suç ve düzensiz göç birbirinden ayrılamaz. Bu gerçeğe rağmen yukardaki tutumun nedeni kısmen sorunu anlaşılabilir kılmak ve basit çözümler üretmek ihtiyacından kaynaklanıyor olabilir. Fakat bu eğilim gerçek resmi bir bütün olarak görme ve anlama fırsatını da kaçırmamıza neden olmaktadır. Bu

değişimin nasıl yönetileceği kavram olarak güvenliğin geçirdiği evrelerle de yakından ilgilidir.

3. GÜVENLİK KAVRAMINDAKİ DEĞİŞİM: YENİ VE GELENEKSEL ANLAYIŞIN TEORİK TEMELLERİ

Geleneksel güvenlik anlayışı realist paradigmaya dayanan bir anlayıştır. Bu alandaki önemli eserlerden ikisi Hans Morgenthau'nun (1948) Uluslararası Politika (Politics among Nation) ve Kenneth Waltz'ın (1979) Uluslararası İlişkiler Teorisi'dir. Bu iki çalışma realizmin iki ana kolunu oluşturur; bir yanda Morgenthau'nun topraklarını genişletmek isteyen devletlere vurgu yapan Klasik Realizmi (Glasser 2013: 15) diğer yanda Waltz'ın devletlerin tutum ve davranışlarını anlayabilmek için sistemin yapısal dinamiklerine vurgu yapan Neo-Realizmi. Realist paradigmaya göre; devletler topraklarındaki egemenliği sağlamanın peşindedir ve anarşik uluslararası sistem (üst otoritenin olmama durumu) devletleri silahlanmaya ve savaşa teşvik eder. En geniş anlamıyla realizm uluslararası ilişkilerdeki güç ve güç siyasetini açıklamaya çalışan teoridir. “Realistler devletleri uluslararası ilişkilerdeki en temel aktörler olarak görme eğilimindedirler” (Glasser 2013: 14). Realistlerin bu makalenin tartışma konusunu ilgilendiren en temel ortak noktaları iç ve dış arasındaki net ayırımlarıdır. “İç” egemen devletin politik sınırlarıyla tanımlanırken, sınırları devlete teritoryasını (devletin fiziksel mekânı) kontrol etme imkânı verir. Dışarda ise sert ve acımasız bir anarşi vardır ve hayatta kalma bütün devletlerin ilk amacıdır. Dolayısıyla “güvenlik açmazı” uluslararası hayatın en temel ve kaçınılmaz özelliği olarak ortaya çıkar (Jervis, 1981). Çok kutuplu bir dünyada devletler çoğunlukla güvenliklerini ittifaklar ve güç dengeleme operasyonlarıyla sağlamaya çalışırlar. Bu nedenle realistler için egemenlik uluslararası sistemde anahtar kavramdır. Devlet güvenliğin referansı olmalıdır ve güvenlik yalnızca askeri güçle sağlanabilir. Walt'ın (1991) geleneksel yaklaşımı da realist paradigmaya dayanmaktadır. Devlet merkezli ve tehditleri askeri

alanla sınırlayan bir nitelik arz eder. Walt, güvenliği barış ve çatışmanın bir caydırıcılık aracı olan askeri araçla önlenmesiyle eşitler. Walt' a göre Güvenlik Bilimleri “tehditlerin çözümlenmesi, askeri araçların kullanımı ve kontrolü olarak tanımlanabilir. Güç kullanımının muhtemel koşullarını inceler” (1991: 212).

Realist yaklaşım daha sonraları neo-liberal ve liberal kurumsalcılık tarafından eleştirilse de onlar da realist felsefenin birçok yaklaşımını (devlet esaslı olma, anarşi) kabul etmişlerdir, fakat vardıkları sonuçları reddetmişlerdir. Özellikle liberal kurumsalcılar, kurumsal entegrasyon ve çok taraflılık (multilateralism) vasıtasıyla gerçekleştirilecek potansiyel işbirliğine dikkat çekmişlerdir. Morgan (2013: 34) bununla ilgili olarak “ulusal çıkarlar, egemenlik ve otonominin üzerindedir” der. Karmaşık bağımlılığın ortaya çıkışına vurgu yaparak uluslararası sistemin ekonomik ve politik boyutlarına dikkat çekerler. Hala devletleri en önemli aktör olarak görürken devlet dışı aktörleri, uluslararası rejim ve büyük özel ekonomik yapılara da vurgu yaparlar (2013: 30). Aslında bu bir anlamda realizmin askeri güç ve güç siyaseti yaklaşımından sapmayı işaret eder.

Bu tartışmalar akademik dünyada güvenliğe dair geleneksel yaklaşımlara ve onun realist varsayımlarıyla ilgili ciddi tartışmalara neden olurken, giderek daha fazla güvenliğin askeri olmayan boyutlarına da vurgu yapılmaya başlanılmıştır. Fakat az önce vurgulandığı gibi devleti merkeze koyma anlayışı değişmemiştir. Örneğin önde gelen bir liberal olan Robert Keohane (1993: 272), “liberal kurumsalcılığın” realizmden birçok şey ödünç aldığını söylemiştir. Bu “neo-neo tartışmaları”nın ortaya çıkışı aynı zamanda bir tatminsizliğe üçüncü bir yol olan “eleştirel güvenlik çalışmalarının” ortaya çıkışına neden olmuştur (Krause, K., & Williams, M. 1996).

Eleştirel güvenlik çalışmaları ise post-Marksizm'den feminizme, barış çalışmalarından post-modernizme uzanan geniş bir kamptır ve bunların hiç birisi tek başına onu tarif etmez. Kavramsal olarak farklı olmalarına

rağmen, ortak noktaları realizmin ve liberal kurumsalcılığın temel varsayımlarını reddetmektedir. Birincisi, uluslararası ilişkilerde tanımlayıcı unsur olarak anarşiyi reddederler. İkincisi, devleti değil toplumsal grupları ve bireyi güvenliğin referansı olarak alırlar. Üçüncü olarak, güvenliğin askeri olamayan boyutlarına ve devlet dışı aktörlerin rolüne vurgu yaparlar (Glasser; 2013).

3.1. GÜVENLİĞİN GENİŞLEMESİ: YENİ TEHDİTLER VE DEĞİŞEN DOĞALARI

1980'lerden bu yana, özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra uluslararası ilişkiler alanında giderek artan bir şekilde daha geniş bir güvenlik anlayışı ihtiyacı vurgulanmaya başlandı (Buzan 1991, Weaver ve arkadaşları 1993, Garnett 1996, Buzan ve arkadaşları 1998, Gardner 2005). Soğuk Savaş'ın baskılamasından kurtulduktan sonra küreselleşmenin dinamiklerini iyi kullanan belirsiz ve yaygın risk ve tehditler ortaya çıktı, var olanlar dönüştü. Renksiz, kokusuz ve tek bir merkeze bağlı olmayan, son derece hareketli ve adeta sürekli değişen örümcek ağı modeliyle çalışmaya başladılar. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki devrim niteliğindeki ilerlemeleri iyi kullanmaya başladılar. Sonuç olarak bu baskı ve gelişmeler güvenlik kavramını değişime zorladı.

Yeni bir güvenlik kavramı geliştirme eğilimi bir dizi yeni konuyu gündeme getirdi. Bunların en fazla tartışılanları: terörizm, organize suç, göç, çevre felaketleri oldu ki hepsi de ciddi istikrarsızlıklar yaratan konulardı. Chalk (2000) uluslararası istikrarsızlık yaratan şu yedi konuyu tespit eder: İç savaş ve çatışmalar, terörizm, eroin ve kokain ticareti, korsanlık, sınır aşan bulaşıcı hastalıklar, çevresel felaketler ve düzensiz göç. Birçok bilim adamı soğuk savaşın bir dayatması olan askeri işgale karşı bölgesel savunma olarak tanımlanan dar güvenlik tanımına itiraz etmişlerdir. Güvenliğin askeri alana hapsedilmesini eleştirmişlerdir. Bu bilim adamlarına göre “güvenlik analizlerinin devletlerin teritoryal bütünlüğüne karşı geleneksel askeri tehditlerle

sınırlandırılması yanıltıcıdır” (Garnett 1996: 14) ve her ne kadar bu tehditler tamamen ortadan kalkmamış olsa da diğer askeri olmayan tehdit kaynakları çok daha baskın hale gelmiştir (Vaughan-Williams, 2009).

Bu husustaki en önemli girişimlerden bir tanesi Barry Buzan ve arkadaşlarına aittir. Güvenliği beş ana başlığa ayırmışlardır: askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel (Buzan, 1991). Genel olarak askeri güvenlik, devletlerin saldırı ve savunma kapasiteleriyle ilgilidir ve diğer devletlerin niyetleriyle ilgili algılarını da içerir. Politik güvenlik, devletlerin kurumsal istikrarı, hükümet sistemi ve ona meşruiyet sağlayan ideolojiyle ilgilidir. Ekonomik güvenlik, kaynaklara, finansmana ve pazara ulaşabilmeyi ve böylelikle devletin gücünü ve refahını devam ettirebilmeyi ifade eder. Toplumsal güvenlik ise dil, kültür, din, ulusal kimlik ve geleneklerin sürdürülebilmesidir. Çevresel güvenlik ise insanlığın bağımlı olduğu çevresel destek sisteminin hem yerelde hem bütün dünyada sürdürülmesidir. Buzan’ın bu çalışması Weaver (1993) ve arkadaşları tarafından yeniden ele alınmış devlet güvenliğinin beş sektörde ihlali olarak değil fakat devlet ve toplumsal güvenlik ikilemi (dualitesi) olarak yeniden kavramsallaştırılmıştır. Yani egemenlik üzerinde yükselen devlet güvenliği kimlik üzerinde yükselen toplumsal güvenlikle birleştirilmiştir. Bu konuda Klare ve Thomas (1994: 3); “güvenlik konsepti coğrafi sınırların öneminin azalması nedeniyle genişlemek zorundadır” der. Devletin artık çevresel felaketler ve finansal krizler gibi küresel tehditler karşısında aciz ve yetersiz kaldığını ileri sürerler. Onlara göre küresel sorunlar küresel çözümler gerektirir. Benzer olarak Ayoob (1997:30) ulusal güvenliğin bir devlet inşa süreci olduğunu kontrol ve zorlayıcı güç gibi donanımların yanında meşruiyet ve entegrasyon gibi donanımları da barındırması gerektiğini savunur. Öte yandan bu tartışmalar beraberinde kimin güvenliğinin öncelikle sağlanacağı konusunu da beraber getirmiştir ki bu da “güvenliğin derinleşmesi” olarak adlandırılır.

3.2. GÜVENLİĞİN DERİNLEŞMESİ: KİMİN GÜVENLİĞİ?

Güvenlik çalışmalarının askeri olmayan risk ve tehditleri de içermesi gerektiğine dair tartışmalara ek olarak geleneksel anlayış devlet merkezli yaklaşımı nedeniyle de yoğun eleştirilere neden olmuştur. Devleti merkeze alma daha önce belirtildiği gibi realizmin en temel unsurlarından biriydi. Bu hususta Mearsheimer (2005: 139, 140) devletlerin hala dünya sahnesindeki en önemli aktörler olduğunu ve öngörülebilir gelecekte de böyle olmaya devam edeceğini savunur. Bu devlet merkezli yaklaşıma itiraz, genelde insanların ihmal edildiği tezine dayanır. Munster (2005: 2), devlete tanınan bu imtiyazın bireysel, devlet altı gruplar ya da bir bütün olarak insani seviyedeki güvenlik sorunlarını çözmekte yetersiz kalmasına neden olduğunu ileri sürer.

Jones (1996: 209) bu hususta “Güvenliğin referansı devlet haricinde başka bir şey olduğunda bu referanslara karşı var olan tehditlerin askeri güçten kaynaklanan tehditlerden daha fazla olduğu görülecektir. Bu da güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesinin aslında birbirinden ayrılamaz süreçler olduğu anlamına gelir” der. Brown (1998: 1,17), devlet merkezli bir gözle bakmanın ulus devletlerin içinde ve dışında meydana gelen ve dünya siyaseti ile toplumlar için büyük tehlikeler yaratan birçok önemli olayı izahta yetersiz kaldığını ileri sürer. Daha da çarpıcı olanı; ulus devletlerin bugün karşı karşıya kaldığımız tehditlerle kendi ulusal kanun ve kurumlarıyla giderek daha yetersiz kaldığını dünyadaki kaosa kapalı egemen alanlara dayalı düzenin giderek daha fazla güvenilmez olduğunu ileri sürer (Brown, 1998: 4). Bu ifadenin delili bugün en çarpıcı şekilde yaşadığımız finansal sistemin dinamikleri, terör gerçekliği ve onların sınır ötesi boyutlarıdır. Her türlü yeni teknoloji kullanılmasına rağmen ulusal kurumların tek taraflı uygulamaları, terörün sınır aşan kimliği nedeniyle etkisiz kalmaktadır. Sonuç olarak güvenlik bilimleri açısından devletin tek merkez olmaktan çıkarılması bugün karşı karşıya bulunduğumuz risk ve tehditler karşısında daha etkili ve sağlıklı çözümler üretmenin ilk koşulu haline gelmiştir.

4. TOPLUMSAL GÜVENLİK KAVRAMI

Yeni güvenlik ortamında güvenliğin odağı, devletin teritoryal güvenliğinden daha derin ve geniş bir anlayışa doğru değişmiştir. Bugünün çok boyutlu güvenlik ortamının getirdiği sorunların çözümünde yalnızca askeri araçların kullanılması tesirsiz ve sonuçsuz kalmaktadır. Bu nedenle çok boyutlu yeni güvenlik ortamında yeni araç ve stratejilere ihtiyaç vardır. Güvenlik alanını yeniden organize edecek, eski kurumları dönüştürecek ve yenilerini oluşturacak hareket noktası olarak temel bir prensibe ihtiyaç var. İşte toplumsal güvenlik kavramının ortaya çıkışı, yukarıda açıklanmaya çalışılan Soğuk Savaş sonrası değişen dinamiklerle aynı zaman dilimine rastlar. Kavram ilk defa Barry Buzan'ın (1991) Halk, Devletler ve Korku (People, States and Fear) kitabında kullanılmıştır. O tarihte toplumsal güvenlik, güvenlik kavramına beş boyutlu yaklaşımının bir parçası olarak devlet güvenliğini tehdit eden beş sektörden (askeri, politik, ekonomik, çevresel, toplumsal) birisiydi. Yani Buzan'ın buradaki yaklaşımı devlet güvenliğinin sektörel olarak ele alınmasıydı. Devlet güvenliğini tehdit eden beş ayrı sektörü inceliyordu. Dolayısıyla toplumsal sektör, devlet güvenliğinin tehlikeye sokulma ihtimali olan sektörlerden yalnızca biriydi. Hâlbuki 1993 yılında Ole Weaver; Kimlik, Göç ve Avrupa için yeni Güvenlik Gündemi (Identity, Migration, and the New Security Agenda in Europe) adlı eserinde, Buzan'ın beş boyutlu (sektörlü) yaklaşımının artık geçerliliğini yitirdiğini ileri sürmüştü ve Buzan'ın teorisini yeniden kavramsallaştırmıştır. Devlet güvenliğine beş sektörlü yaklaşım yerine devlet ve toplumsal güvenlik ikilemini önermiştir. Toplumsal güvenlik burada devlet güvenliğinin tehdit edildiği sektörlerden biri olarak varlığını devam ettirirken aynı zamanda müstakil olarak güvenliğin referansı haline gelmektedir. Bu nedenle devlet hala askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörlerde referans olma vasfını sürdürürken, toplum aynı zamanda toplumsal sektörün referansı haline gelmiştir.

Weaver ve arkadaşları (1993) ulus ve devletin dünya üzerinde çoğunlukla aynı anlama gelmediğini ve yeni güvenlik ortamında “ulusal güvenlik” anlayışının bir kavramsal çerçeve olarak büyük ölçüde geçerliliğini yitirdiğini tartışmışlardır. Buna göre, devletin ve toplumun eşanlı olduğu varsayımı ulusal güvenlik kavramını sakatlayan anahtar faktördür. Yeni bir terim olarak toplumsal güvenliği devlet merkezli ulusal güvenliğin yerine önererek ulusal, etnik veya dini toplulukların nezdinde ortaya çıkan güvensizliklere vurgu yapmışlardır. Weaver ve arkadaşları (1993: 23) toplumsal güvenliği şöyle tanımlar:

“Çağdaş uluslararası sistem içerisinde, toplumsal güvenlik bir toplumun ana karakterini değiştiren koşullar ve muhtemel ya da gerçek tehditler karşısında sürdürmesiyle ilgilidir. Daha net olarak, ulusal kimlik ve gelenek, din ve birlikte yaşam, dil ve kültürün geleneksel formlarının değişim için kabul edilebilir koşullar içerisinde sürdürülebilmesidir. Toplumsal güvenlik toplumun kimliğine karşı bir tehdit algıladığı durumlarla ilgilidir.”

Yani toplumsal güvenlik, toplumsal kimliğin algılanan bir tehdiye karşı savunulmasıdır. Toplumsal sektörde anahtar kavram kimliktir. Bir topluluk bir gelişmeyi veya bir durumu, kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak algılayorsa toplumsal güvensizlik oluşmuş demektir. Toplumsal güvenlik kavramı ayrıca “kimlik güvenliği” olarak da anlaşılabilir (Buzan, Weaver, Vilde, 1998). Toplumsal güvenlik, sosyal güvenlikle karıştırılmamalıdır. Sosyal güvenlik bireylerin ekonomik anlamda güvenliğiyle ilgiliyken, toplumsal güvenlik kolektif yapıların kimlikleriyle ilgilidir. Yani hala “biz” olarak kalıp kalamamakla ilgilidir.

Bu açıklama gösteriyor ki, devleti merkeze koyan teritoryal güvenlikten topluma doğru radikal bir değişim söz konusudur. “Eski ulusal güvenlik anlayışının en belirgin özelliği, merkezine politik ve kurumsal olarak devleti koyması ve yine buna bağlı olarak askeri ve politik sektörleri öncelemesidir” (Buzan, Weaver, Vilde, 1998: 119). Bilgin’e göre (2003:

210); ulusal güvenlik anlayışındaki çelişki ya da “devlet ve toplumun güvenlik ihtiyaçları ve çıkarları arasındaki gerilim, devleti, toplumu ve ulusu bir ve aynı varsayarak” giderilmiştir. Fakat etnik ayrılıkçılık, Yugoslavya’daki etnik temizlik ve Avrupa Birliği’nin yayılmasına karşı yerel düzeydeki direnç gibi gelişmeler toplum ile devletin güvenlik ihtiyaçlarının her zaman çakışmadığını göstermiştir (Bilgin: 2003:210). Şurası açık ki; yukarıda sayılan türden risk ve tehditler geleneksel ulusal güvenlik anlayışı için sürpriz olmuştur.

Geleneksel olarak ulusal sınırları, teritoryayı ve devlet kurumlarını korumak üzere ortaya konulan ulusal güvenlik anlayışı halkın güvenliğini sağlamakta yetersiz kalmaktadır (İnsan Hakları Komisyonu: 2003: 3). Hâlbuki her devlet bir toplum üzerinde yükselir. Tarih boyunca devleti olmayan toplumlar olmuştur ve varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Fakat milleti olmayan devlet var olmamıştır. İşte toplumsal güvenlik tam da bu nedenle önemlidir. Dolayısıyla toplumsal güvenlik bir toplumun kendi kendini yeniden üretebilmesi, hükümet biçiminden ve ulusal sınırlardan bağımsız olarak yaşamlarını organize edebilmelerine imkân verir. Toplumsal güvenlik hayatın sadece fiziksel boyutlarıyla yani vücut bütünlüğü, barınma, gıda, geçim gibi yönleriyle değil aynı zamanda güven, aidiyet, sadakat gibi moral değerlerle de yakından ilgilidir. Bir başka deyişle toplumsal güvenlik sadece insan kaynaklı ya da doğal felaketlerle değil, kültürel ve moral değerle de ilgilidir.

Güvenliğin bu yeniden kavramsallaştırılmasının temelinde yine hayatta kalma (survival) vardır. Fakat bu defa devletin değil toplumun hayatta kalması ön plandadır. Toplumsal güvenlik/güvensizlik bir topluluk herhangi bir gelişmeyi, kendi grup yaşamını tehdit ettiğinde ortaya çıkar. Buradaki mantık şudur: Eğer toplum kimliğini kaybederse toplum olarak var olmaya devam edemez. Bu nedenle toplumsal güvenlik “kimlik güvenliği” olarak da adlandırılır (Buzan, Weaver, Vilde 1998: 119). Bazı yazarlar toplumsal güvenliği ulus devlet seviyesinde ele alır (ETTIS, 2012:

8, 10). Bu durum bir bakıma çağdaş toplumlar arasındaki geçişkenliği ve kesişme noktalarını görmezden gelen devlet merkezli güvenlik anlayışının bir yansımasıdır. Güvenlikle ilgili konuları bu geçişkenlikle birlikte değerlendirdiğimizde toplumsal güvenlik, devlet güvenliğini tamamlayan ve güçlendiren bir nitelik kazanır. Buradaki toplumsal güvenlikteki toplum kelimesi sadece ulusu değil aynı zamanda ulus-altı bazı toplulukları da kapsamaktadır ve bu topluluklar sınırın öteki tarafına da uzanıyor olabilir.

4.1.TOPLUMSAL GÜVENLİKTE TOPLUM NEDİR?

Toplum, Giddens (1985: 164 [Weaver 1993: 21 içinde]) tarafından “ortak bir kimlik etrafında toplanmış kurumlar topluluğu” olarak tarif edilir. Buzan, Weaver, Vilde (1998: 119) göre de toplum “kendilerini bir toplumun üyesi olarak tanımlayan bireylerden ve benlik duygusu olan topluluklardan oluşur ve kimlikle ilgilidir.” Weaver ve arkadaşlarına (1993) göre ise toplumlar diğer sosyal gruplardan daha yüksek dereceli sosyal durağanlık, değer ve geniş anlamıyla kurumlar içerir. Buzan, Weaver, Vilde (1998: 120) kendilerinin kullandıkları anlamıyla toplumun (society) belirsiz olan “devlet topluluğundan” (state population) ve ulus’tan (nation) farklı olduğunu Sudan örneğini vererek açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre “Sudanlılar Sudan devletinin kuşattığı topluluktur fakat [aynı zamanda] birçok toplumsal üniteden (Arap ve siyah Afrikalı gibi) oluşur”. Toplumsal (societal) terimini, tanımlanmış olan topluluklar için kullandıklarını söylemektedirler. Weaver ve arkadaşlarına göre toplum sadece bireylerin fiziksel olarak bir araya gelmeleri değildir aynı zamanda onların “anlam- lı varlığı”dır (1993: 20). Bu açıklama “bir toplum mutlaka yeterli oranda entegrasyon, dayanışma ve ayırt edici üyelik statüsü içeren toplumsal topluluktan (societal community) oluşur” diyen Parson’ u (1969: 19) da desteklemektedir. Bütün bu tanımlardan sonra “toplum (society), belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan ve ortak gelenek, hukuk ve organizasyonları paylaşan insan topluluğudur” (Buzan, Weaver, Vilde 1998: 119). Dolayı-

sıyla “toplumsal güvenlik geniş, kendi kendini üretebilen ve deneysel olarak zamana ve mekâna göre değişen kimlik gruplarıyla ilgilidir” (Buzan, Weaver, Vilde 1998: 119).

4.2. TOPLUMSAL GÜVENLİK KAVRAMINDA REFERANS

Ole Weaver ve Barry Buzan (Weaver ve arkadaşları 1993, Buzan ve arkadaşları: 1998) toplumu güvenliğin referansı olarak teklif ederken bu yeni yaklaşımın sonuçlarını tartışmaya çalışmışlardır. Toplumu güvenliğin referansı olarak önermek geleneksel güvenlik konseptinin odağı olan devletten ayrılmayı işaret eder. Daha da önemlisi toplumun yeni referans olarak öne sürülmesi güvenlik üreten yeni bir aktörün de sahnede yerini alması demektir. Bir başka ifadeyle toplum öncelikle güvenliği sağlanacak pasif bir obje değil aynı zamanda güvenlik üreten aktif bir aktördür. Bu değerlendirme Weaver’ın (1993: 23) toplumu devletten bağımsız varlığını sürdürebilen bir unsur olarak tanımlamasıyla da uyumludur. Bu tanımla açıkça şunu göstermektedir ki; toplum, güvenliği devlet tarafından sağlanacak pasif bir obje değil, bir dizi devlet kurumlarıyla birlikte aktif bir şekilde güvenlik sağlayan bir konuma yükselmiştir. Türkiye’nin 15 Temmuz tecrübesi de bunu kanıtlamaktadır.

Weaver ve arkadaşları (1993: 42) “toplum kendi ‘biz’ kimliğini tehlikeye atan herhangi bir gelişmeyi tehdit olarak algılar” der. Dolayısıyla toplumsal güvenlik “biz” algısıyla ilgili olduğundan zamana ve mekâna göre değişebilir. Kendisini bir etnik mensubiyete göre tanımlayan bir kimse, zamana ve mekâna bağlı olarak kendisini vatandaşlık temelinde ya da dini bir grubun üyesi olarak da tanımlayabilir. Tarihsel olarak bu tanımlama aile, soy sop, kabile ve dini grupla sınırlıydı. Bugün dinsel tanımla varlığını güçlü şekilde devam ettirmektedir. Günümüzde “toplumsal sektördeki en önemli referanslar kabile, soy, ulus, ulus benzeri etnik yapılar ve azınlıklar, medeniyetler, dinler ve ırk” (Buzan ve arkadaşları 1998:23) olarak ortaya çıkmaktadır.

“Toplumsal kimlik, bir topluluğun kendi kendini nasıl algıladığıyla ve bireylerin kendilerini o topluluğun üyeleri olarak tanımlamasıyla ilgilidir; bu kimlikler sıklıkla birbirinin içine geçmiş olsa da birbirinden ayrıdır, özellikle de devletle ilgili politik organizasyonlardan” (Buzan ve arkadaşları 1998:119). Yukarıda toplumsal güvenliğin zaman ve mekâna göre farklılık gösteren, kendi kendine yeten kimlik gruplarıyla ilgili olduğunu söylemiştik. İşte “Bu gruplar Avrupa’da esas olarak ulusalken, başka bölgelerde dini ve etnik gruplar olarak kendini göstermektedir” (Buzan ve arkadaşları 1998:119). Dolayısıyla bu kavram aynı zamanda “kimlik güvenliği” (Buzan ve arkadaşları 1998: 120) olarak da tanımlanır. Tam burada “grupların güvenliğiyle toplumsal güvenlik arasındaki fark nedir” sorusu akla gelmektedir ki Weaver ve arkadaşları (1993: 20) çalışmalarında, toplumsal güvenliğin her iki durumla da ilgili olduğunu ama daha çok toplumun bütününe hedeflediğini söylemektedir. Küçük grupların güvenliği ve bireysel güvenlik önemlidir zira bireylere ve küçük gruplara yönelik tehditlerin daha büyük ve güçlü reaksiyonlara neden olabileceğini ve bunun da diğer grupları ve en geniş anlamıyla toplumun bütününe ve hatta uluslararası sistemdeki diğer toplum ve devletleri etkileyeceğini ileri sürmektedirler. Dolayısıyla daha aşağı seviyedeki katmanlardaki güvenlikle de ilgilenmemiz gerektiğini savunmaktadırlar.

4.3. TOPLUMSAL GÜVENLİĞE KARŞI TEHDİTLER

Biz hissiyatını ya da kimliğini tehlikeye atan herhangi bir gelişme toplumun tehdit altında hissetmesine neden olabilir. Bu tehditler zaman ve mekâna göre değişiklik arz etse de Buzan ve arkadaşları (1998: 121) bu tehditleri esas olarak üç başlık altında toplamaktadırlar: Göç, yatay rekabet ve dikey rekabet.

Göçün tehdit olarak algılanması bir toplumun diğerleri tarafından istila edilmesi nedeniyle ortaya çıkan hızlı değişimin sonucunda kendini

gösterir. Devlet içi çatışmalar ve ekonomik anlamda yaşam kalitesi arasındaki büyük fark göçün temel motivasyonlarıdır. Bu istilanın sonucunda ev sahibi toplum kimliğini tehdit altında hisseder çünkü “eskiden olduğu gibi olamayacaktır” (Buzan ve arkadaşları 1998: 121). Değişen toplumsal yapı birçok politik tartışmanın konusu olan kimlikle ilgili kaygılar yaratacaktır. Bu kaygının derecesi toplumun uyum kapasitesiyle yakından ilgilidir.

Yatay rekabet baskın kültür ve dile dair etkilerle ilgilidir. Bununla ilgili dünyada birçok örnek vardır: İngilizce kelimelerden moda, fast food’dan diğer batılı pratiklere kadar. Bu pratikler toplumsal yaşam biçimini değiştirdiği için ortak kimliğe karşı bir tehdit olarak algılanır. “Ekonomik ve teknolojik gelişmeler bu tehditlerin taşıyıcısı ve yarışılan kimliğin destekleyicisi olabilir” (Weaver ve arkadaşları 1993: 44). Toplumlar içgüdüsel olarak bu değişim baskısına direnirler fakat kimliğin dinamik karakteri bazı değişikliklere uyum sağlamaları sonucunu doğurur.

Dikey rekabet Avrupa Birliği gibi bütünleşme projeleri veya ayrılıkçı hareketlerin sonucunda ortaya çıkar. Toplum daha geniş ya da dar kimliklerin dayatılması sonucunda kendisini tehdit altında hisseder. “Birbirini reddeden kimlikler söz konusu olduğunda rekabet halindeki kimliklerden tehdit doğar; bir kişi aynı zamanda hem Müslüman hem de Hristiyan ya da hem Türk hem de Yunan olamaz” (Weaver arkadaşları 1993: 44). Bu bütün sosyal kimliklerin rekabetçi olduğu anlamına gelmez. Bir kimse hem Avrupalı hem İngiliz hem de Britanyalı ya da hepsi birden olabilir.

Türkiye için toplumsal güvenlik çoğunlukla ulus ve etnik gruplarla; ve mezhep konularına dair dikey rekabetle ilgilidir. Özellikle Suriyeli sığınmacılar ile ilgili yürütülen süreçten olumsuz etkilendiğini düşünen toplumsal aktörlerin bir kısmının, Suriyelilere sağlanan yardımları gerekçe göstererek bir yandan rekabet duygusu içinde tepkiler geliştirmesine; diğer yandan farklı etnik ya da dini kimliklerin kendilerini tehdit ettiklerini düşünenlerin çeşitli faaliyetlerine tanıklık ettik. Uzun yıllardır devam eden

ve güçlü ayrılıkçı unsurlar içeren PKK terörünün de toplumsal uyum ve dayanışmayı belli bir dereceye kadar zedelediğini kabul etmek zorundayız. Bu durum ayrıca Ortadoğu'daki tarihsel koşulların bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Ortadoğu "birbirine benzeyen ama ulusal sınırlara sığmayan milletlerin gruplaştığı [...] devletsiz azınlıkların, İslam ve Araplık gibi güçlü kimliklerin güvenlik konularında önemli roller oynadığı bir coğrafyadır" (Buzan ve arkadaşları 1998: 132). Son dönemde Suriye ve Yemen'de örneklerini yaşadığımız gibi Sünni-Şii dikey rekabetinin en önemli faktör olduğu bir coğrafyadır. Her iki mezhep de kitleleri harekete geçirmek için kullanışlı bir araç ve dolayısıyla tehdit olarak görülebilir. Buzan ve arkadaşları (1998: 133) Ortadoğu'yu şöyle tanımlıyor:

"İslam ve Araplığın birleştirici gücüne dair baskın söylemlere rağmen, bölge Avrupa'dan daha az entegre, daha çok çatışmacıdır ve daha fazla güçler dengesine dayanan bir sistem vardır. Bölgede Batı'nın organize ettiğine inanılan dış tehdit algısı, böl ve yönet, kültürel ve ekonomik emperyalizm Bosna ve Körfez'de olduğu gibi Müslümanlara yönelik ayrımcılık algısı yaygındır."

Elbette Buzan ve arkadaşlarının bu noktadaki bakış açıları Ortadoğu'da akraba toplumlar arasında bugün yaşanan düşmanlık ve sınır problemlerinin Osmanlı'dan sonra batılı işgalciler eliyle yaratılan suni teritoryal sınırlara dayandığı ve çatışmaları besleyen bir rol oynadığı gerçeğini değiştirmemektedir.

Buzan (1998) devletin toprak bütünlüğünün, bağımsızlık arayan ya da bir diğer devletle birleşmek isteyen ayrılıkçı hareketlerce tehdit edilebileceğini ileri sürmektedir. Bunun sonucunda çok etnik yapıları devletlerin diğerlerine nazaran toplumsal çatışmalara daha yatkın olduğu söylenebilir. Bu tespit Mary Kaldor'un (1999) savaşların değişen doğasına dair tespitleriyle de uyumludur.

Kaldor, eski savaşların toprak ve egemenlik için ve genellikle devletlerarasında yapılırken, yeni savaşların ise genellikle bölünme veya bütün-

leşme ya da toplumun homojenleşmesi veya çeşitliliği ile ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Kaldor'a göre; "yeni savaşların politik amacı görünüşe göre ulus, etnik köken ve din gibi geleneksel kimlikleri güçlendirmek iddiasıdır" (1999: 69). Yeni savaşları ideolojik değil kimlik çatışmaları olarak sınıflandırmaktadır. "Eski savaşlar jeopolitik çıkarlar ve ideoloji (sosyalizm, demokrasi) adına yapılırken, bugünün savaşları etnik ve dini kimlikler adına yapılmaktadır" (Kaldor, 2013: 4).

4.4. TEHDİTLER KARŞISINDA TOPLUMSAL TUTUM

Daha önce arz edildiği gibi tehditlerin doğası geleneksel güvenlik anlayışının öngördüklerinden farklıdır. Devlet ya da devlet dışı aktörler toplumsal güvenliğe karşı tehdit oluşturabilir ve bu nedenle tehditler her zaman dış kaynaklı olmayabilir. Devletin kendisi dahi, ulusal güvenlik adına yürüttüğü politikaların sonucunda, toplumsal güvenliği tehdit edebilir. Başka bir ifadeyle, eğer devlet toplumla arasındaki ilişkiyi iyi ayarlayamazsa karşı karşıya gelme ve çatışma muhtemel hale gelir.

Toplum bir gelişmeyi kimliğine tehdit olarak algıladığında ya pasif ve kültürel ya da aktif ve zor kullanarak cevap verir. Her iki yol da savunulan kimliği güçlendirir ve derinleştirir, en sonunda etnik bir baskılamaya ya da iç savaşa neden olabilir. Bu sürecin iki tane aktörü vardır: ulus benzeri etnik kimlikler ve dinsel kimlikler. Her ikisi de bugün Ortadoğu'da sıkça görüldüğü gibi bir toplum içerisinde şiddetli çatışmalara neden olabilecek potansiyele sahiptir. Weaver (1993: 191) "tehdit altındaki toplumun ilk tepkisi toplumsal kimliğini güçlendirmektir. Bu, kültürel araçlar kullanılarak toplumsal dayanışmayı güçlendirmek ve diğerlerinden ayırıştırmak ve nihayetinde etkili bir şekilde kendi kendini üretmeyi sağlamak şeklinde gerçekleşir" der. Toplum bu nedenle baskın olan rakibe/düşmana karşı kendi kültürüne, sembol ve inançlarına daha sıkı sarılarak kendisini savunur. Yani azınlığın içsel kimliğini güçlendirmeyi amaçlayan bir tür kültürel milliyetçilik yaratılır. Dil, kültür, din ve tarih ise kullanılan ana araçlardır.

Weaver, Buzan, Kaldor ve diğerlerinin söylediklerinden ulusal güvenlik anlayışının etnik çatışmalara zemin hazırlayan bir rol oynayabileceği sonucu çıkarılabilir. Devlet ve toplumsal alt gruplar arasındaki gerilimleri tırmandırmak, devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını tehlikeye atabilir. Başka bir deyişle, sosyal çatışmalar devletin politik güvenliğini ve meşruiyetini tehlikeye atabilir. Bir devletin toplumsal güvensizlikle nasıl tehdit edilebileceğini açıklarken Weaver (1993: 49), toplumsal güvensizliğin devlet mekanizmalarının işleyişini zayıflatacağından, işleyişlerini tehdit edeceğinden, sonunda hükümetlere ve devlete meşruiyetini veren ideolojileri engelleyeceğinden bahsetmektedir.

4.5. TOPLUMSAL GÜVENLİK İKİLEMİ

“Güvenlik ikilemi, bir devletin kendi güvenliğini artırmak üzere giriştiği eylemlerin diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanması ve bu algıyı dengelemek için bir takım karşı eylemlere girişmesidir” (Roe, 2013: 185). Buradaki ana unsur belirsizliktir. Tarafların silahlanma dâhil giriştikleri yarış bu güvenlik hissiyatındaki eksikliği kapatmak içindir ve bu yarışın sonunda en kötü durum senaryosu yaratılır.

“Toplumsal güvenlik ikilemi ise bir toplumun kendi kimliğini güçlendirmek için giriştiği eylemlerin diğerlerince tepkiye neden olması ve nihayetinde o toplumun da kimliğini zayıflatmasıdır” (Roe, 2013: 186). Başka bir ifadeyle bir grubun güvenliğinin diğerleri için güvensizlik yaratmasıdır. Bununla ilgili olarak Roe (2013: 185, 186) etnik ve kültürel milliyetçiliği karşılaştırarak kültürel milliyetçiliğin daha zararsız olduğu ve mevcut düzeni sürdürmeyi amaçladığı tespitini yapmaktadır. Fakat toplumsal güvenlik açısından belirsizlik duygusu milliyetçiliğin her iki şekliyle de iç içe geçmiştir ve her iki strateji arasındaki çizgi oldukça zayıftır. Hatta Hutchinson (1994: 125) kültürel milliyetçilik projelerinin hedeflerini gerçekleştirmek için etnik milliyetçi stratejiler içerebileceğini ileri sürmektedir. Bu tip durumda etnik milliyetçilikle kültürel milliyetçilik arasındaki fark kapanır (Roe, 2013: 186).

İşte toplumsal güvenlik kavramı tam burada büyük önem arz eder. Bugünün en önemli tehditleri devlet merkezli, realist ulusal güvenlik anlayışının gözlükleriyle görülememektedir. Bunun sonucunda; devlet güvenliğini artırmak için girişilen politikalar, toplumsal güvenliği risk altına sokmakta ve böylelikle devlet güvenliğini tehdit eder hale gelmektedir. Öte yandan devlet gözüyle bakıldığında “toplumsal kimliğin belirli gruplarca savunulması da devletin meşruiyetine ve egemenliğe bir tehdit olarak algılanmaktadır” (Roe, 2013: 199). Dolayısıyla, “devlet ile toplumsal güvenlik arasında ortaya çıkan çelişkileri azaltmak başarılı bir ulusal güvenlik stratejisinin ön koşuludur” (Weaver 1993: 57). Eğer toplum bir bütün olarak güvende olursa toprak bütünlüğü ve devlet cihazı gibi diğer önemli unsurlar da güvende olur. Toplumsal güvenlikle devlet güvenliğinin uzlaşmadığı noktada devletler dışarıdan (eğer hala bir dışarı varsa!) sızmalara karşı daha savunmasızdır.

SONUÇ

Değişen güvenlik ortamı soğuk savaş döneminin geleneksel güvenlik anlayışının yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Güvenlik meselelerinin analizinde devletin yanı sıra birey ve toplum gibi diğer aktörleri de; askeri tehditlere ilave olarak politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörlerden kaynaklanan risk ve tehditleri de analiz çerçevelerine dâhil eden yaklaşımı zorunlu hale gelmiştir.

Bu kapsamda varacağımız en önemli sonuç: artık güvenliğin bir teritorya içine hapsedilemeyeceği gerçeğidir. Coğrafyaya dayalı geleneksel güvenlik anlayışı artık geçerliliğini yitirmiştir. Güvenlik kavramı, bir yandan genişleyerek, askeri olmayan risk ve tehditleri kapsar hale gelirken; diğer yandan derinleşerek toplumu ve bireyi de devletin yanına referans olarak koymuş ve daha öncelikle güvenliği sağlanacak unsurlar haline getirmiştir. Geleneksel güvenlik anlayışı ve paradigmaları yeni güvenlik ortamının karmaşık ve birbirleriyle ilişkili dinamiklerini ve karşı karşıya kal-

dığımız riskleri analiz etmekte yetersiz kalmıştır. Çünkü geleneksel anlayış devlet merkezli düşünür. Herhangi bir risk ya da tehdit doğrudan devletin güvenliğini tehlikeye atmazsa o risk ya da tehdit milli güvenlik meselesi haline gelmez. Bu durum sistemin en büyük açıklarından biridir.

Küresel ekonomiden, küresel göçten ve küresel terörden konuştuğumuz yerde artık geleneksel iç ve dış ikilemine dayalı strateji ve yaklaşımlar geçerliliğini yitirmiş demektir. Güvenliğin içerik ve doğası itibarıyla değiştiğini ve coğrafi sınırların içine hapsedilemeyeceği bir kere kabul edildiğinde, görevi suçla mücadele olan kolluk kuvvetlerinin günlük uygulamalarının ne kadar güvenlik ürettiği hususu sorgulanır hale gelir. İç ve dış ayırımının ortadan kalktığı bir ortamda; kurumsal olarak eğitimi, donanım ve bilgi düzeyi başka bir devletin ordusuyla savaşmak üzere kurgulanmış orduların devlet dışı aktörlerin yarattığı risk ve tehditler karşısında zorlanmaları daha anlaşılır olur.

Buradan hareketle, Türkiye'nin güvenlik mimarisinin soğuk savaşın jeopolitik ve teknik gereklerine göre yapılandırılmış olduğu tespiti yapılabilir ve dolayısıyla bugünle karşılaştırıldığında soğuk savaşın nispeten daha istikrarlı güvenlik iklimine uygundur. Güvenlik alanında Türkiye; güvenlik anlayışı, eğitim, donanım, bütçe ve iş görme kültürü olarak homojen yapılara ihtiyaç duymaktadır. Yaşadığımız güvenlik sorunlarına karşı arzu edilen düzeyde etkili olamayışımızın temelinde aslında bu eski araç, metot ve süreçlere olan bağımlılığımız yatmaktadır. Dolayısıyla dünün güvenlik ortamına doğan güvenlik kurumları (asker, polis, jandarma, iç ve dış işleri bakanlıkları vs.) yeni güvenlik ortamının marjinalleri haline geldiler. Marjinal olarak kaldılar çünkü artık güvenlik ne askeri savunma ne de asayiş hizmetleri olarak tanımlanamaz. Güvenlik savunma ve kolluk faaliyetlerinin toplamından büyüktür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bütün dünyada ortaya çıkan çatışmaların doğası toplumsal güvenlik kaygılarını gündemde en üst sıraya

taşımıştır. Aslında modern toplumlar çoklu bir etnik ve inanç yapısına sahiptir. Sınırlar ötesindeki akrabalık ilişkileri dini ve mezhepsel bağlar eski Yugoslavya’da, Yemen ve Suriye’de olduğu gibi devlet içi çatışma ihtimalini yükseltmektedir. Dolayısıyla toplumsal güvenlik kavramını güvenlik çalışmalarında öne almak ve toplumu da analizlerde merkez yapmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çünkü bugünün risk ve tehditlerinin ilk hedefi büyük oranda toplumdur ve bu tehdit ve risklerle başa çıkmak için daha bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bugün artık saldırının önlenmesiyle, fiziksel korunmayla, saldırı sonrası iyileştirme (rehabilitasyon) tedbirleriyle yetinilemez. Bütün bunların ötesine geçerek Türkiye, güvenlik ortamını şekillendirmeyi düşünmek zorundadır. Başka bir ifadeyle, ulusal güvenlik, daha geniş bir kavram olan toplumsal güvenliğin içine yerleştirilerek ele alınmalıdır. Bu yaklaşım bütün sistemi yeniden yapılandırmak üzere kullanışlı bir bağlam yaratacak ve bütün sistemin dönüşümüne öncülük edecektir. Sadece bireylerin ya da sosyal grupların güvenlik ihtiyaçlarından kaynaklanan zorlamalarına cevap vermeye çalışmak yerine bir bütün olarak Türk Milleti’nin kolektif güvenliğine katkı sunacak bir yeni anlayışa evrilecektir. Bu anlayış derinliğine ulaşıldıktan sonra artık yeni bürokrasiler yaratabiliriz!

Kaynakça

- Ayoob, M. 'Defining Security: A Subaltern Realist Perspective', in K. Krause and M.C. Williams (eds.) *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, London: UCL Press, (1997), s. 121-147.
- Bilgin, P. Individual nad societal dimensions of security. *İnternaional Studies Review* 5, (2003), 203-222.
- Brown, S. 'World Interests and the Changing Dimensions of Security', in M.T. Klare and Y. Chandrani (eds.), *World Security: Challenges for a New Century*, Third Edition, New York: St. Martin's Press, (1998), s. 1-17.
- Buzan Barry; Weaver Ole; and Wilde Jaab de. 1998. *Security: A new Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers.
- Buzan, B. *People States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Hemel Hempstead, Harvester, 2nd edn, (1991).
- Buzan, Barry, Ole Waever, and Jaap de Wilde. *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers. London, (1998).
- Chalk, Peter. *Non-military Security and Global Order. The İmpact of Extremism, Violence and Chaos on National and İnternational Security*. New York: St Martin's Press, (2000).
- Commission on Human Security *Human security now 2003*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/91BAEEDBA50C6907C1256D19006A9353-chs-security-may03.pdf>, son giriş 15/11/2023
- D Tapscott and AD Williams, *Wikinomics: How mass collaboration changed everything* (London: Penguin, 2006).
- ETTIS - European security trends and threats in society, From 2012-01-01 to 2014-12-31, closed Project.
- Garnett, J.C. 'European Security after the Cold War', in M.J. Davis (ed.) *Security Issues in the Post-Cold War World*, Cheltenham: Edward Elgar, (1996).
- Glasser, C. L. Realism, in *Contemporary Security Studies* ed by Allan Colins, Oxford University Press, Oxford., Oxford University Press, Oxford, (2013).
- Hutchinson, J., *Modern nationalism*, London, (1994).
- Jervis, R. 'The Spiral of International Insecurity', in *Perspectives on World Politics* edited by M. Smith, M. Shackleton, and R. Little, Milton Keynes, Open University Press, (1981).
- Jones, Wyne, R. "Travel Without Maps": Thinking About Security After the Cold War', in M.J. Davis (ed.) *Security Issues in the Post-Cold War World*, Cheltenham: Edward Elgar, (1996), pp. 196-218.

- Kaldor, M., In Defence of New Wars. Stability: International Journal of Security and Development. (2013), 2(1).
- Keohane, R. Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War. In “Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate,” edited by David A. Baldwin, 269-300. New York: Columbia University Press, (1993), s. 272.
- Klare, Micheal, T. and Daniel C. Thomas, World Security: Challenges for a New Century. 2nd edition. New York. St Martin’s Press, (1994).
- Krause, K., & Williams, M. Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. Mershon International Studies Review, (1996), 40(2), 229-254. doi:10.2307/222776.
- Mearsheimer, J. ‘E.H. Carr vs. Idealism: The Battle Rages On’. SAGE Publications. London. Available at <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0035.pdf>, (2005), s.139-140.
- Morgan, P. Liberalism, in Contemporary Security Studies ed by Allan Collins, Oxford University Press, Oxford., Oxford University Press, Oxford. (2013), S.34.
- Morgenthau, H. J. (1948). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: Alfred A. Knopf.
- Munster Rens van (2005) Logics of Security: The Copenhagen School, Risk Management and the War on Terror. Political Science Publications 10/2005,s. 2.
- Roe, P. Societal security, Contemporary Security Studies, Alan Collins ed. Oxford University Press, (2013), s.176-189.
- T Homer-Dixon, The Upside of Down: Catastrophe, creativity and the renewal of civilisation (London: Souvenir Press Ltd, 2007).
- U. Beck Risk Society. London: Sage, (1992).
- Vaughan-Williams, N. Border Politics: The limits of Sovereign Power. Edinburgh University Press, (2009).
- Waever, Ole; Buzan, Barry; Kelstrup, Morten, Lemaitre, Pierre., Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, London: Pinter Publishers Ltd. (1993).
- Walt, S. (1991). The Renaissance of Security Studies International Studies Quarterly, Vol. 35, No. 2 (Jun., 1991), pp. 211-239, Blackwell Publishing, <http://www.jstor.org/stable/2600471>.
- Waltz, K. (1979). Theory of International Politics. Massachusetts: Addison-Wesley
- <https://www.nytimes.com/1993/02/03/us/cia-nominee-wary-of-budget-cuts.html> (son giriş 2023)

BANKALARIN E-İHRACATA YÖNELİK ÇALIŞMALARI

Dr. Hale Nur GÜLER*

ÖZET

Fonların arz ve talebi süreci içerisinde ekonominin sağlıklı işleyişine olanak sağlayan bankaların önemi büyüktür. Sanal dünyada internet üzerinden sürdürülen e-ihracatla yurtdışına mal veya hizmet satışı yapılmaktadır. Sınır ötesi ticarete rekabet edilebilecek güçlü firmaların alışverişin kesintisiz sürdürülmesi için bankaların sundukları ürün ve hizmetleri özenle seçmeleri gerekmektedir. Mal ve hizmetlerin satışının yapılabilmesi için pazar yerine, ödeme sistemlerine, alıcı kitlesine ve satış sözleşmelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ödeme sağlayıcılar tarafından kabul edilen para birimleri, ek maliyetler ve her türlü şartlar kurumlar ve müşteriler tarafından değerlendirilmekte en uygun koşul ve hızda imkân sunanlar tercih edilmektedir. Teknolojideki gelişmelerle birlikte müşterilerin global pazarlardaki ürünlere erişim istekleri ve farklı alternatiflere ulaşabilmeleri hem çeşit hem fiyat açısından değerlendirmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan bankaların internet sitelerinde paylaştıkları her türlü bilgi hem ürün ve hizmetler için bilgilendirici hem de karşılaştırmalara olanak sağlamaktadır. Bu çalışma nitel olarak tasarlanmıştır. Çalışmada bankaların e-ihracat çözümleri için resmi internet sitelerindeki bilgilere ulaşılmış ve

Dr. Hale Nur GÜLER
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Dr. Öğretim Görevlisi
glrhalenur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6333-1849

Makale Geliş Teslim Tarihi: 15.04.2024
Makale Kabul Tarihi: 14.07.2024

bildirimleri incelenmiştir. Çalışmanın halihazırda e-ihracat yapan ya da bu alana yönelecek kurumlar için ve alanla ilgilenen araştırmacılar için yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: bankacılık, e-ihracat, e-ticaret, uluslararası ticaret.

BANKS' STUDIES TOWARDS E-EXPORT

ABSTRACT

Banks are of great importance as they enable the healthy functioning of the economy within the process of supply and demand of funds. In the virtual world, goods or services are sold abroad through e-export carried out over the internet. Strong companies that can compete in cross-border trade need to carefully select the products and services that banks offer in order to ensure uninterrupted shopping. In order to sell goods and services, a marketplace, payment systems, buyer base and sales contracts are needed. The currencies accepted by payment providers, additional costs and all kinds of conditions are evaluated by institutions and customers, and those that offer the most suitable conditions and speed are preferred. With the developments in technology, customers' desire to access products in global markets and their access to different alternatives make it easier for them to evaluate both in terms of variety and price. In this respect, all kinds of information shared by banks on their websites are both informative for products and services and enable comparisons. This study was designed qualitatively. In the study, information on the banks' official websites for e-export solutions was accessed and their notifications were examined. It is thought that the study will be useful for institutions that are currently engaged in e-export or will focus on this field and for researchers interested in the field.

Keywords: banking, e-export, e-commerce, international Trade.

GİRİŞ

Teknolojinin ilerlemesi ile akıllı telefon kullanımının da artmasıyla e-ticaret ve e-ihracatın payı ticaret içinde yükselmektedir. Koronavirüs salgını sonrası alışveriş alışkanlıklarında oluşan değişikliklerin de bunda etkisi fazladır. Seçeneklerin çokluğu, müşterilerin kolaylıkla fiyat ve kalite kıyaslamasına gidebildikleri e-ihracatta bankaların sundukları ürün ve hizmetlerin önemini artırmaktadır. E-ihracat yapmaya devam eden ve bu alana yeni girip yer edinmek isteyen kurumlar bankaların kendilerine ve müşterilerine sağlayacakları imkân ve avantajları değerlendirmektedir.

E-ihracata girmek isteyen kurumlar için birçok avantaj ve dezavantajlar bulunduğundan kurumların dikkat etmeleri gereken noktalar vardır. Her geçen gün artan rekabet ortamında yer alabilmek için pazar yeri seçiminden başlayarak sanal pos için anlaşmalar, kargo yönetimi, fatura hazırlama, marka tescili, raporlama, fuar ve tanıtım organizasyonları, vergilendirme gibi pek çok alanda kurumlar kendileri için avantajlı olacak seçenekleri değerlendirmektedir. Bu kurumlara sunulan işbirlikleri önem arz etme olup her türlü ürün ve hizmet seçeneklerinin kapsam ve detayı da kurumlar tarafından bankaların tercih edilebilirliklerini artırmaktadır. Bu açıdan bankalar dış alım ve dış satım faaliyetlerine güvenli, hızlı ve kolay süreçlerle katkı sağlamaktadır.

Bankalarda forfaiting, akreditif, alıcı firma prefinansmanı, banka teminatı, belge karşılığı ödeme, peşin ödeme gibi ödeme yöntemleri, kredilendirme seçenekleri ile dış ticaretin gelişmesi için ürün ve hizmetler su-

nulmaktadır. Çalışmada bankaların e-ihracat çözümleri için resmi internet sitelerindeki bilgilere ulaşılmıştır. Çalışma içerisinde e-ihracat üzerinde bankaların rolü açıklanmış ve sonra bankaların internet siteleri üzerinden sundukları ürün ve hizmetler derlenmiştir.

1. BANKALARIN E-İHRACATTAKİ ROLÜ VE ÖNEMİ

Bankalar faiz karşılığında para alarak kredi işlemlerinde kullanmak amacıyla faaliyetlerini sürdüren finansal sistem içinde yer alan aracı kuruluşlardır. Ekonominin verimli ve sağlıklı şekilde işleyişi amacıyla piyasa- lardaki fonların arz ve talebinde görev yapan aracı kuruluşlar önemlidir. Tüm dünya dillerine bakıldığında hemen hemen benzer kavramlarla isim- lendirildiği görünen “banka” kelimesinin İtalyanca “banco” kelimesinden geldiği bilinmektedir. İlk önceleri masa, sıra, tezgâh anlamlarını taşıyarak daha sonra banka olarak ifade edilmiştir (Yurttadur ve Bulut, 2015). Din adamlarının tapınaklarda bankacılık yaptıkları daha sonra hükümdarlar tarafından bankacılığın sürdürüldüğü bilinmektedir. Ticaretin gelişimiyle farklı bölgelerdeki alıcı ve satıcıların işlemlerinde satılan malların bedelle- rinin belirlenmesi, alınması, değerleri madenlerin bölgeler arasındaki dola- şımının temini ve saklanması, vadeli ticari işlemlere duyulan ihtiyaç nede- niyle bankacılığın doğup geliştiğini ifade etmek mümkündür (Yetiz, 2016).

Ekonominin şekillenmesinde önemli rolü olan bankaların hedefleri- nin ve amaçlarının özenle hazırlanması ve hedefler kapsamında faaliyetlerin sürdürülmesi önemlidir. Bankaların temel işlevleri arasında ihtiyaç duyan bireysel ve kurumsal müşterileri kredilendirmek, parayı saklayıp muhafaza etmek, transfer işlemlerini yapmak, çek ve senet işlemleri yapmak, menkul kıymetlerin alım ve satımında görev almak, kefalet teminat ve referans mektubu vermek, kiralık kasa sunumu, vergi ödemeleri yapmak, fatura ve kredi kartı işlemleri yapmak olarak ifade edilmektedir (Aydın, 2012). Ge- nel olarak bakıldığında bankalar sermaye, para ve kredi işlemlerini yapan ticari kuruluşlardır.

Günümüzde e-ihracat ile kurumlar uzaklıktan kaynaklı durumların önüne geçmek ya da oluşabilecek zorlukları azaltmak için faaliyetlerini sürdürmektedir (UİB, 2017). Fiyat avantajı sağlamak, teslim koşullarındaki kolaylık, ürün seçeneklerinin fazla olması sebebi ile tüketicilerin e-ticaret ile alışveriş yaptıkları ifade edilmektedir (İGM, 2018). E-ihracatla elektronik ortamda ihracat yapılmaktadır. Bu ticaret şeklinde alıcı ve satıcı farklı ülkelerde ikamet etmekte, genellikle para birimleri farklı olmakta, farklı diller konuşulmakta, ülkeler farklı yargı hükümlerine bağlı olmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

E-ihracatın e-ticaretten farkı olarak müşteri kitlesi gösterilmektedir. E-ticarette bireysel tüketiciler hedef kitledir buna karşın e-ihracatta ise kurumsal ve uluslararası firmalar hedef kitlede yer almaktadır. E-ticarette internet üzerinden alışveriş söz konusuysen, e-ihracatta ticaretin kapsamını ihracat ve ithalat oluşturmaktadır. E-ticarette ulusal e-ticaret kuralları geçerlidir. E-ihracatta uluslararası kurallar ve dış ticaret süreçleri geçerlidir. E-ticarette Türkçe internet sitesi kurulumu gereklidir. E-ihracatta internet kurulumu yabancı dilde yapılmaktadır. E-ticarette yurt içi ödeme konusu olduğundan ödeme için kredi kartı yeterlidir ve ödemelerde yurt içi vergi politikaları geçerlidir. E-ihracatta ise, ödemeler yabancı ülkedeki vergiler kapsamında olup, gümrük işlemleri söz konusu ve yabancı kredi kartlarıyla yapılabilmektedir. E-ihracatta B2B ve B2C modelleri kullanılmakta olup müşteri bir firma ise, B2B; müşteri nihai tüketiciyse B2C kavramı kullanılmaktadır (Toplu Yılmaz ve Bayram, 2020).

Koronavirüs salgınıyla birlikte tüketicilerin internet üzerinden alışveriş oranı artmıştır. E-ticaretin hızlı olması, sosyal mesafenin sağlanması gibi sebeplerle tercih edilebilirliği yüksektir. Dünyada da e-ihracat artan bir eğilim göstermektedir. 2014 yılında 1,3 trilyon dolar değerinde yapılan sınır ötesi e-ticaret, 2018 yılında 2 kattan fazla artarak 2,8 trilyon dolar olmuştur (Webrazzi, 2018).

Dış ticaret işlemleri süreçlerinin kolaylaştırılmasıyla, dış ticaret işlemlerinin hızlanması ve maliyet avantajlarının elde edilmesi açısından bankaların önemli rol üstlenmektedir. Küreselleşmeyle birlikte ulusal sınırların zaman için de önemini yitirdiği ve siyasi sınırların ön plana çıktığını belirtmek mümkündür. Yaşanan bu süreç içinde ulusal bankaların önemi artmış ve uluslararası bankacılık da artan bir ivme ile gelişim göstermektedir. Uluslararası pazarlarda özellikle ihracata yönelik üretim faaliyetinde bulunan işletmeler için finansman ihtiyaçlarının karşılanması üzerine uluslararası bankalar faaliyetlerini sürdürmektedirler. Genel olarak bakıldığında uluslararası bankacılık hizmetleri olarak, uluslararası yatırımlar için kredi temini, para ve sermaye hareketlerindeki aracılık görevlerini sürdürmeyi ifade etmek uygun olacaktır.

Firmaların ihracata yönelik olarak üretim faaliyetlerini sürdürmeleri için üretim kapasitesinin yükseltmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda ihtiyaç duyulan girdilerin sağlanması için de finansal sermayenin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle ihracat artışları sebebiyle ülkedeki Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının artmasına katkıda bulunacak işletmelere finansal açıdan destek verilmesi önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında bankalar önemli rol sahibidir. Bankalar ihracata yönelik üretim faaliyetlerinde bulunan işletmelere finansal açıdan destekleyerek hem ihracatın hem de bu sayede ülke milli hasılasının artmasına katkı sunmaktadır. Bankaların uluslararası bankacılık faaliyeti açısından diğer önemli fonksiyonu da ticari faaliyette bulunacak yerli ve yabancı firmalar arasında güven tesisine dayalı aracılık faaliyetleri yapmalarıdır. Ticari faaliyetlerin başarısı açısından güven unsuru uluslararası ticari faaliyetlerde önemlidir. Uluslararası bankacılık hizmetleri ile alıcı firma, parasını ödediği malın teslim edileceği, satıcı firma ise ihraç ettiği malın bedelinin kendisine eksiksiz olarak ödeneceği konusunda endişeye kapılmadan ve uluslararası ticareti güvenli bir şekilde yürütmektedir. Sonuç açısından değerlendirildiğinde bu sürecin sağlıklı şekilde işleyişi uluslararası ticaret hacminin artmasına olanak sunmaktadır (Alhatti ve Konak, 2022: 574).

Bankaların forfaiting, akreditif, alıcı firma prefinansmanı, banka teminatı, belge karşılığı ödeme, peşin ödeme gibi ödeme yöntemleri ile dış ticaretin gelişmesinde rol oynadığı görülmektedir. Bankalar kurumların dışalım ve dışsatım faaliyetlerinde güvenli, hızlı ve kolay süreçlerle yapılmasına imkân sağlamaktadır. Bankaların bu ödeme yöntemleri ve kredilendirme teknikleriyle ulusal ve uluslararası ticarete yükselişe imkân sağladıklarını ifade etmek mümkündür. Bankalar dış ticaretin gelişmesi için faktoring işlemleri yapmaktadır. Faktoring, bir işletmenin ticari alacaklarını satarak fon elde etmesidir. Forfaiting ise, alacak hakkının koşulsuz ve kayıtsız şekilde teslim edilmesidir. Akreditif, belirli özellikteki para için bir bankanın ya da bir finansal kuruluşun sorumluluğunda, üçüncü bir kişi adına farklı bir bankada ya da şubesinde kredi açtırılması işlemidir (Ayanoğlu, 2013).

2. E-İHRACATA YÖNELİK ÖDEME SİSTEMLERİ

Ülkeler ya da bölgeler arasında e-ticaret yapmak isteyen kurumlar için ödeme yöntemleri önceliklendirilmesi gereken konular arasındadır. Ülkelere ve bölgelere göre değişiklik gösterebilen ödeme süreçlerinin, ödeme tercihlerinin ve ödeme yöntemlerinin dikkatle ele alınması önemlidir. Müşterilerin tercihlerinin artırılabilmesi için e-ihracatta ilgili pazara bağlı olarak en çok kullanılan ödeme yöntemleri kurumlarca seçilmelidir. Müşterilerin tercihlerinin belirlenip takip edilebilmesi için ödeme süreçlerinde e-ihracat yaparken kayıt altına alınıp raporlanması gerekmektedir. Yapılan analizler sonucunda kurumlar için tercih edilebilir ödeme yöntemleri açısından veri sağlanacaktır. Ödeme sistemlerinde güvenliğin önemi büyüktür. Global pazarlarda yer alan hedef kitlenin alım yapabilmesi için güven kazanılması gerekmektedir. Hedef kitlenin en çok kullanmayı tercih ettiği ödeme sistemlerinin de sunulabilmesi kurumu avantajlı hale getirecektir. Bu anlamda kurumların alternatif ödeme sistemleri sunabilecek alt yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Müşterilerine alternatif ödeme

yöntemleri sunarak aynı zamanda güven sağlayan kurumların hedef pazarda tutunabileceğini ve markasının da bilinirliğini artıracığını ifade etmek mümkündür.

Psikolojik açıdan e-ihracatta ödeme yöntemlerinin, yurt içi e-ticaret girişimlerine oranla önemli olduğu belirtilmektedir. Ödeme aşamasında pazardaki müşterilerin ödeme alışkanlıkları ile örtüşmeyen bir yöntem belirlendiğinde müşterilerin alışveriş sepeti terk oranlarının arttığı ifade edilmektedir. Alışveriş sepetinin erk oranlarını etkileyen bir başka faktörün de ödeme yönteminin kullanım kolaylığı ve hızı olarak düşünülmektedir. Ödeme sürecindeki zorluk ve yavaşlığın müşterilerin tercihini olumsuz yönde etkilediği ve alışveriş sitesinin terk ettikleri ifade edilmektedir.

Sınır ötesi e-ticaretin uluslararası pazarlar kapsamında ana konusu ve amacı ödeme almaktır. Sınır ötesi ticaret yaparken ödeme süreçlerinde dikkat edilmesi gereken konulara aşağıda yer verilmektedir (eticaret.gov.tr):

- E-ihracat müşterilerinin tercih ve beklentilerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

- Müşteriler kendi para birimleriyle ya da global pazarlarda en çok tercih edilen para biriminde ödeme yapmak istemektedir. Bu bağlamda müşterilerin konuştukları dilde ve kullandıkları para birimlerinde ödeme sistemi sunulması gerekmektedir.

- Müşterilere alternatif seçenekler sunulabilmeli, ödeme için tercih edebilmeleri sağlanmalıdır. Tek bir seçenek ile ilerlenmesini istemek onlara sadece kredi kartı veya sadece dijital ödeme yöntemi sunmak müşteri kaybına yol açmaktadır.

- E-ihracat işlemlerinde tercih edilen pazarın ya da ülkenin ödeme süreçlerine yönelik yasal düzenlemeler kapsamında süreçlere ilişkin yöntemler geliştirilmelidir.

- Yerel ödeme güvenliği sağlayıcılarından da destek alınarak uluslararası ödeme güvenliği standartlarının sağlanması yararlı olacaktır.

▪ Kurumlar tarafından ödeme süreçlerinde zorlu ya da karmaşık yöntemler yerine tüm müşteriler için geniş kitleleri hedefleyecek şekilde kolay ve hızlı ödeme yöntemler tercih edilmelidir.

▪ Ödeme sayfasının da e-ihracat sitesiyle birlikte pazarın ana dilinde oluşturulması ödeme sayfasının teşvik edici sade olması karışık görsel öğelerden kaçınılması gerekmektedir.

▪ E-ihracat ödeme yöntemlerinde çözüm ortaklarıyla işbirliğine gidilmesi rekabet açısından kurumlara yarar sağlayacaktır.

	Global		Kuzey Amerika		Latin Amerika		EMEA		Asya-Pasifik	
	2018	2022	2018	2022	2018	2022	2018	2022	2018	2022
E-Cüzdan	%36	%47	%20	%33	%15	%18	%21	%24	%52	%66
Kredi Kartı	%23	%17	%34	%27	%45	%29	%20	%14	%17	%11
Banka Kartı	%12	%11	%19	%19	%10	%16	%20	%17	%5	%3
Banka Transferi	%11	%11	%6	%5	%9	%8	%16	%20	%12	%11
Gecikmeli banka kartı	%8	%6	%13	%11	%7	%7	%10	%10	%4	%3
Teslimat Anında Ödeme	%5	%3	%4	%2	%4	%3	%7	%7	%4	%2
Ön-Ödemeli Kart	%2	%1	%3	%2	%2	%3	%3	%1	%2	%1
PostPay	%1	%1	%0	%0	%8	%14	%1	%0	%2	%2
E-Fatura	%1	%1	%0	%0	%0	%0	%1	%7	%0	%0
PrePay	%1	%0	%1	%0	%1	%2	%1	%1	%0	%0
Diğer	%0	%0	%1	%0	%0	%0	%0	%0	%0	%0

Tablo 1. 2018-2022 Bölgeler Bazlı E-Ticaret Ödeme Yöntemleri Öngörülleri

Kaynak: TÜSİAD E -Ticaret Raporu, 2019.

TÜSİAD (2019)' a Deloitte (2018) ödeme çözümleri araştırmasına göre kredi kartları dijital cüzdanların gerisinde kalacaktır. WorldPay Global Payment Report (2018) araştırması için incelenen 36 ülkenin 140 civarında online ödeme yöntemi kullandığı belirtilmektedir. Küresel ölçekteki e-ticaret ödemelerine bakıldığında yarısından çoğunun kredi kartı veya banka kartı dışındaki ödeme yöntemleri üzerinden gerçekleşmektedir. Banka transferi bazlı ödemelere alıcılar tarafından sunulan kolaylıklar, geri ödemede sağlanan avantajlar ve açık bankacılık girişimleri sebebiyle artmaktadır.

Ödeme hizmetleri açısından bakıldığında dijital ödeme yaygınlaşması sürecinde yenilikçi mobil ödeme çözümlerinin en etkin araç olarak ifade edilmesi mümkündür. Avrupa'nın yanı sıra ABD ve Hindistan gibi ülkelerde de Fintech firmalarının özel bankacılık lisanslarına sahip olarak bireylere ve KOBİ'lere kolaylaştırıcı çözümlerle gittikleri ve açık bankacılık yöntemlerinin teşvik edilmesinin de önceliklendirildiği ifade edilmektedir. Hindistan, Vietnam, Endonezya gibi gelişmekte olan ülkelerde finansal erişimi olmayan bireylerin de sisteme dahil edilebilmesiyle alternatif ödeme yöntemlerinin tercih edilebilirliğinin artacağını ifade etmek mümkündür. Örneğin Çin'de online pazaryeri kendi ödeme sistemiyle hizmet vermektedir. Sosyal medya ve mesajlaşma uygulaması olan WeChat Çin'de kullanıcılara yönelik bir ödeme platformu olarak da hizmet vermektedir. Kenya'da mobil finansal hizmetler bakımından mobil ağ sağlayıcılar ya da mobil para hesapları kullanıcılara sunulmaktadır. Bu yöntemlerle finansal hizmet sağlayıcısı bankalara ihtiyaç duyulmamaktadır.

Tablo 1'de e-cüzdan uygulamalarının. %36 oranında Dünyada en çok kullanılan yöntem olduğu görülmektedir.

E-ihracatta hemen hemen kartlı ve alternatif ödeme yöntemleri olarak her ödeme yöntemi kullanılmaktadır. En sık kullanılan e-ihracat ödeme şekillerine aşağıda yer verilmektedir (Ideasoft, 2022; Worldef, 2022):

Kart ile ödeme; internet üzerinden yapılan alışverişlerde kredi kartının çoklukla kullanıldığı ifade edilmektedir. İnternet üzerinden yapılan alışverişlerde aynı şekilde banka kartları da çok fazla kullanılmaktadır. Ödeme yapılabilmesinin tek şartı kartın yurt dışı alışverişlerine uyumlu olmasıdır. Kullanım açısından kolaylık sağlaması sebebiyle kredi kartı kullanımını tercih edilmektedir. Alternatif ödeme yöntemleri online alışverişlerde özellikle Avrupa ülkelerinde kredi kartını geri plana itmektedir.

Örneğin; Hollanda'da internet alışverişlerinde alternatif ödeme yöntemlerinin %75 oranında iken kredi kartı ile ödemenin %7 oranında tercih edildiği ifade edilmektedir. Almanya'da alternatif ödeme yöntemleri tercihi %65 iken kredi kartı ise %15 oranında tercih edilmektedir. İngiltere,

İtalya ve Belçika gibi Avrupa ülkelerinde kredi kartına kıyasla alternatif ödeme yöntemlerinin daha çok tercih edildiği görülmektedir. E-ihracat için Avrupa' yı seçen kurumlarda ödeme sistemlerine bu nedenle alternatif ödeme yöntemlerini de entegre ettikleri görülmektedir.

Havale/EFT ile ödeme; online ödeme yöntemlerinden olan havale/EFT ile ödeme yapıldığında ürün ya da hizmet bedeli satıcının hesabına aktarılmaktadır. Uluslararası havale/EFT işlemi olarak ifade edilen SWIFT ile de yurt dışındaki banka hesabına para gönderilebilmektedir. E-ihracat yapan firmaların bu ödeme yöntemi ile ödeme kabul ederek yurt dışına satış yapabilmeleri mümkün olabilmektedir. Havale/EFT yönteminde taksit yapılamamaktadır. Ek olarak bankalar arasındaki para transferleri ve onay zaman almaktadır.

Alternatif ödeme yöntemleri; bankaların dışında ödeme yapılabilmesine imkân sağlayan ödeme yöntemleri alternatif ödeme yöntemleri olarak ifade edilmektedir. Banka hesabı ya da banka kartı gibi çalışan bu yöntemlerle güvenlik de sağlanabildiği için ödeme aracı olarak kullanılabilir. Alternatif ödeme yöntemleri ile alıcılara pek çok seçenek sunulabilmektedir. Alternatif ödemelerle tüm işlemlerin %60'ından çoğu yapılabilmektedir. Dünya' en çok tercih edilen ödeme yöntemleri olarak Sofort, Qiwi, Giropay, Ideal, Stripe ve eNETS belirtilmektedir. Bu bağlamda kredi kartı ile online ödeme yapmanın tek dönem olduğu zamanların geride kaldığını ifade etmek mümkündür. E-ihracat kurumlarının kredi kartı kullanmayan müşteriler için alternatif ödeme yöntemleri ile güvenli şekilde ödeme işlemlerini yaptıkları görülmektedir.

Mobil ödeme; internette yapılan alışverişlerin önemli bir kısmı mobil cihazlar ile yapılmaktadır. Online alışveriş dünyası ve satın alma teknolojilerinin gelişmesi ile müşterilerin taleplerin ve satın alma alışkanlıkları da değişim göstermektedir. Kurumların rekabet şartlarında ayakta kalabilmeleri için farklı ödeme yöntemleri ile çalışmalarını sürdürebilmeleri gerekmektedir. Mobil cihaz kullanımının son 5 yılda artışıyla akıllı telefon üreticileri ve bankalar mobil ödeme uygulamalarıyla yurtdışı alışverişlerde ödeme işlemi yapmaktadır. NFC tipi temassız ödeme olanaklarına ek ola-

rak alışverişlerde Apple Pay, Samsung Pay ve Android Pay gibi mobil ödeme altyapıları sıklıkla tercih edilmektedir. Kullanıcıların cep telefonlarına yükleyebildikleri uygulamalara veya hesaplara kredi kartlarını ya da banka kartlarını entegre ederek ödeme yapabildikleri ve bu şekildeki ödemelerde güvenli, hızlı ve kolay şekilde ödeme yapılabildiği bilinmektedir.

3. TÜRK BANKALARININ E-İHRACAT ÇÖZÜMLERİ

Çalışmada bankaların e-ihracat çözümleri için resmi internet sitelerindeki bilgilere ulaşılmıştır. İş Bankası'nın ilgili internet sayfasında e-ihracatın tanımına yer verilmiştir. "E-İhracat Nedir?" başlığı ile yer verilen tanımda e-ihracat internette yurtdışına ürün ve hizmet satışı yapılması ve yurtdışından müşteri bulunması için internet teknolojilerinin kullanılarak yapılan uluslararası ticaret modeli olduğu, 15.000 Euro ve 300 kg'ı geçmeyen ürün ağırlığı olan gönderiler için hava ve kara taşımacılığıyla gümrük müşavirliği hizmetine gerek duyulmaksızın Elektronik Ticaret Gümrük Beyannamesiyle gönderilmesi şeklinde belirtilmektedir.

Banka e-ihracat yapan veya yapmak isteyen müşterilerine ürünlerinin global pazarlara entegre edilmesi yurt dışı satış kabiliyetinin artırılması ve e-ihracat yapılmasına olanak sağlanması amacıyla Knawat B2B2C Gold Supplier e-ihracat paket üyeliğini üyelik tarihinden itibaren 1 yıl süresince ücretsiz sunmaktadır. E-ihracat paketi üyeliği müşterilerine pazar yerlerine 10.000 adete kadar ürünlerin yüklenmesine, pazar yerlerine manuel, XML, CSV, API aracılığıyla ürünlerin eklenmesi ve entegrasyon, ürünler için İngilizce ve Arapça olmak üzere çeviri, firmaya özel belirlenen satış danışmanı ve satış kanallarına 6 adet tanıtıcı elektronik posta gönderilmesi hizmetlerinin verildiği ifade edilmektedir.

Üyelik işlemlerinin ardından sürecin işleyiş adımları olarak banka müşterisi tarafından tedarikçi başvuru formunun doldurması, e-ticaret alt yapısının entegre edilişi, çeviri ekibinin ürün açıklamalarının çevirilerinin yapılması, ürünlerin tüm dünyadaki global sahalarda satışa sunulması, müş-

terinin ilgili alan üzerinden satılan ürünlerle ilgili olarak bilgilendirilmesi ve ürünlerini İstanbul'daki depoya ulaştırılması ve depoya ulaşan ürünlerin yurt dışındaki müşterilere teslimatını sağlaması şeklinde ifade edilmektedir.

Bankanın kampanya kapsamında sunduğu koşullar kampanyadan sadece DijiKolay başvuru formu üzerinden başvuran müşterilerinin yararlanabileceği, kampanyaan bir kişinin sadece bir kez yararlanabileceği, söz konusu ücretsiz üyelik hizmetinin Knawat tarafından gerçekleştirilebileceği, kampanyanın bankanın ve Knawat'ın diğer kampanyalarıyla birleştirilemeyeceği, banka ve Knawat'ın kampanya şartlarında değişiklik yapma ve bitirme hakkına sahip oldukları, bankanın müşteriler ve Kanawat arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklara taraf olmayacağı, bankanın müşteri ve Knawat arasında kurulan ticari ilişkiyle alâkalı ticari sorumluluğunun olmadığı ifade edilmektedir.

Banka internet sitesinde ShipEntegra için de bilgiler vermektedir. Türkiye'de e-İhracatın geliştirilerek ve Türk satıcılarının global pazarlarda değer kazanmaları hedefiyle kaliteli, yenilikçi şekilde yazılım ve lojistik hizmeti sunan ShipEntegra ile tüm e-İhracat işlemleri tek bir ekran üzerinden yönetilebilmekte ve rekabetçi navlun teklifleriyle hızlı ve güvenli bir şekilde gönderimlerin gerçekleştirilebileceği yönünde açıklama yer almaktadır.

ShipEntegra'nın lojistik ve yazılım hizmetleriyle kullanıcılarına kolaylıklar sunduğu, entegrasyonl ve iş birliktelikleriyle her geçen gün hizmet ağını genişlettiği ifade edilmektedir. Amazon, Etsy, AliExpress, Ebay gibi 12'den fazla pazar yeri ve uluslararası taşıyıcı firmalarla entegrasyonunun bulunduğu ve her iki alanda da hız bazlı çalışarak çözüm odaklı ve güvenli bir hizmet verdiği ifade edilmektedir. ShipEntegra e-İhracat çözümleriyle satış sonrası tüm süreçleri tek bir ekran üzerinden yönetebildiği ve 200'den fazla ülkeye kısa sürede güvenle gönderim yapabilmektedir.

Bu bağlamda sunulan hizmetler 200'den fazla ülkeye kısa sürede kargo ücretinin hesaplanması, tek tıkla gönderi etiketinin oluşturu-

rulması, hızlı gönderim seçenekleri sunulması, mikro ihracat (ETGB) kapsamında hızlı ve sorunsuz gönderim yapılması, tek tıkla ShipEntegra panelleri üzerinden e-arşiv fatura hazırlanması, ETGB beyanname görüntülerine ShipEntegra panelleriyle ulaşılabilmesi ve KDV iade süreçleri kısaltılabilmesi, AB ülkelerine IOSS numarasıyla sorunsuz olarak teslimatın yapılması, tek bir panelden anlık gönderi takibi yapılması ve erken takip numarası hizmetinden yararlanılması olarak belirtilmektedir.

E-ihracat paketi üyeliğiyle 1 yıl ücretsiz sipariş entegrasyon yazılımı, 1 yıl ücretsiz kargo entegrasyonu, ücretsiz muhasebe entegrasyonu, rekabetçi navlun fiyatlarıyla yurt dışına ürün gönderimi sağlanmaktadır. Üyelik işlemleri sonrasındaki süreçte <dijikolay2022> koduyla ShipEntegra'ya üyelik, mağazanın ShipEntegra ile entegre edilmesi, gerekli işlemlerin paneller üzerinden tamamlandıktan sonra ürünün operasyon merkezine gönderilmesi ve aynı gün içinde paketin yurtdışına gönderiminin yapılması olarak ifade edilmektedir.

SONUÇ

E-ihracat sınır ötesi ticaret olup yurtdışından alınan siparişlerin müşteriye ulaştırılmasıdır. E-ihracatta bölgesel rekabet stratejik olarak önemlidir, kurumların bu açıdan bakıldığında pazar araştırması yapmaları, fiyatlandırma ve pazar payı konusunda etkili olmaları gerekmektedir. E-ihracatta ödeme yöntemleri özenle seçilmesi ve yönetilmesi gereken önemli konular arasındadır. Ödeme sağlayıcılar tarafından kabul edilen para birimleri, çıkarılan ek maliyetler ve şartlar kurumlar ve müşteriler açısından dikkat edilmesi gereken unsurlardan olup tercih edilen ödeme yöntemlerinin öğrenilmesi ve sisteme entegrasyonu yapılmalıdır. Ödeme yöntemlerinin e-ihracat kurumunun tercih edilebilirliğine de etki edeceğinden en çok tercih edilen yöntemlerden belirlenmesi gerekmektedir.

Finansal sistem içinde ekonominin sağlıklı şekilde işleyişine hizmet etmek için piyasalarda fonların arz ve talebi süreçlerinde görev alan aracı kuruluşlardan olan bankaların önemi büyüktür. Çalışmada bankaların e-ihracat için öneminden bahsedilmiş olup e-ihracat süreçlerinde çeşitli kurumlarla birlikte müşterilere sundukları çözümler incelenmiştir. Buna göre örnek olarak belirlenen bankaların resmi internet siteleri üzerinden e-ihracat çözümleri için bildirimleri incelenmiştir.

İş Bankası e-ihracat yapan veya yapmak isteyen müşterilerine ürünlerinin global pazarlara entegre edilmesi, yurt dışı pazarlara satış yeteneğinin yükseltilmesi ve e-ihracat süreçlerine katkı sağlamak için e-ihracat paket üyeliğini üyelik tarihinden itibaren 1 yıl boyunca ücretsiz olarak sunmaktadır. Akbank e-ihracat' a yönelen kurumları desteklediklerini ifade etmekte ve Ideasoft işbirliği kapsamında e-ihracat için avantajlı uygulamalar sunduğunu belirtmektedir. Yapı Kredi Bankası Lenta Enterprise e-ihracat paketlerine, banka kredi kartlarıyla avantajlı fiyatlarla sahip olunabileceğini belirtmektedir. Türk Ekonomi Bankası (TEB) Avrupa ve Amerika'da pazaryerlerine kolaylıkla ihracat yapılmasına olanak sunan Propars ile hızlı şekilde satış yapılabileceği belirtilmektedir.

Bankaların e-ihracat yapan kurumlar için işbirliği içinde oldukları kurumların e-ticaret için alt yapıları entegre ettikleri, global pazar yerlerine ürün yükleme, çeviri hizmeti verdikleri, çoklu para birimi desteği verdikleri, kargo ve lojistik yönetiminde, desi bazlı kargo fiyatlamada, fiyat bazlı kargo fiyatlamada, teslimat işlemleri, vergi kuralları yönetimi şeklinde hizmetler verdikleri ifade edilmektedir.

Bankaların internet sitelerinde e-ihracat çözümleri konusunda detaylı bilgilerin yer alması müşterilerin bilgilendirilmesi için yararlı olacaktır. Sunulan kampanyaların çeşitlendirilmesi müşteriler için yararlı olacaktır. E-ihracat satış ve kârlılığın artması, büyüme için yeni fırsatların doğması, itibar artışı, iç piyasalara daha az bağımlı olmak gibi avantaj ve fırsatlar

sunmakta ve ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda bankaların e-ihracat çözümleri için danışmanlık hizmetlerini de artırmaları hem müşteriler hem de çalışanlar açısından bilgilendirme programlarını yoğunlaştırmaları yararlı olacaktır.

Teknolojinin ilerlemesi ile müşterilerin global pazarlardaki ürünlere erişim istekleri ve farklı alternatiflere ulaşabilmeleri hem çeşit hem fiyat açısından değerlendirmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kurumların dış ticaret faaliyetlerine yönelmelerinde artış olacağını ifade etmek uygun olacaktır. Bankaların ve işbirliği içinde oldukları kurumların e-ihracat çözümleri önemlidir. Bundan sonraki araştırmalarda yurtdışındaki bankaların da çözümleri değerlendirilerek çalışmanın genişletilmesine gidilebilir. Çalışmanın e-ihracatla ilgilenen araştırmacı kurum ve çalışanlara Türkiye'deki bankaların rolünün tartışılması ve e-ihracat için yaptıkları bilgilendirmelerin değerlendirilmesi açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kampanya koşullarında kampanyanın bitiş tarihi 31.12.2022 olarak belirtilmektedir. Kampanyadan faydalanılabilmesi için banka müşterisi olmak gerekliliği, kampanyadan bir müşterinin sadece bir kez faydalanabileceği, ücretsiz üyeliğin ShipEntegra tarafından gerçekleştirileceği, kampanyanın diğer banka ve ShipEntegra kampanyalarıyla birleştirilemeyeceği, banka ve ShipEntegra'nın kampanya şartlarını değiştirme ve kampanyayı bitirme hakkının bulunduğu ifade edilmektedir.

Akbank e-ihracat'a yönelen kurumları desteklediklerini ifade etmektedir. Ideasoft işbirliği kapsamında e-ihracat için avantajlı uygulamalar sunduğunu belirtmektedir. Ideasoft e-ihracat uygulaması hizmetleri olarak Türkçe ve 2 yabancı dil, otomatik dil çevirisi, manuel dil çevirisi, çoklu para birimi destekleri, %100 SEO uyumluluğu, çoklu dil SEO, ülke ve bölge özellikleri, ülke ve bölge tanımlama, lokasyon bazlı kullanıcı tanımlama, otomatik kullanıcı karşılama, kargo ve lojistik yönetimi, desi bazlı

kargo fiyatlaması, fiyat bazlı kargolama fiyatlaması, ülke ve bölge gönderi süresi yönetimi, ülkeye göre vergi tanımlanması, vergi kuralları yönetimi, gümrük vergisi tanımlamalarını sunmaktadır.

Banka tarafından İdeasoft' tan e-ihracat paketi alan müşterilere avantajlı POS fiyatlaması yapıldığı ifade edilmektedir. Banka İdeasoft'tan e-ihracat paketi satın alan müşterilerine, ilk kez ticari kredi kartı sahibi olduklarında her ay toplamda 5.000 TL alışverişlerinde 100 TL ve toplamda 1.000 TL'ye varan kaybolmayan chip-para hediye edildiği ifade edilmektedir.

Yapı Kredi Bankası Lenta Enterprise e-ihracat paketlerine, banka kredi kartlarıyla avantajlı fiyatlarla sahip olunabileceğini belirtmektedir. İşbirliği kapsamında OnBuy/ Fruugo / Allegro pazaryeri danışmanlığında hedef pazara göre Avrupa ve çevresine satış yapılmak isteniyorsa Fruugo veya Allegro pazaryeri danışmanlığı, İngiltere ve çevresi hedefliyorsa OnBuy pazaryeri danışmanlığı hizmetlerinden birinin sunulacağı ifade edilmektedir. Zalando/Afound/bol.com pazaryeri danışmanlığında yurt dışında şirket kurulumu gerektiren pazaryerlerinde Avrupa bölgesi ağırlıklı satışlar için üç farklı alternatiften birinin sunulacağı ifade edilmektedir.

Yurt içi ve Yurt dışı pazaryeri entegrasyonunda entegrasyon hizmetiyle yurt içinde ve yurt dışında pazar yerlerinde ürünlerin listelenebileceği, sipariş ve stok yönetiminin yapılabileceği ifade edilmektedir. Web Check Up analiz raporunda mevcutta satış yapılan e-ihracat sitesinin hedeflenen pazaryerlerine entegrasyon, müşteri hizmetleri yönetimi, ödeme sistemi altyapısı, lojistik altyapısı, dil ve çeviri hizmetleri sunulacağı ifade edilmektedir. Amazon pazaryeri danışmanlığında edilmektedir.

İşbirliği koşullarında ise 31.03.2023 tarihine kadar geçerli olacağı, fiyatlara pazaryeri komisyon ücretleri ve yurt dışında şirket kurulması gereken pazaryerlerinde, yurt dışı şirket kurulumu için gereken yasal ödemelerin dahil edilmediği, bankanın müşterileri ve Lenta Enterprise arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklara bankanın taraf olmayacağı, bankanın

müşteri ve Lenta Enterprise arasındaki ticari ilişkiyle ilgili herhangi bir ticari sorumluluğunun bulunmadığı, banka ve Lenta Enterprise'ın kampanya şartlarında değişiklik yapma hakkına sahip oldukları yer almaktadır.

Türk Ekonomi Bankası (TEB) Avrupa ve Amerika'daki pazaryerlerine kolaylıkla ihracat yapılmasını sağlayan Propars ile hızlıca satış yapılabilceği belirtmektedir. Banka kampanya koşulları olarak global pazaryerlerini tek panelden yönetebileceğini, çeviri desteği verildiğiniz, ERP entegrasyonlarının kolayca yapılabildiği, Propars ile e-ihracat entegrasyonlarının %35 indirimli olduğunu, 31.12.2022 tarihine kadar kampanyanın sürdüğünü, bankanın kampanya içeriğinde satın alınan ürün ve hizmetle ilgili bir sorumluluk taşımadığını, bankanın kampanya koşullarında değişiklik yapma veya durdurma hakkı olduğunu belirtmektedir. Propars e-ihracat hizmeti olarak ücretsiz mağaza açılışı, anlaşmalı olduğu kargo firmaları ile indirimli fiyat avantajı ve kolay gönderim, farklı pazaryerdeki mağazalarının ürün varyant stok fiyat sipariş ve iade işlemlerini tek ekran üzerinden toplu şekilde yapılabildiğini ifade etmektedir.

Kaynakça

- Alhatti, A. A. & Konak, A. (2022). Dış Ticaretin Gelişimi Açısından Bankacılık Sektörünün Önemi: Türkiye Örneği. *Fiscaoeconomia*, 6(2), 572-600.
- Akbank, (2022). <https://www.akbank.com/tr-tr/hizmetler/Sayfalar/ihracatcinin-gucu-kampanyasi.aspx>
- Ayanoğlu, Y. (2013). Bankaların kuruluşu ve organizasyon yapısı. Bankaların yönetimi ve denetimi içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aydın, N. (2012). Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- E-Ticaret Bilgi Platformu (2022). <https://www.eticaret.gov.tr>
- Ideasoft, (2022). <https://www.ideasoft.com.tr/ihracat-nedir-e-ihracat-nasil-yapilir/>
- İhracatı Geliştirme Merkezi (2018). E-ticaret, e-ihracat, e-uluslararası ticaret, e-dış ticaretin; dış ticarete etkileri. <https://www.igeme.com.tr/e-ticaret-e-ihracat-e-uluslararasi-ticaret-e-dis-ticaretin-dis-ticarete-etkileri/>
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2019). Dijital ticaret tanım ve kavramlar. <https://www.ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/elektronik-ticaret/dijital-ticaret-tanim-ve-kavramlar>
- Toplu Yılmaz, Ö. ve Bayram, O. (2020). COVID-19 Pandemi Döneminde Türkiye’de E-ticaret ve E-ihracat, *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(6), 37-54
- Türk Ekonomi Bankası, (2022). <https://www.teb.com.tr/firmanız-icin/propars-kampanyasi/>
- Türkiye İş Bankası, (2022). <https://www.isbank.com.tr/is-ticari/eticaret-ve-eihracat-cozumleri>
- TÜSİAD (2019). E -Ticaret Raporu, <https://www.eticaretraporu.org>
- Uludağ İhracatçı Birlikleri –UİB (2017). E-dış ticaret raporu. UİB Yayınları.
- Webrazzi (2018). E-ihracat rehberi. <https://webrazzi.com/2018/11/14/turkiyenin-e-ihracat-gelecegi-ve-hedef-pazarin-belirlenmesindeki-anahtar-unsurlar/>
- Worldef, (2022). <https://worldef.net/e-ihracatta-kullanilan-odeme-yontemleri/>
- Yapı Kredi Bankası, (2022). <https://www.yapikredikobi.com.tr/kobi/dis-ticaret-finansmani>
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi, Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2),107-108.
- Yurtadur, M. ve Bulut, K. (2015). Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Finansal Yapısı ve Bu Yapının Müşteri Tercihine Etkisi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*,10(2), 166-178.

ÇEVRELEME POLİTİKASINDAN YEŞİL KUŞAK PROJESİ'NE ABD'NİN 'MÜSLÜMAN' SAVAŞÇILARI

Mehmet SEVİM*

ÖZET

Soğuk Savaş döneminde, ABD ve SSCB arasındaki ideolojik rekabet, özellikle Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'nin sosyalist ideolojiyi kullanarak oluşturduğu toplumsal hareketlilikle yeni bir boyut kazanmıştır. Sol ideolojiye karşı ABD'nin kapitalist söyleminin etkisiz olduğu durumlarda, bölgede Sovyet yayılcılığını engellemek amacıyla Çevreleme Politikası devreye girmiştir. Bu politikanın somut bir örneği, ABD'nin Başkan Carter döneminde uyguladığı Yeşil Kuşak projesidir. Bu projede, İslam'ın komünizme karşı bir kalkan olabileceği düşüncesiyle Afganistan'da Sovyet işgaline karşı mücadele etmek isteyen cihatçı gruplara destek sağlanmıştır. Bu çalışma, ABD-SSCB rekabetinde Çevreleme Politikası'nın Yeşil Kuşak projesine dönüşme sürecini ele alarak, ABD'nin bu stratejilerle ne kadar başarılı olduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevreleme Politikası, Yeşil Kuşak, Sovyetler Birliği, ABD, Kuzey Kuşak

*İnönü Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi
mehmet_sevim_44@hotmail.com
http://ORCID: ID:0000-0003-4987-2080

FROM ENVIRONMENT POLICY TO GREEN BELT PROJECT; USA'S 'MUSLIM' WARRIORS

ABSTRACT

During the Cold War era, the ideological competition between the United States and the Soviet Union took on a new dimension, particularly in the Middle East, where the Soviet Union created social mobilization through socialist ideology. In instances where the capitalist rhetoric of the United States proved ineffective against leftist ideology, the Containment Policy was implemented to counter Soviet expansionism in the region. A concrete manifestation of this policy was the Green Belt project initiated during President Carter's administration. In this project, support was provided to jihadist groups in Afghanistan, with the belief that Islam could serve as a barrier against communism. This study aims to analyze the evolution of the Containment Policy into the Green Belt project in the competition between the United States and the Soviet Union during the Cold War, intending to assess the success of these strategies.

Keywords: Containment Policy, Green Belt, Soviet Union, USA, Northern Belt

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu sistemin tarafları olan NATO ve Varşova Paktı'nın en güçlü iki devleti ABD ve SSCB'nin jeopolitik nüfuz mücadelesi ivme kazanmıştır. Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da sosyalist ideolojiyi kullanarak bir toplumsal hareketlilik sağlamıştır. Birçok yerde sol hareketler, Sovyetler Birliği ile etkileşim içinde olmuştur. Sovyetler Birliği'nin bölgedeki ilerleyişi, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki varlığını tehdit eder hale gelmiştir. Bölgede sol ideolojiye karşı ABD'nin kapitalist söyleminin etkili olmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle, sol ideolojiye karşı mücadelede dini motiflerin bir ideolojik argüman olarak kullanılması düşüncesi gündeme gelmiştir. ABD, özellikle Ortadoğu ve genel olarak tüm İslam dünyasında Sovyet yayılcılığını engellemek amacıyla Çevreleme Politikası'nı uygulamaya koymuştur. Bu kapsamda, Sovyet rejiminin yayılcılığına karşı İslam ülkeleri askeri ve ekonomik yardımlarla desteklenerek komünizmin baskısı altında kalmaktan korunmaya çalışılmıştır. Çevreleme Politikası'nın uygulamada vücut bulmuş hali, ABD'nin 1970'li yıllarda Başkan Carter döneminde yürürlüğe koyduğu Yeşil Kuşak Projesi olmuştur.

Komünizmin dini reddetmesi ve buna karşı İslam'ın takındığı sert tutum nedeniyle İslam dünyasının komünizme karşı bir kalkan olabileceği görüşüne dayanan bu proje, Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle devreye konulmuştur. Bu sebeple ABD, Afganistan'da Sovyetlere karşı mücadele etmek isteyen cihatçı grupları eğiterek, silahlandırmıştır. Sovyetlerle ciddi

rekabet halinde olan Pakistan ve Suudi Arabistan da ABD'nin bu projesine destek vermiştir.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş döneminde ABD-SSCB rekabetinde ABD'nin Çevreleme Politikası'ndan Yeşil Kuşak Projesi'ne giden süreçte yaşanan olayları ele alıp ABD'nin bu proje kapsamında nihai hedefine ulaşip ulaşmadığını ortaya koymaya çalışacağız.

1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ABD VE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ORTADOĞU'DAKİ ÇEKİŞMESİ

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, dünya, uluslararası ilişkilerde yeni bir döneme girmiş ve iki kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, önceden Ortadoğu'da etkin olan İngiltere ve Fransa'nın gücü azalmış ve bölge, Sovyetler Birliği'nin genişleme tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durumda, ABD, İngiltere ve Fransa'nın yerini alarak Ortadoğu'da aktif bir rol oynamak için adımlar atmıştır. Böylece Ortadoğu, II. Dünya Savaşı'nın sonundan Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen süreçte büyük güçler arasında egemenlik mücadelelerine sahne olmuş ve uluslararası siyasetin önemli bir odak noktası haline gelmiştir. Çünkü Ortadoğu, dünya enerji kaynaklarının önemli bir bölümüne ev sahipliği yapması ve deniz ticaret yollarının geçtiği en önemli güzergahlardan biri olması nedeniyle, bu kaynaklara ihtiyaç duyan büyük güçler açısından stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin genişleme politikaları nedeniyle, Ortadoğu'nun stratejik önemi daha da artmıştır. Bu bağlamda, bölge, uluslararası politikanın odak noktalarından biri haline gelmiştir (Güzel, 2018:51).

Ortadoğu'da, Sovyetler Birliği, genel olarak anti-Amerikancı, Batı karşıtı ve bağımsızlık savunucusu milliyetçi gruplara destek vererek bölgedeki etkisini artırmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin hedefi, ABD'nin bölgedeki nüfuzunu sınırlamak ve kendi etkisini güçlendirmek olmuştur. ABD ise bu duruma karşı önlem almak ve Sovyetler Birliği'nin genişleme

çabalarına karşı koymak için farklı bir strateji izlemiştir. Bu strateji, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisini azaltmak ve ABD'nin kendi çıkarlarını korumak amacıyla İslamcı gruplarla iş birliği yapmayı içermiştir. Bu iş birliği, Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikasının dinamiklerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Orta Doğu'da, ABD'nin Sovyet etkisine karşı mücadele stratejisinde İslamcı gruplar, anti-komünist güç olarak kullanılmış ve Amerikan çıkarları doğrultusunda desteklenmiştir. Bu politika, ideolojik farklılıklara rağmen, stratejik ortaklık temelinde şekillenmiş ve Soğuk Savaş döneminde bölgedeki dengeleri etkilemiştir. Bu durum, Soğuk Savaş döneminde bölgede yaşanan jeopolitik ve ideolojik mücadelenin temelini oluşturmuştur. Bu mücadelede her iki süper güç de kendi stratejik çıkarlarını korumak ve genişletmek için bölgedeki yerel dinamikleri kullanmıştır. Bu bağlamda, Ortadoğu, Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin merkezinde yer almıştır. (Şahin, 2008:44).

Soğuk Savaş döneminde, ABD'nin Orta Doğu politikası özellikle Sovyetler Birliği'nin etkisiyle biçimlenmiştir. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki nüfuzunu kısıtlamayı amaçlayan stratejik bir yaklaşım benimseyen ABD'nin Orta Doğu politikaları, bölgesel güvenlik ve istikrarın temini için çeşitli ekonomik, siyasi ve askeri önlemleri içermiştir. Bununla birlikte, ABD'nin Orta Doğu politikaları, bölgenin enerji kaynaklarına odaklanarak, enerji güvenliğini sağlama ve bölgedeki stratejik konumunu da güçlendirme hedefini taşımıştır. Bu çerçevede, temel hedef, bölgedeki istikrarı koruyarak stratejik çıkarlarını güvence altına almaktır. Ayrıca, ABD, stratejik çıkarları gereği İsrail'e varlığını devam ettirebilmesi ve ontolojik güvenliğini sağlayabilmesi için ciddi boyutta destek vermiştir (www.tuicakademi.org/, Erişim Tarihi: 10.8.2023).

Soğuk Savaş döneminde, ABD uluslararası alanda Sovyet askeri ve siyasi tehditlerine karşı caydırıcı politikaları benimsemeye çalışmıştır. İki kutuplu dünya sistemi içinde ABD, Sovyet etkisine karşı direnç göster-

mek ve komünizmin yayılmasını önlemek için güçlü bir duruş sergilemeye çalışmıştır. Bu kapsamda, özellikle Orta Doğu'da uygulanan politikalar, ABD'nin bu stratejik hedeflerini gerçekleştirmek adına hayati bir önem arz etmiştir. ABD'nin Orta Doğu'daki önemli politikası, Sovyet etkisini sınırlamayı ve komünizmin yayılmasını engellemeyi amaçlayan 'Yeşil Kuşak' projesidir. Bu proje, bölgedeki Müslüman ülkelerle iş birliği yaparak Sovyet nüfuzunu kısıtlamayı hedeflemiştir. ABD'nin Orta Doğu politikaları, Soğuk Savaş döneminin uluslararası ilişkilerindeki rekabetin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu politikalar, Soğuk Savaş'ın jeopolitik ve ideolojik mücadelelerinin bir yansımasıdır. ABD'nin Sovyet etkisine karşı yürüttüğü mücadele, bölgesel jeopolitik denklemleri etkilemiş ve uluslararası ilişkilerde belirleyici bir rol oynamıştır. (Ataman, 2006:402).

1.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE SSCB'NİN ORTA DOĞU'YA YÖNELİK YAYILMACI POLİTİKALARI

Sovyetlerin Orta Doğu'ya girişinde ve yerleşmesinde başta Mısır olmak üzere bölge ülkelerine silah satışları önemli rol oynamıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB, Orta Doğu'ya yıllık olarak, ortalama 7 ila 10 milyar dolar arasında silah satışı gerçekleştirmiştir (Purtaş, 2008:51).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden üç yıl sonra, 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla başlayan ilk Arap-İsrail savaşının ardından, ABD, İngiltere ve Fransa Orta Doğu'ya silah ambargosu uygulamaya başlamışlardı. Sovyetler ise bu fırsattan faydalanarak bölgeye silah satışı gerçekleştirmeye başlamıştır. Sonrasında Sovyetler Birliği, kendisine yakın olan Doğu Avrupa'daki benzer ideolojik düşüncelere sahip devletlerde olduğu gibi Orta Doğu'da da kendi ideolojisine yakın rejimler kurmak için çaba göstermiştir. Bölgedeki Arap ülkeleri, İsrail karşısında silah, teçhizat ve donanım açısından yeterince güçlü değillerdi ve savaşlarda bu durumun sonucunda ağır yenilgiler almışlardı. Bölge ülkelerinde hem İsrail'e verdiği desteklerden ötürü hem de bölgedeki ekonomik ve stratejik politika-

larından dolayı ABD ve Batıya karşı bir tepki oluşmuştu. Bu konjonktürü lehine kullanmak isteyen SSCB, öncelikle Mısır ile ilişkilerini güçlendirip ardından Suriye, Irak ve Yemen gibi ülkelerde etkisini artırmıştı. Bu ülkeler zamanla Sovyetlerin Ortadoğu'daki önemli müttefikleri haline gelmişlerdi. Sovyetlerin sağladığı silahlarla güvenliklerini sağlayarak Rus silahlarının bölgede önemli bir ticaret unsuru haline gelmesini sağlamışlardı. Sovyetler Birliği'ne yakın olan Arap ülkeleri ayrıca, Sovyetler Birliği'nden silah alarak bağılıklarını ve sadakatlerini göstermişlerdi. 1980'lerden 1990'lara kadar olan dönemde SSCB, özellikle Irak, Suriye, Yemen, Sudan ve Libya gibi Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler içinde olmuş ve bu ülkelere toplamda 33 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirmişti. Bu silah ticareti, Sovyetlerin bölgedeki etkisini güçlendirmeyi ve sosyalist rejimleri desteklemeyi amaçlayan stratejik bir hamle olarak görülmüştür (Purtaş,2008:52).

1.2. ABD'İN ÇEVRELEME POLİTİKASI

Çevreleme Politikası, Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin genişleme girişimlerine karşı oluşturduğu bir dış politika pratiğidir. Bu strateji, askeri, ekonomik ve diplomatik unsurları içerir. Sovyet etkisinin yayılmasını kısıtlamayı ve Sovyetler Birliği'ni çevreleyerek izole etmeyi hedefler. (www.tuicakademi.org/cevrelemepolitikasi/, Erişim Tarihi:10.8.2023).

II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD, çevreleme politikası çerçevesinde 12 Mart 1947'de Truman Doktrini'ni ilan ederek, Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik ve askeri destek sağlamaya başlamıştır. ABD yönetiminin bu yardımlardan beklentisi Yunanistan ve Türkiye'deki Batı yanlısı yönetimlerin Sovyet baskısına karşı dirençlerini artırmaktır. Truman Doktrini'nin yanı sıra, Avrupa'da da Marshall Yardımı ile hayata geçirilen çevreleme politikası, zaman içinde ekonomik odak noktasını yitirerek öncelikle askeri araçlardan yararlanmayı öngören ve sadece Avrupa'da değil, küresel çapta uygulanan bir doktrine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, Soğuk Savaş

döneminde Batı Bloku'nun Sovyet genişlemesine karşı stratejik bir yanıtı olarak şekillenmiştir. Bu doktrin, askeri gücü kullanarak Sovyet etkisini sınırlamayı, müttefikleri korumayı ve dünya çapında demokratik değerleri desteklemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, askeri ittifaklar ve savunma anlaşmaları gibi araçlar kullanılarak, ABD liderliğindeki Batı Bloku, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun yayılmacı politikalarına karşı bir denge oluşturmuştur. Bu doktrin, Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkilerin belirleyici unsurlarından biri haline gelmiş ve ABD'nin uluslararası politikadaki rolünü şekillendirmiştir. Çevreleme politikası, başta NATO olmak üzere SSCB'yi çevrelemek üzere oluşturulan askeri yapıların da düşünsel dayanağı olmuştur. Ayrıca ABD'nin başta Kore ve Vietnam'da gerçekleştirilenler olmak üzere, çok sayıda askeri müdahalesinin meşrulaştırılması için de kullanılmıştır (Gencer, 2019:2).

Soğuk Savaş dönemi boyunca, ABD'nin ana hedefi SSCB'yi sınırlamak ve durdurmak olmuştur. Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı'nda temel amaç, komünizmin yayılmasını engellemektir. Ancak Henry Kissinger ve Zbigniew Brzezinski gibi figürlerin dünya siyasetinde etkin olmaya başlamasıyla, çevreleme politikası nitelik değiştirmiş ve çok boyutlu ve çok işlevli hale gelmiştir.

Kissinger, kendi geliştirdiği "Mekik Diplomasisi" ile 1970'ler boyunca SSCB'yi kendi doğal sınırlarında tutmaya çalışmıştır. Brzezinski ise, "Yeşil Kuşak Projesi"ni geliştirerek Sovyetleri çevreleme stratejisini başlatmıştır. Bu projede en etkili iki kurum, Suudi Arabistan ve Pakistan istihbaratları olmuştur. "İlımlı İslam Projesi" olarak da bilinen bu çalışmada, Türkiye'den Doğu Türkistan'a uzanan hat boyunca Sovyetlerle sınırları olan İslam ülkelerinde, hem İslami uyanışın önüne geçilmiş ve Batı yanlısı bir İslam anlayışı sunulmuş, hem de "Komünizm tehlikesi" vurgulanarak tüm Müslümanlar Batı'ya angaje edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle Sovyetler Birliği, çevresinde oluşturulan baskı ve etki alanlarıyla karşı karşıya kalarak izole edilmiş bir konuma getirilmiştir (<https://dogruhaber.com>,

Erişim Tarihi:12.9.2023).

Ayrıca, Yeşil Kuşak Projesi; 1953'te uygulanan Kuzey Kuşak stratejisinin bir benzeri olarak Soğuk Savaş döneminin jeopolitik dinamiklerine uygun şekilde bölgesel güvenliğin önemini vurgulayan kritik bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. 1 Mayıs 1953 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in liderliğinde, Orta Doğu'nun jeopolitik dengesini yeniden şekillendirmek amacıyla Türkiye, İran ve Pakistan gibi Arap olmayan kuzey kuşağı devletlerini merkeze alan bir savunma sistemi konsepti geliştirilmiştir. Dulles, bu yeni stratejiyi "Kuzey Seddi/Kuşağı (Northern Tier)" olarak adlandırmıştır. Bu stratejide, Türkiye, bölgedeki en güçlü aktör olarak belirlenmiş ve NATO üyesi olarak öne çıkmıştır (Armaoğlu,2007:525).

Campbell (1960), Türkiye'nin Batı ittifakının Orta Doğu'ya yayılması için kritik bir köşe taşı olduğunu vurgulayarak, Sovyetler Birliği'nin genişleme tehdidine karşı Batı ile iş birliği yapma konusunda sorumluluk almayı isteyen bir tutum sergilediğini belirtmiştir. Bağdat Paktı, bu stratejik çerçevede ortaya çıkmıştır. Kuzey Kuşak ülkeleri olan Türkiye, İran, Pakistan ve Irak ile İngiltere'nin katılımıyla oluşturulan Bağdat Paktı, Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku'nun tehditlerine karşı güçlü bir caydırıcı olarak değerlendirilmiştir. Bu pakt, bölgedeki stratejik dengeyi sağlama ve Sovyet genişlemesine karşı koyma amacını taşıyan önemli bir adım olarak kabul edilmiştir (Campbell,1960:50).

1.3. SOVYETLERİN AFGANİSTAN'I İŞGALİ

II. Dünya Savaşı'nın sonrasında, dünya iki ana güç bloğu arasında bölünmüş bir yapıya sahipti. Bu dönemde, Sovyetler Birliği siyasi ve ekonomik anlamda genişleme alanları aramakta kararlıydı ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan rekabette nüfuz sahasını genişletme amacını taşıyordu. Sovyetler Birliği'nin küresel etki ve güç kazanma stratejileri çerçevesinde faaliyet gösterdiği bu süreçte, Afganistan stratejik bir öneme sahip bir konumda bulunuyordu. Coğrafi olarak Batı Asya ile Orta Doğu arasında ve

Orta Asya ile Basra Körfezi ve Hint Okyanusu arasında bir kavşak noktasında yer alan Afganistan, uluslararası ilişkilerde hayati bir rol oynamaktaydı. Ülkenin dini ve kültürel dokusu, İslam'ın derin ve yaygın etkisini yansıtmaktaydı ve bu nedenle, Afganistan'ın dini kimliği ve kültürel mirası tarih boyunca önemli olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında, Afganistan iç çatışmalara sahne olmuş ve bu iç sorunlar, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesiyle birlikte daha da derinleşmiştir. (Zengin,2017:1).

1973 yılında, Afganistan'da monarşi rejimi sona ermiş ve Davud Han liderliğinde Cumhuriyet ilan edilmişti. Davud Han'ın hazırladığı anayasa, 1977 yılında kabul edilerek yeni bir yönetim modeli oluşturulmuştu. Ancak, uzun süredir devam eden siyasi tansiyonun bir sonucu olarak, sol eğilimli Halk Partisi ve Bayrak Partisi, Davud Han'a karşı birleşerek bir darbe gerçekleştirmişti. Darbenin ardından, 27 Nisan 1978'de Afganistan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştu. Ancak, yeni kurulan cumhuriyetin başlangıcı, Halk Partisi ve Bayrak Partisi arasında birlik ve beraberlik yerine, hızla artan bir ayrılık ve çatışma dönemine işaret etmişti. Bu dönemde, ordunun güçlü kanadı olan Halk fraksiyonu giderek güç kazanmaya başlamıştı. Yeni yönetimin reform gündeminde kadın haklarına verilen önem, toprak reformu ve klasik Marksist-Leninist ilkelerin uygulanması gibi temel meseleler bulunmaktaydı. Bu dönem, Afganistan'ın siyasi, ekonomik ve sosyal dokusunda önemli değişikliklere yol açmıştır.

Afganistan'da uygulanan politika ve siyasi baskılar, ülkenin temel kültürel yapılarıyla uyumsuz olduğu için geniş kesimler arasında derin hoşnutsuzluklara yol açmıştır. Bu hoşnutsuzluklar, 1978 yılının yaz aylarında Nuristan bölgesinde başlayıp zamanla ülkenin diğer bölgelerine yayılan ayaklanmalarla doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle, yönetimin yerel geleneklerle ve İslam'a dayalı değerlerle çatışması, halk arasında derin endişelere ve itirazlara sebep olmuştur. Sovyetler Birliği ile Afganistan arasında 5 Aralık 1978'de imzalanan Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması, bu sürecin bir parçası olarak görülebilir. Ancak, antlaşmanın

imzalanmasından kısa bir süre sonra, rejime karşı olan kesimler arasında Sovyet yanlısı yönetime karşı giderek artan bir hoşnutsuzluk belirmiştir. Bu hoşnutsuzluk, ulusal bir direniş hareketinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Ulusal direniş hareketinin güçlenmesi ve hükümetin zayıflamasıyla Afganistan yönetimi Sovyetler Birliği'nden askeri yardım talep etmiştir. Sovyetler Birliği, bu talebi karşılıksız bırakmamış ve 27 Aralık 1979'da Afganistan'a askeri müdahalede bulunarak ülkeyi fiilen işgal etmiştir. Bu durum, Afganistan'da siyasi istikrarsızlığın ve toplumsal çatışmaların daha da derinleşmesine neden olmuştur. Sovyet işgalinin ardından, Afganistan'da yaşanan insani kriz büyümüş ve binlerce insan ülkeyi terk ederek komşu ülkelere sığınmıştır. Bu süreç, Afganistan'ın siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısında derin değişimlere neden olmuş ve uluslararası ilişkilerde önemli bir dönemeç teşkil etmiştir. Bu dönemde, Afganistan Cumhurbaşkanı Hafızullah Âmin öldürülmüş ve yerine Babrak Karmal, Sovyet yanlısı yönetimin lideri olarak Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir (Rasanayagam,2005).

Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından 1979'da işgal edilmesi, ülkede bazı kesimlerin Sovyet müdahalesine karşı direnişe geçmesine neden olmuştur. İlk başkaldırı, Herat vilayetinde ortaya çıkmış ve bölgedeki yerel halk, Afgan ordusuyla iş birliği yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Ancak, Kabil hükümeti, Sovyetler'den aldığı askeri destekle ayaklananları bastırmak için hava saldırıları düzenlemiştir. Bu olaylar, bölgesel ve uluslararası ilişkilerin yanı sıra Afganistan'ın kendi iç dinamiklerini de etkilemiştir (<https://asimetriksavaslar.wordpress.com>, Erişim Tarihi: 22.10.2023).

1.4. İRAN DEVRİMİ VE ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASINA ETKİSİ

Soğuk Savaş döneminde küresel güçler arasındaki rekabetin ortasında kalan İran, bu yeni ortamda varlığını sürdürmekte ve çıkarlarını korumakta yeni politikalar üretmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte, geçmişte yaşanan savaş dönemlerinde savaşın dışında kalmasına rağmen emperyalist

güçler tarafından fiilen işgal edilmiş olması, aynı tecrübeyi yaşamamak için bir ittifak arayışına girmesine neden olmuştur.

İran'ın, İngiltere ve Rusya'ya karşı tarihsel bir husumeti olduğu biliniyordu. Bunlarla ittifak kurması mümkün değildi. Özellikle Ruslarla olan yüzyıllık rekabet ve hesaplaşmadan dolayı İran'daki Pehlevi yönetimi dış politikada SSCB karşıtı bir politika izlemişti. Şah'ın niyeti SSCB'ye karşı Batı Bloku'nun içerisinde yer alarak kendini güvence altına almaktı. Bu bağlamda İran, yayılmacı bir politika izleyen komşusu SSCB'ye karşı ABD ile ittifak kurma yoluna gitmiştir (Teicher, 1993).

ABD ve İran arasındaki ilişkiler, II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar devam eden önemli bir müttefiklik ilişkisini kapsamıştır. Bu dönemde, ABD ve İran arasında stratejik iş birliği ve yakın ilişkiler mevcuttu. Bunun nedeni, İran'ın coğrafi konumu ve zengin petrol kaynaklarıyla stratejik bir öneme sahip olmasıydı. ABD, İran'ı, SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı bir tampon bölge olarak görmüş ve bu nedenle İran'la yakın ilişkiler kurma yoluna gitmişti. Ancak, 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi, bu ilişkilerde önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Devrimin ardından iktidara gelen Şiiliğe dayalı teokratik rejim, ABD'nin bölgedeki varlığını ve çıkarlarını tehdit etmiştir. Devrimin liderleri, ABD'nin İran'daki etkisine ve bölgedeki politikalarına karşı açık bir şekilde tavır almışlardır. Bu durum, ABD ile İran arasındaki ilişkilerin hızla bozulmasına ve gerilmesine yol açmıştır. İran Devrimi sonrasında, ABD'nin İran politikası da köklü bir değişime uğramıştır. Önceden müttefik olan iki ülke arasındaki ilişkiler, devrim sonrasında ideolojik ve siyasi zıtlıklarla belirlenen bir çatışma haline dönüşmüştür. ABD, İran'daki radikal değişimlere uyum sağlamak ve kendi çıkarlarını korumak için yeni stratejiler geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde, İran'ın bölgedeki etkisi ve ABD'nin bölge politikaları üzerindeki yansıması önemli bir şekilde değişmiştir. Yani, İran Devrimi, ABD ve İran arasındaki ilişkilerde derin ve kalıcı bir dönüşüme yol açmıştır. İki ülke arasındaki sıkı ilişkiler, artık

bir çatışma dinamiğiyle değişmiştir. Bu durum, bölgedeki dengeleri ve güç ilişkilerini etkilemiş ve uzun süreli etkiler yaratmıştır. (Güzel,2018:51).

2. YEŞİL KUŞAK PROJESİ’NİN HAREKETE GEÇİRİLMESİ

Yeşil Kuşak Projesi, Batı Bloğu ile Doğu Bloğu arasında, 1947-1991 yılları arasında, nükleer silahların dehşet dengesi üzerine inşa edilmiş, ‘sürekliliği gerginlik ve sınırlı çatışma’ esasına dayanan Soğuk Savaş yıllarının ürünü bir doktrin olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, kapitalist bloğun başını çeken ABD, Sovyetler Birliği’nin temsil ettiği sosyalist ideolojinin Kafkaslar, Ortadoğu ve Asya’da yayılmasını önlemek için, Müslümanlar ile iş birliği yoluna gitmiştir (Hür, 2015).

“İslam’ın komünizme karşı bir kalkan olabileceği” görüşü, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan ve ABD Başkanı Truman tarafından uygulamaya konan “Komünizmi Çevreleme Stratejisi’nin temel bir parçasını oluşturmuştur. Ancak, 1979’da Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesi ve aynı dönemde yaşanan İran Devrimi, ABD’nin Ortadoğu’da önemli bir müttefikini kaybetmesine neden olmuştur. Bu durum, ABD Başkanı Jimmy Carter ve danışmanı Zbigniew Brzezinski tarafından Sovyetler Birliği’ni çevrelemek ve güneye inmesini engellemek için yeni stratejiler geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu sebeple ABD, Sovyetlere karşı direnen Afgan gruplarını desteklemek ve onları güçlendirmek amacıyla çeşitli stratejiler izlemiştir. Bu doğrultuda, silah yardımının yanı sıra, Afganların İslam kimliğini güçlendirecek dini doküman yardımları da yapılmıştır. Binlerce Kur’an-ı Kerim bastırılarak dağıtılmış ve Pakistan’daki mülteci kamplarında bulunan yüz binlerce Afgan’a dini ve askeri eğitim verilmiştir. Bu adımların amacı, Afganların Sovyet işgaline karşı direnişlerini desteklemek ve onları birleştirmektir. Bu proje aynı zamanda Orta Asya’da “İslamcı Uyanış Hareketi”ni tetiklemeyi amaçlamıştır. Bu stratejinin sonuçları, daha sonra köktendinci İslami terör gruplarının ortaya çıkmasına ve güçlenmesine yol açmıştır. Özellikle El Kaide gibi örgütler,

bu projenin sonuçları arasında yer almaktadır ve günümüzde uluslararası terörizmin en büyük tehditlerinden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, “İslam’ın komünizme karşı bir kalkan olabileceği” görüşü, beklenenden farklı ve karmaşık sonuçlara yol açmıştır (Günel,2004:157).

Yeşil Kuşak Projesi, ABD’nin Orta Doğu politikasının tartışmalı bir parçası olarak öne çıkmıştır. Bu proje, Sovyetler Birliği’ne karşı mücadelede İslam’ı bir araç olarak kullanmayı amaçlamıştı. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgalini fırsat olarak gören projede, Müslümanlar cihadı gerçekleştirmeye teşvik edilmiş ve Sovyetler Birliği’nin “Allahsız” ya da ‘Şer’ bir güç olarak algılanması amaçlanmıştır. Ancak, projenin uzun vadeli etkileri ve sonuçları konusunda çeşitli görüşler ve eleştiriler bulunmuştur. Projenin radikal İslamcı grupların güçlenmesine ve bölgedeki istikrarsızlığın artmasına yol açabileceğinden endişe edilmiştir. Ayrıca, projenin Müslümanlar arasında cihadın önemini vurgulamasının, bölgesel dinamikleri etkileyebileceği ve çatışmaları körükleyebileceği belirtilmiştir. Yeşil Kuşak Projesi, ABD’nin Soğuk Savaş dönemindeki stratejik hedeflerine hizmet etmek amacıyla İslam’ı kullanma girişimini temsil etmişti, ancak bu stratejinin uzun vadeli etkileri ve sonuçları hâlâ tartışmalıdır (Şahin, 2008:45).

ABD’nin, Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgalini Müslümanlara “iyi satması”, ABD’nin dış politikası ve stratejik çıkarları açısından önemli bir dönemeçti. Sovyetler Birliği’nin Müslüman bir ülkeyi işgal etmesi, ABD için büyük bir fırsat ve meydan okumaydı. ABD, Sovyetler Birliği ile doğrudan bir çatışmaya girmeden ve uluslararası ilişkilerdeki riskleri en aza indirerek Sovyet etkisini zayıflatma stratejisi olarak bu durumu kullanmaya karar vermişti. Bu bağlamda, ABD’nin Sovyetler Birliği ile yürüttüğü savaş, “vekil savaşlar” olarak adlandırılan bir yöntemle gerçekleşmişti. ABD, doğrudan askeri müdahalede bulunmak yerine, Afganistan’daki Sovyet işgaline karşı direnişi destekleyerek ve vekil savaşçıları aracılığıyla Sovyetleri zor duruma düşürmeyi amaçlamıştı. Bu strateji, ABD’nin askeri kaynaklarını doğrudan kullanmadan Sovyetleri zayıflatma ve bölgesel

dengeyi sağlama çabasıydı. Böylece, ABD'nin Sovyet işgaline karşı mücadelesinde, bölgesel oyuncuları ve yerel güçleri destekleme stratejisi önemli bir rol oynamıştı. Bu süreç, Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkilerdeki dinamikleri şekillendiren ve bölgesel istikrarsızlığı derinleştiren girift bir süreçti (Mamdani, 2005:73).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından, ABD'nin dış politika stratejisinde önemli bir değişim yaşanmıştı. Bu durum, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesinde dini ve ideolojik faktörleri kullanma yoluna gitmesine neden olmuştu. Bu bağlamda, İslam'ın radikal ve cihatçı yorumunu öne çıkaran Müslüman savaşçılar örgütlenmeye başlamışlardı. Avrupa ve Amerika gibi bölgelerden gelen Müslümanlar, Afganistan ve Pakistan'da dini, ideolojik ve askeri eğitimden geçirilmişlerdi ve Sovyet işgaline karşı savaşmaları için motive edilmişlerdi. Söz konusu dönemde, Müslüman savaşçılar arasında Sovyetler Birliği'ne karşı cihat etmeyi bir dini görev olarak algılayan gruplar ön plana çıkmıştı. Onlar, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini, İslam'ı savunmanın ve dini değerleri korumanın bir gereği olarak görmüşlerdi. Bu savaşçılar, dini inançlarını ve ideolojik motivasyonlarını Sovyet işgaline karşı savaşmak için birleştirmişlerdi. ABD ise bu Müslüman savaşçıları, Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesinde kullanarak stratejik bir avantaj elde etmeyi amaçlamıştı (Mamdani,2005:135).

ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesinde Siyasal İslam'ı öne çıkararak çeşitli İslamcı grupları desteklemişti. Bu desteğin temel nedeni, Sovyetler Birliği yanlısı ve Batı karşıtı/bağımsızlık savunucusu milliyetçilere karşı güç oluşturmak ve Sovyetler Birliği'ne karşı etkili bir direniş örgütlemektir. ABD'nin bu politikası, dini faktörleri hegemonik siyasetinin bir aracı olarak kullanma stratejisine dayanmıştır. Soğuk Savaş döneminde, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele etmek için her türlü aracı kullanma stratejisi, dış politik çıkarlarını koruma ve genişletme amacına uygun görülmüştür. Bu bağlamda, ABD Siyasal İslam'ı tercih etmiş ve ci-

hatçı yorumu olan grupları desteklemiştir. Dolayısıyla, Siyasal İslam'ın, ABD'nin Soğuk Savaş stratejisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Mamdani, 2005: 23).

Nitekim, Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref Ocak 2008 tarihinde yapılan Dünya Ekonomik Formu'nda, Sovyetler Birliği'ne karşı verilen savaşta Müslümanların nasıl kullanıldıklarını manidar bir şekilde açıkladığı konuşmasında şunları belirtmiştir:

Sovyetler Birliği'ne karşı cihadı başlattık, tam on yıl boyunca 20-30 bin mücahit eğittik. Bunları Afganistan'a gönderdik. Orada Çarpıştılar. İyi bir iş yapmıştık... ama ne oldu? Savaş sonunda herkes gemiyi terk etti. Pakistan kullanıldı ve kaderine terk edildi... Biz 1979 yılında başta ABD olmak üzere, BM ve Batı'nın uygulamaya soktuğu bir planın kurbanıyız" (Akt. Şahin,2008:47).

2.1. YEŞİL KUŞAK PROJESİ'NİN DESTEKÇİLERİ

Yeşil Kuşak projesi, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin stratejik hedeflerine ulaşmak için kullanılan önemli bir araç olarak kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi, ABD'nin bölgedeki etkinliğini artırma ve Sovyet genişlemesine karşı bir savunma hattı oluşturma çabalarını tetiklemiştir. Bu bağlamda, Yeşil Kuşak projesi, Afgan mücahitlerinin eylemlerini koordine etme ve lojistik destek sağlama yoluyla ABD'nin Soğuk Savaş stratejisine önemli bir katkı sağlamıştır (Coll,2001).

Afganistan'daki mücahitler, farklı kökenlere ve motivasyonlara sahip geniş bir spektrumu temsil ediyordu. Bu gruplar, yerel toprak anlaşmazlıkları, aşiret çatışmaları ve uyuşturucu ticaretinin kontrolü gibi faktörler nedeniyle sıklıkla çatışma içindeydiler. Ancak, ABD'nin yönlendirmesi ve destekleriyle, bu gruplar, Sovyet işgaline karşı birlikte hareket etme konusunda bir araya gelmişlerdi. Pakistan'ın İstihbarat Servisi (ISI), mücahitlerin eylemlerini organize etme ve destekleme konusunda kritik bir

rol üstlenmişti. Suudi Arabistan ise maddi olarak bu projeye büyük ölçüde katkıda bulunarak mücahitlerin silahlandırılması ve eğitilmesini sağlamıştı (Şahin,2008:46).

Diğer tarafta projenin kritik unsurlarından biri olan CIA de Afgan mücahitlerine yalnızca silah ve teçhizat sağlamakla kalmamış, aynı zamanda terör ve sabotaj konularında eğitimler vermiştir. Bu eğitimler, kimyasal ve elektronik zamanlama cihazlarının kullanımı, bomba yapımı, uydu iletişimi ve internet kullanımı gibi alanları kapsamıştır. Mücahitler, batı tipi uçaksavar sistemlerinin kullanımı konusunda da eğitim almışlardır. Bu sistemler arasında, İsviçre yapımı Oerlikon ve İngiliz yapımı Blowpipe füzeleri öne çıkmaktadır. Ayrıca, CIA tarafından mücahitlere sağlanan en önemli desteklerden biri, uydu iletişimi alanında bilgi ve beceri kazandırmaktır. Uydu iletişimi, mücahitlerin koordinasyonunu artırmak ve bilgi alışverişini hızlandırmak için kritik bir araç olmuştur. Dolayısıyla, CIA'nın Afgan mücahitlerine yönelik sağladığı destek, yalnızca silah ve teçhizatla sınırlı kalmamış, aynı zamanda teknolojik ve stratejik avantajları da içermiştir. (Hür, 2015)

2.2. YEŞİL KUŞAK PROJESİ'NİN BAŞARISI VE SOVYETLER BİRLİĞİ TEHDİDİNİN ORTADAN KALKMASI

Soğuk Savaş dönemindeki mücadeleler, doğrudan askeri hareketlerden ziyade, ideolojik rekabetin, değer çatışmalarının ve bölgesel gerilimlerin etrafında şekillenmiştir. ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik bir koz olarak Afganistan'ı kullanma stratejisini benimsemişti. Bu strateji, Afganistan'ı Sovyetler için bir tuzak haline getirerek onları zayıflatma ve tüketme amacını taşımaktaydı. Bu bağlamda, ABD'nin savaş boyunca uyguladığı politika ve kullandığı araçlar oldukça çeşitlilik göstermekteydi. ABD'nin Afganistan stratejisi, Sovyetler Birliği'ni hem askeri hem de ekonomik olarak baskı altına almayı amaçlıyordu. Bunun için, Afgan mücahitlere askeri eğitim ve silah desteği sağlanmasının yanı sıra, ekonomik ve

diplomatik yaptırımlarla Sovyetler Birliği'ne baskı uygulanmıştı. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi, ABD için stratejik bir fırsat teşkil etmiş ve Sovyetler Birliği'nin iç zayıflıklarını ve çöküşünü hızlandırmak adına eşsiz bir imkân sunmuştu. Bu süreçte, ABD'nin Afganistan'daki politikaları ve vekil savaş stratejisi, Soğuk Savaş'ın genel dinamikleri içinde önemli bir rol oynamıştır. (Mamdani, 2005:135).

ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele stratejisi, “Yeşil Kuşak” olarak bilinen proje kapsamında İslam'ın “cihatçı” yorumunu öne çıkararak ve bu yoruma dayalı gruplara destek vererek şekillenmişti. Ancak, bu mücadele sadece Afganistan ile sınırlı kalmamıştı; bütün İslam coğrafyasından ve hatta ABD ve Avrupa'dan Müslümanlar toplanarak Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa sürülmüşlerdi. Bu süreçte, ABD'nin bu stratejisi, uluslararası arenada Müslümanları “Allahsız rejime” karşı savaştırarak bir cihatçı yapı oluşturmuştu. Bu çabaların sonucunda uluslararası çapta “mücahit” olarak adlandırılan bir grup oluşmuştu. Mücahitler, “Allah adına savaşan kişiler” olarak tanınıyorlardı ve böylece ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesini Müslümanlar üzerinden başarıyla yürütmüştü. Bu bağlamda, İslam dünyasından insanlar, ideolojik olarak “devşirilerek” “Allahsız rejime” karşı savaşa yönlendirilmişlerdi ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü mücadeleyi desteklemişlerdi (Mamdani, 2005:235-236).

Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen mücadelede, ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi Körfez ülkelerinin önemli katkıları bulunmaktadır. ABD'nin liderliğindeki stratejik yaklaşım, bölgedeki diğer aktörlerin destek ve katkılarıyla şekillenmiştir. ABD, bu süreçte öncelikle Pakistan ve Suudi Arabistan gibi müttefikleriyle iş birliği yaparak Sovyetler Birliği'nin bölgedeki genişlemesine karşı koymayı amaçlamıştır. *Cihad* anlayışı, mücahitlerin ideolojik motivasyonunu ve savaşa olan bağlılıklarını artırmıştır. Suudi Arabistan gibi Arap ülkelerinin yönetimleri, bu oluşuma destek vererek kendi meşruiyetlerini güçlendirmeye çalışmışlardır. ABD, *Vekil sa-*

vaşlar stratejisiyle, Sovyetler Birliği'ne karşı etkili bir direnç oluşturmuş ve onları bölgede zayıflatmaya yönelik stratejik bir yaklaşımı uygulamıştır. CIA ve Pakistan İstihbaratı (ISI) arasındaki sıkı iş birliği, mücahitlere askeri güç ve siyasi destek sağlamayı amaçlamıştır. Bu iş birliği, bölgedeki silahlanma sürecini hızlandırmış ve radikal İslamcı savaşçıların eğitim ve donanım seviyesini artırmıştır. Toplanan savaşçılar, “kutsal savaş” ideolojisiyle motive edilmiş ve gerilla taktikleri konusunda eğitilmişlerdir. Bu şekilde, Sovyetler Birliği'ne karşı yürütölen mücadelede etkin bir güç oluşturmuşlardır (Mamdani, 2005:236).

Afganistan Savaşı, geniş katılımlı ve uluslararası boyutta bir çatışma alanı oluşturmuştu. Bu savaş, Sovyetler Birliği'nin işgaline karşı direnişin sembolü haline gelmiş ve bütün İslam dünyasından toplanan “cihatçılar”ın Sovyetler Birliği'ne karşı etkili bir mücadele vermesiyle tanınmıştır. On yıllık sürecin sonunda, Sovyetler Birliği'nin 1989 yılında Afganistan'dan çekilmesiyle savaşın sona ermesi, Yeşil Kuşak projesinin başarısını gösteren önemli bir dönemeç olarak kabul edilmiştir. Bu proje, Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Bloğunun tarihe karışmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak, sadece Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda onlarca İslamcı silahlı grup oluşturularak, bölgede yönlendirilebilecek potansiyel güçlerin varlığı da sağlanmıştır. Bu durum, bölgedeki siyasi ve askeri dengelerin yeniden şekillendirilmesinde etkili bir faktör olmuştur (Şahin, 2008:48).

Afganistan Savaşı'nın sonuçları, uluslararası ilişkilerde ve bölgesel politikada önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu süreç, hem ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki stratejik yaklaşımının bir yansıması olmuş, hem de bölgedeki dinamiklerin ve güç dengelerinin evrimine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, savaşın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan İslamcı silahlı gruplar, daha sonraki dönemlerde bölgede yeni güvenlik ve istikrar sorunlarına neden olmuştur (Hür, 2015).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi ve ardından dağılması, uluslararası sahnede ve bölgesel düzeyde dönüşümlere neden olan bir kırılma noktası olmuştur. Bu süreç, Afgan mücahitlerin dikkatini, önceki düşmanları Sovyetler Birliği'nden ziyade ABD ve İsrail gibi Batı güçlerine çevirmelerine yol açmıştır. Bu değişim, radikal İslam'ın yükselişi ve buna bağlı olarak ABD'nin Orta Doğu politikalarına karşı artan tepkilerin bir sonucuydu. Mücahitlerin, ABD ve İsrail'i bölgedeki istikrarsızlığın ve zorlukların önde gelen nedenleri olarak görmesi, bölgesel liderlerle ilişkilerini etkilemiş ve bazı yönetimler için iç politik bir meydan okuma haline gelmiştir. Bu durum, Soğuk Savaş döneminde ideolojik rakip olarak Sovyetlerin yerini, daha karmaşık ve çeşitli bir tehdit olan radikal İslamcı grupların almasıyla ABD'nin bölgedeki çıkarlarını ve güvenliğini yeniden şekillendiren önemli bir dönemeç olmuştur. Bu dönemde ABD'nin Orta Doğu politikaları ve stratejileri, yeni ortaya çıkan güvenlik tehditlerine uyum sağlamak zorunda kalmıştır.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte dünya sahnesinde ortaya çıkan iki kutuplu güç dengesi, Soğuk Savaş dönemini belirlemiş ve ABD ile SSCB arasında bir nüfuz mücadelesine yol açmıştı. Önceden Ortadoğu'da etkili olan İngiltere ve Fransa gibi emperyalist güçlerin savaş sonrası eski güçlerini kaybetmeleri, bölgenin Sovyet yayılcılığı tehdidi altında kalmasına neden olmuştu. Bu süreçte, ABD, Ortadoğu'da etkisini artırmaya çalışırken, bölgede Sovyetler Birliği ile mücadele etme çabalarına girişmişti.

Soğuk Savaş dönemi boyunca, "anti-komünizm" propagandası çerçevesinde, emperyalist güçler tarafından desteklenen İslamcı hareketler önemli bir büyüme ve yayılma süreci yaşamıştır. Özellikle 1970'lerle birlikte, ABD emperyalizminin hayata geçirdiği "Yeşil Kuşak" projesi, İslamcı hareketlerin kitleselleşmesine ve güçlenmesine önemli ölçüde katkı

sağlamıştır. Bu projenin temel amacı, Sovyet tehdidine karşı Müslüman cihatçıları organize etmektir ve bu çabalar, özellikle Pakistan, Suudi Arabistan gibi Sovyet karşıtı güçlerin de desteğiyle hayata geçirilmiştir.

Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, Yeşil Kuşak projesinin uygulanmasını hızlandırmıştır ve bu çerçevede Müslüman cihatçı gruplar, Afganistan'daki Sovyet işgaline karşı direnişin ön saflarında yer almışlardır. Bu süreç, bölgedeki güç dengelerinin yeniden şekillenmesine ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesinde stratejik bir araç olarak İslamcı grupları kullanmasına yol açmıştır.

Çeşitli coğrafyalardan toplanan Müslümanlar, ideolojik eğitimlerden geçirilerek Sovyetlere karşı mücadeleye katılmışlardır. Bu cihatçı grupların oluşturulması, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesini etkili bir şekilde yürütmesini sağlamıştır. ABD, Sovyetlere karşı ana mücadelesini vekil savaşçılar aracılığıyla sürdürmüştür, bu da Sovyetler için bir tür yıpratma stratejisi olarak görülebilir. İslam coğrafyasından toplanan cihatçılar, ABD'nin beklentilerine uygun bir şekilde Sovyetler Birliği'ne karşı etkili bir mücadele vermişlerdir. On yıllık savaşın sonunda Sovyetler Birliği, 1989'da Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, Afganistan'ın Sovyet işgali sırasında Sovyetler Birliği büyük kayıplar yaşamış ve devam eden süreçte fiilen dağılmıştır. Bu durum, Soğuk Savaş dönemindeki güç dengelerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünya siyasetinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu dönemde, ABD'nin izlediği dış politika stratejileri ve özellikle Yeşil Kuşak projesi, ABD'nin küresel hegemonyasını pekiştirmesi ve Sovyet tehdidine karşı etkin bir şekilde mücadele etmesinde kritik bir rol oynamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açan iç zayıflıklar ve ekonomik sıkıntılar, ABD'nin yıllardır izlediği çevreleme politikalarının ve anti-komünist stratejilerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Yeşil Kuşak projesi, özellikle Afganistan'daki Sovyet işgaline karşı mücadelede ABD'nin izlediği politikaların bir sonucudur. Bu proje kapsamında, ABD'nin öncülüğünde İslam coğrafyasından toplanan cihatçı gruplar, Sovyetler Birliği'ne karşı direnişte önemli bir rol oynamıştır. Afganistan'daki Sovyet işgali, ABD'nin bu projeyi uygulama kararlılığını artırmış ve bölgedeki radikal İslamcı grupların güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Bu süreçte, ABD'nin bölgedeki stratejik ortakları olan Pakistan ve Suudi Arabistan gibi ülkeler de önemli roller üstlenmiştir. Pakistan, ABD'nin bölgedeki müttefiklerinden biri olarak, cihatçı grupların eğitim ve lojistik desteğini sağlamıştır. Suudi Arabistan ise finansal kaynaklarını kullanarak projeye önemli bir destek sunmuştur. Bu ülkelerin katkıları, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü vekil savaşların etkinliğini artırmış ve projenin başarısında önemli bir rol oynamıştır.

ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü mücadelede vekil savaşlar, Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve askeri kaynaklarını tüketen ve nihayetinde onları çöküşe sürükleyen bir faktör olmuştur. Bu süreçte, ABD'nin özellikle Reagan döneminde CIA ve Pakistan İstihbaratı (ISI) arasında sıkı bir iş birliği sağlaması, cihatçı gruplara askeri ve siyasi anlamda destek verilmesini kolaylaştırmıştır. Böylece, bölgedeki silahlı çatışmalarda cihatçı grupların rolü ve etkisi giderek artmıştır.

Sonuç olarak, ABD'nin Soğuk Savaş döneminde izlediği politikalar, özellikle Yeşil Kuşak projesi, Sovyetler Birliği'nin çöküşüne ve sonrasında tek kutuplu bir dünya düzeninin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu sebeple ABD ve Batı kurmuş oldukları radikal İslamcı grupları kendi menfaatleri için kullanmaya devam etmek isteyeceklerdir. Öte taraftan büyük güçlerin kısa vadeli çıkarları doğrultusunda radikal İslamcı gruplara verilen destek, bölgesel istikrarsızlık ve güvensizlik ortamının artmasına yol açmıştır. Bu durum, özellikle Orta Doğu ve diğer bölgelerde çatışma ve terörizmin yayılmasına neden olmuştur. Özellikle küreselleşme bağ-

lamında, radikal lokal grupların transnasyonel (ulus-üstü) örgütler haline gelebilmesiyle kontrol edilememeleri ya da bağımsız hareket etme kabiliyeti kazanmalarıyla birlikte uluslararası toplum daha dinamik bir güvenlik ortamıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu stratejilerin uzun vadeli etkileri göz önünde bulundurulmalı ve uluslararası toplum, dikkatli ve dengeli bir yaklaşım benimsemelidir. Bu, kısa vadeli kazanımlarla uzun vadeli istikrar arasındaki dengeyi korumak açısından önemlidir. Ayrıca, tek kutuplu dünya düzeninden sonra, çok kutuplu dünya düzeninde de radikal dinci grupların süper güçler tarafından birbirlerine karşı kullanılmaya devam edileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

- Abrahamian, E. (2017) Modern İran Tarihi, (çev. Dilek Şendil), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F., (2007) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi / Cilt 1-2: 1914-1995, 16. Baskı, Alkım Yayınevi, Ss.1006, İstanbul.
- Coll, S. (2004) *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*. Ss.695
- Mamdani, M., (2005), İyi Müslüman, Kötü Müslüman: Amerika, Soğuk Savaş ve Terörün Kökleri.
- Rasanayagam, A. (2005) Afghanistan: A Modern History, Yayıncı: | IB Tauris & Co Ltd ss.336
- Teicher. H. (1993). Twin Pillars to Desert Storm : America's Flawed Vision in the Middle East from Nixon to Bush. Harpercollins: Gayle Radley Radley, Harpercollins.

Makaleler

- Ataman, M., (2006), Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler, Ortadoğu Yıllığı.
- Campbell, C., John. 1960 Defense Of The Middle East: Problems Of American Policy. Harper&Brothers, New York.
- Erol H., (2010) Geçmişten Günümüze ABD'nin Ortadoğu Politikası, Tuiç Akademi <http://www.tuicakademi.org/gecmisten-gunumuze-abdnin-ortadoğu-politikasi/>, Erişim Tarihi: 10.8.2023.
- Güzel, S., Ç., (2018), 1979 İran İslam Devrimi'nin ABD'nin Ortadoğu Politikasına Etkisi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17, Sayı:65 (50-61).
- Gencer, Ö., (2019), "Çevreleme Politikası", Güvenlik Yazıları Serisi, No.41, (ed. Prof. Dr. Mustafa Aydın) Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Günel, A., (2004) Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Ege Akademik Bakış Dergisi Cilt: 4 Sayı: 1, 156-164,
- Purtaş, F., (2008) Rusya ve Arap Ortadoğusu, Akademik Ortadoğu, Cilt:2 Sayı:2 ss:45-75
- Şahin, M, (2008), ABD'nin Müslüman Savaşçıları, Akademik Ortadoğu, Cilt 3, Sayı:1, ss:43-52
- Zengin, Ö., F., (2017) SSCB'nin Afganistan'ı İşgali, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ss:1-11

İnternet Kaynakları

- Asimetrik Savaşlar, (2011) <https://asimetriksavaslar.wordpress.com/page/3/> Erişim:22.11.2023
- Erdoğan, B. (2014) "Çevreleme Politikası" Çevreleme Politikası, <http://www.tuicakademi.org/cev-releme-politikasi/>, Erişim Tarihi:10.8.2023.
- Hür, A., (2015) Şarkiyatçılık, Garbiyatçılık, İslamcılık, Yeşil Kuşak, [http://www.radikal.com.tr / yazarlar/ayse-hur/sarkiyatcilik-garbiyatcilik-islamcilik-yesil-kusak-1472790/](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/sarkiyatcilik-garbiyatcilik-islamcilik-yesil-kusak-1472790/), Erişim Tarihi: 12.11.2023.
- Kuzu, F. (2017) Çevrelemeye Karşı Çevreleme, 2017, <https://dogruhaber.com.tr/yazar/faruk-kuzu/8751cevrelemeye-karsi-cevreleme/>, Erişim Tarihi: 12.09.2023.

